

Henryk Fontański
Mirosława Chomiak

Gramatyka języka łemkowskiego

Граматыка
лемківського
языка

Gramatyka języka łemkowskiego

Генрик Фонтанський
Мирослава Хомяк

Граматыка лемківскаго языка

Henryk Fontański
Mirosława Chomiak

Gramatyka języka łemkowskiego

Katowice 2000

Opiniodawcy: prof. dr hab. Kazimierz Feleszko
prof. dr hab. Janusz Henzel
prof. dr hab. Marian Jurkowski

© Copyright by „Śląsk” Sp. z o.o., Katowice 1999

Publikacja dotowana przez Uniwersytet Śląski

ISBN 83-7164-178-8

Wydawca „Śląsk” Sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe, al. W. Korfantego 51,
40-161 Katowice, tel. (032) 580-756, fax 583-229
www.slaskwn.com.pl, e-mail: biuro@slaskwn.com.pl

Зміст

Вступне слово П. Мурянки-Трохановского	9
Oд авторów	12
I. ФОНЕТЫКА	14
1. Звуки мовы і фонемы	14
2. Мовны органы і артикуляция звуків речі	15
3. Гласны і согласны	16
4. Гласны звуки лемківського языка	17
1. Гласны з уваги на положиня языка	19
2. Ворги при выповіданні гласних	19
3. Особливості лемківських гласних [i]. [ы]	19
5. Согласны звуки лемківського языка	20
Характеристика лемківських согласных	22
6. Виміни звуків	29
1. Фонетичны позиційны виміни	30
2. Історичны виміни	32
7. Акцент (притиск)	34
8. Інтонация	35
II. ГРАФІКА	37
1 Лемківска азбука	37
Лемківски буквы іх назывы	37
2. Буквы і звуки	38
III. ОРФОГРАФІЯ	40
1. Означыння мягкости согласных	41
2. Писовня твердого знаку	41
3. Писовня буквы ы	41
4. Писовня буквы и	43
5. Писовня буквы і	46
6. Писовня буквы л	47
7. Писовня согласных в префіксах і զдвоїннях	48
8. Писовня великої буквы	49
9. Писовня зо злучком	51
IV. СЛОВОТВОРІНЯ	53
1. Морфемы	53
2. Основны і походны слова	54
3. Словотворча будова слова	55

4. Зложены слова	55
5. Творіння називників	55
6. Творіння придавників	56
7. Творіння присловників	56
8. Творіння числозвників	57
9. Творіння часослів	57
10. Творіння приназначувників і злучників (зложених і складових)	58
V ФОРМОТВОРІНЯ	59
1 Части мовы	59
2 Одміна слів	59
3 Називник	60
1. Назви одміників	60
2. Порядок називників на одміни	60
3. Перша одміна	61
4. Друга одміна	68
5. Третя одміна	77
6. Четверта одміна	79
7. Одміна називників, які мають лем множине число	82
4. Придавник	83
1. Уваги про придавнику	83
2. Взори одміни придавників	83
3. Особливості одміни деяких придавників і варіянти кінцівок	86
4. Порівняльні ступені придавників	86
5. Якістні, односні і присвітні придавники	87
5 Числовник	88
1 Уваги про числовнику	88
2 Кілкестні (основні, головні) числовники	88
3. Порядкові числовники	91
4. Громадинні числовники	93
5. Дробові числовники	94
6. Варіантні форми деяких числовників	94
6 Місценазивник	94
1 Одміна осібових місценазивників	95
2 Одміна вертаного (рефлексивного) місценазивника	96
3 Одміна присвітніх місценазивників	96
4 Одміна вказуючих місценазивників	97
5 Одміна звідуючих (вопросних) і односніх місценазивників	97
6 Одміна визначеных місценазивників	98
7 Одміна невизначеных місценазивників	98
8 Одміна одрикаючих (негуючих) місценазивників	99
9 Варіантні форми місценазивників	99
7. Часослово	101
1. Дві основи часослова	102

2. Теперишній і будучий простий час. Часоодміны	103
3. Будучий зложений час	106
4. Минулий час	107
5. Ріжноодмінны часослов	109
6. Вертаны (рефлексивны) часословы – приміры одміны	110
7. Неособовы часословы	113
8. Пасивна сторона часословы	113
9. Способы часословы	114
10. Часопридавник	117
11. Часоприсловник	118
8. Присловник	119
9. Приназывник	121
10. Злучник	121
11. Частка	121
12. Выкричник	122
VI. СИНТАКСИС	123
1. Речыня	123
2. Тыпы речынь зо взгляду на ціль выповіди	124
3. Члены речыня	125
4. Синтактичны полуучыня	125
Получыня згоды, вязаня і приліганя	125
5. Просте і зложене речыня	126
6. Головны члены речыня	127
1. Простий присудок	128
2. Іменний складний присудок	128
3. Часословній складний присудок	129
4. Зложеній складний присудок	130
5. Координация присудка з підметом	130
6. Головий член односкладового речыня	131
7. Предикативне ядро речыня	133
8. Структурывы схемы простых речынь	134
1. Речыня зо значыньем існуваня	134
2. Речыня зо значыньем дії (чынносты)	137
3. Речыня зо значыньем стану	139
4. Речыня зо значыньем прыметы (якости)	140
5. Речыня зо значыньем кваліфікацыі	141
6. Речыня зо значыньем кілкости	141
9. Другорядны члены простого речыня	142
1. Дополніня	142
2. Придаток	143
3. Обставник	143
10. Скомплікування простого речыня	144
1. Ёднородны члены речыня	144

2. Видлены придаткы	145
3. Видлены обставники	146
4. Видлены порвіяльны звороты	147
5. Вставны і вставлены конструкции	147
6. Звертания	148
11. Синтаксис зложенного речыння	148
1. Приряды зложены речыння	149
2. Підряды зложены речыння	150
3. Безлучниковы зложены речыння	156
4. Речыння вельократні зложены	157
5. Безпосередня і небезпосередня мова	158
VII. ПУНКТУАЦІЯ	160
1. Крапка	160
2. Протинок	160
3. Крапка з протинком	161
4. Вельокрапок	162
5. Двокрапок	162
6. Павза	162
7. Зывідальник	163
8. Выкричник	164
9. Скобки	164
10. Цітувальники	165
VIII. ЛЕМКІВСКО-ПОЛЬСКІЙ СЛОВНИК ГРАМАТЫЧНЫХ ТЕРМІ- НІВ	166
Література (выбір)	186

ПОНД МІРУ НАШХ ЧАСІВ

*Виділа будеш, бесідо моя мила, старенька,
же ми іщи вельо можеме,
серце што нас родило,
серце што нас виховало,
серця што нас розуміли,
серця што нас кохали,
доведна з любовю поважеме...*

М. Ковач ("Бесідо моя")

Не скрываем сатисфакції, що суджено мі перенести на папір тих пару мысли отвераючых вхід до кошары лемківских спів-овечок. Слів позбераних, выплеканых, пригласканых дбачом газдівском руком, приспособленых до хосенного жыття. Запертых в кошарі, в просторній кошарі і зато - виштко єдно - свободідных, як свободідном все оставала лемківска душа.

Не скрываем радости отвераючи книгу наших амбіций - „Граматыку лемківскаго языка”, овоч долголітнього труду двоих натхненых люді. О них і о іх ділі прагну бесідувати найтеплійшим словом. Та передтym позвольте мі запурити ся на хвилю в глубину нашої історії, зродили бо ся в моїй реєстраційній скриночці подій асоціації, яких поминути ту нияк не можу.

Рівно триста років тому в Тринаві взріл деннє съвітло *Катехисисъ для науки Оугрорускииъ людемъ*. О рік, в 1699-ым вишел друком *Боукваръ языка Славенська*. Автором іх был Грек, мukачевскій списокон Йосиф де Камеліс, якому на *простый діалект ведлуг понятых народу* - як пише во вступі - поміг зложыти totы труды Лемко, священник Йоан Корницкій. Ци не застанавлят Вас така, нияк не замірена до празднування річниця: 1698-1998? А што было медже тыма роками - зъвідате може? Ци лем заблісла іскорка і - згасла? На три століття? Ніт! Был буквар Мануїла Ольшавского з 1746 рока, был буквар Йоана Брадача з 1770 рока, якого цілий наклад спалено, бо цензор доглядал ся в ним „схізмы” (заховали ся лем два примірники). Была *Grammatica Slavo-Ruthena* Михаїла Лучкай з 1830 рока, была чудова *Книжицца* Духновича з 1847 рока - перший буквар такой в цілком жывій нашій бесіді. В 1871 р. Матвій Астряб, родом з Высовы, товды же з далекого Кыйова писал: ...*Русины сміяли ся, же наша бесіда испорчена руска. З початку я праві на виштко приставал, але пізнійше мі ся почало здавати, же тото не виштко истотна правда, за што ганьблят так лемківску бесіду не лем чуджы, але и сами Лемкы!..*

Были вздиги, пробы вывести нашу бесіду кед не на рівень, та хоц під рівень сусідських языков, нормалізувати, кодифікувати ю. В меджевосним періоді, завдяки трудам Д. Вислоцького і М. Трохановского, лемківський писаний язык перешол першу стадию кодифікації. Іван Руценко, хоц бесіда його рідного села барз ся ріжнила од основного лемківського ядра, приняв нормы вытворены через выжже спомненых товаришів долі. На тій базі старало ся творити літературу переселенче покоління, елімінуючы лем – мож бы речы, мимовільні – элементы походячы з давнаго язычья. Творці за західній, серединній і східній Лемковини хіснували подібний писаний язык. Подібний, але не універсальний, бо *съйт іде вперед*, язык, каждый язык, развиват ся. На нас же, такой на піл століття, зашмарено незаслужений покутний мішок. Вкрытий понижнью нарід і його бесіду вишытко одно не дало ся задусити. Прадідівський дух плакал, але і кричал. І сьпівал. Ци мож было обыйти туту пісню, ци мож было лишыти ю незаписаном? Писменном, професийном руком. По вшытых зрывах, по трохстех роках од першой іскры – на академічным рівни, на міру часу??!

І Конгрес Стоваришия Лемків в 1990 році постановил покликати Комісію Народного Просвічныя. Была то радше акцептация істнуочого окрісленого стану, бо уж передтым група запаленців взяла ся до роботы над букварьом, словником, граматыком. Днес предметом наших короткых розважань с акуратні лемківска граматыка, при ней тіж і остаеме. Остасеме з людми, котры ю складали, жертвуючы тому ділу гардых пару років, безцінных років единого человечого жыття.

Для п. **Мираславы Хомяк** – магістра російской філології будучий труд явил ся природным. Десятилітіями была учительком російского языка, пару років вчыла і украінського. В основі – з той простой причины, же рідного языка, як знаме, вчыти не мож было. Та коли заблипал поломінчык надії на професийне плеканя материинского слова, дораз яла ся роздувати го. Як перша в повосній Польщы, оффіційні організувала науку лемківского языка в основній школі в нашым прастарым Устю Рускым. Зачала вчыти зо жмытом нотаток, з якых уж в 1992 році зродили ся *Перша граматыка сучаснаго лемкіўскага языка і Лемківска граматыка для діти*, выданы сондажово през Стоваришия Лемків.

Авторка консультувала ся одніні языка з творціями лемківской культуры і літературы, зас на наукового консультанта запросила професора Шлеского Університету дра габ. **Генрика Фонтаньского**, товариша зо студэнтских років. Выбір выявил ся щесливым. Професор, залюблений в славістыци, підышол до діла барз щыро. Зафасцінувал ся темом на тілько, што для познання нашой бесіды прочытувал вишытко доступнне, што

лем колинебуд было по лемківски написане. З часом стал ся выдатным знавцем не лем языка, але і нашої історії та культури. З наукового консультанта стал ся фактичним спілтвторцем граматыки, той попрапленой, пошыреной, котру береме днес до рук. Йому належыт завдячувати, што заорал і тот, нияк не тыркненій дотепер плугом-пером, загін лемківского языкового простору, яким є синтаксис.

І як ту не мати не лем жмені, не лем пригорцы, а полного наручате вдячности для Чоловека, Поляка, котрий пару років свойой науковой кар'єры посвятил для... лемківской граматыки! Выразил см, так акуратні образово – жменьом, прігірцми, наручатом свою вдячніст. Товды Професор вказал на Мирославу Хомяк і повіл, внимаючи ся, якоси так повіл: „Она причыном тому вшыткуму. Я поміг, бо треба было помочы. Най буде то хоцьбы лем тата жменя – як гвариш – для Лемків од мого Народу”.

Знам, переконаний см, же вшытким родимым мальконтентам і сусідским опонентам лемківского „я”зыка трудно буде найти ключку для заміреного критыкування того труду. Хоц я не языкоznавец, лем знавец языка (же повторю за Тувімом), гварю – е то діло такої совершенне, якому гріх штонебуд зашмарювати. Так од стороны фаховости, як і цільовости. Хто бы квестіонувал, особливі тото остатнє, то так якбы ся звідувал человека – яке маш право жыти?!

Сподівам ся, вшытко сдно, жургания. Же чом акуратні Поляк мусіл быти спілавтором *Граматыки лемківскаго языка?* Або – што забавнейше - же то „польска інтрига”...

В 1989 році, коли мал ем щестя без пару місяци корыстати з засобів бібліотеки Торонтоньского Університету, стрітил ем там Чеха, який шліпнал над сучасном граматыком для... Литовців. Спілавторком новай македоньской граматыки ест Полька.

В 1699 році перший скромний языковий наш труда створили Грек і Лемко. По трьохстех роках великий труда створили Лемкыня і Поляк.

З охотом приймеме помічну руку Українца, Словака, адже трудів перед нами, го-го - кілько іщы. Жыли мы помедже Вами тисяч історичных років. Поможте нам ввойти в наступне тисячоліття ход лем з наперстком надії. Не дайте гмерти, наша смерт не причинит Вам жыття! *Благословіте, а не кленіте!*

Дякую Ти Мирославо, дякую Ти Генрик! Вірю, же підо мном підпише ся вельо іщы лемківских сердец!

Петро Мурянка-Трохановский

Od autorów

Podstawowym celem niniejszego opracowania jest kodyfikacja norm gramatycznych współczesnego języka literackiego Łemków mających swoje korzenie w Polsce.

Język łemkowski jest językiem słowiańskim, którym posługuje się w formie mówionej i pisanej co najmniej kilkadziesiąt tysięcy Łemków polskich.

Jeszcze przed I wojną światową w języku tym ukazywały się gazety łemkowskie, kalendarze i inne wydawnictwa książkowe. W latach 30-ych (do 1939 roku) był on językiem nauczany w szkole.

Od roku 1939 do końca lat 80-ych oficjalna sfera użycia języka łemkowskiego nie istniała. Sytuacja zmieniła się po zarejestrowaniu w kwietniu 1989 roku Stowarzyszenia Łemków (Стоваришыня Лемків), w którego statut wpisane są działania na rzecz upowszechnienia języka przodków. Od końca lat 80-ych pojawiają się nowe łemkowskie teksty literackie, powstały czasopisma łemkowskie „Besida”, „Zahoroda” i „Łemko”, wydawane są książki w języku łemkowskim – zbiorki poezji, wspomnienia, beletryстика. W wyniku działania m. in. Komisji Oświatowej Stowarzyszenia Łemków w kilkunastu szkołach podstawowych w Polsce wprowadzone zostały oficjalnie klasy z nauką języka łemkowskiego jako języka mniejszości. W sposób naturalny zrodziła się potrzeba kodyfikacji norm języka literackiego Łemków polskich.

Łemkowie południowi – mieszkający w Słowacji w okolicach Preszowa – w roku 1995 w sposób uroczysty, z udziałem władz państwowych Republiki Słowackiej, dokonali aktu ogłoszenia kodyfikacji swojego języka literackiego, który od tej chwili oficjalnie uznany został za język mniejszości narodowej.

Kilka lat temu pojawiły się w Polsce pierwsze sondażowe próby opisu gramatycznego współczesnego języka łemkowskiego: *Перша граматыка лемкіўскага языка і Лемківска граматыка для діту* Miroslawy Chomiak z naukową konsultacją Henryka Fontańskiego, obie wydał Zarząd Główny Stowarzyszenia Łemków (Legnica, 1992 r.).

Obecna monografia jest opracowaniem znacznie poszerzonym, zweryfikowanym w środowisku nosicieli języka (inteligencji łemkowskiej), bogato zilustrowanym materiałem łemkowskich tekstów pisanych.

Gramatyka obejmuje opis fonetyki, grafiki, morfologii (slowotwórstwa i flesji), składni, jak również reguły ortograficzne i interpunkcyjne. Wymienione dziedziny języka łemkowskiego w tak pełnej formie przedstawione są po raz pierwszy, całkowicie pionierski jest opis składni łemkowskiej.

Obfita ilustracja reguł gramatycznych tekstami zaczerpniętymi ze współczesnej literatury i publicystyki daje Czytelnikowi możliwość zapoznania się z przy-

kladami lemkońskiej twórczości literackiej, z funkcjami artystycznymi języka lemkowskiego. Fragmenty tekstu pokazują też, jak funkcjonuje język w żywej mowie Lemków: w życiu rodzinnym, kulturalnym, szkolnym i religijnym.

Formy wariantowe i niektóre archaiczne opatrzone są komentarzem normatywnym.

Do gramatyki dołączony jest lemkowsko-polski słownik terminologii gramatycznej.

Henryk Fontański jest autorem następujących rozdziałów: I. *Fonetyka* (część 1–6); II. *Grafika*; III. *Ortografia* (wstęp); IV. *Slowotwórstwo* (części 1, 3, 4, 8, 9); V. *Tworzenie form* (część 2, wzory odmian w częściach 3–5, 7); VI. *Składnia*; VIII. *Lemkowsko-polski słownik terminów gramatycznych*.

Pozostałe części opracowali wspólnie Henryk Fontański i Mirosława Chomiak.

Ogólnej redakcji całości gramatyki dokonał Henryk Fontański.

Znaczną pomocą przy kodyfikacji języka lemkowskiego stał się *Перший лемківско-польський словник* Jarosława Horoszczaka (wydanie sondażowe Stowarzyszenia Lemków, Legnica 1993). Ważne informacje przyniosła też książka Janusza Riegera *Slowictwo i nazewnictwo lemkowskie* (Warszawa 1995).

Gramatyka ma służyć nauczycielom jako podstawa opracowania materiałów dydaktycznych (programów, podręczników itp.) do nauki języka lemkowskiego w szkołach. Będzie pomocna dla twórców literatury lemkowskiej i dla działaczy kultury.

Książka ta adresowana jest nie tylko do nosicieli języka, ale też do slawistów. Opis małych słowiańskich języków literackich znajduje się bowiem w centrum uwagi wielu współczesnych językoznawców.

Wszystkim interesującym się Lemkami pomoże ona zapoznać się z faktami języka lemkowskiego – jednego z mikrojęzyków słowiańskich.

I. ФОНЕТИКА

1. Звуки мовы і фонемы

Найменшими единицями, котры можеме выділяти в языку, сут звуки. Звуки мовы творят ся през дыргання повітря при роботі мовных органів. Прото можна іх характеризувати як фізичны (акустичны) явища, а тіж за стороны праці мовных органів (артикуляцыї).

В бесіді Лемків стрічат ся вельо ріжних звуків мовы. Декотры ріжниці сут звязаны з діалектным або індивідуальным особливостям вымовлення слів або их часті. Треба памятати, же процес творіння ся стандартного, спільногого для вишткіх Лемків літерацкого лемківського языка і його фонетичной системы все тырват.

В мові Лемків чутти вымову [ходити], але в бесіді Лемків з декотрых сіл – [ходіти]¹. Перший звук в словах *сно*, *сім* сидни Лемкы вымовляют, приближаючи середню част языка гу середній часті піднібяте, інчы – приближаючи передню част языка гу яснам, або навет приближаючи передню част языка до передньої часті піднібяте².

Індивідуальний характер може мати, напримір, вымовлення през ріжних люді третього звуку в словах *санки* або *банк* – передньом або задньом частю языка: [н] / [ң].

В звязку з ріжним звуковим оточыньом в тым самым слові можут виступувати ріжны звуки, котры не міняют значыня слова, напримір *ходила* – *ходили* [ходи ўа]³ – [ходили]; *павуз* – *павуга* [паўус] – [паўуга].

Єднак найважнішом функційом звуків мовы ест іх звязок зо значынем слів і их форм. Самы звуки мовы не выражают ниякых значынь, але при их помочи можна выражати ріжниці медже значыннями (розріжніти значыння). Такы звуки, котры служат для розріжнія значыння слів або их форм, называеме **фонемами**.

Описаны выжже одмінны способы вымовлення слів – місцевы і індивідуальны – не сут еднак звязаны з их окремыми значыннями.

Примірами фонем лемківського языка могут быти звуки [и], [ы] в словах *вил*, *вyll*, бо тоты слова ріжнят ся лем тыма звуками і тій ріжниці

¹ Z. Stieber: *Dialekt Lemków Fonetyka i fonologia* Wrocław 1982, стр. 30.

² Тамже, стр. 81.

³ В фонетичным записи знак [ў] означает двоворговий согласний звук – як перший звук в англіцкым слові *window*

одповідат ріжниця медже значыннями тых двох слів (*долгий вил ся в трапі; волк вил*).

В дальшым описі звуковой стороны лемківского языка будеме передовицьким звертати увагу на такы звуки, котры сут фонемами.

2. Мовны органы і артикуляция звуків речі

Звуки языка сут творены през мовны органы: плюца (ключи), дыхавицю, гыртан і полости (ямы) – гамбову, носову і гарлову, разом з органами, котры ся в тых полостях находят.

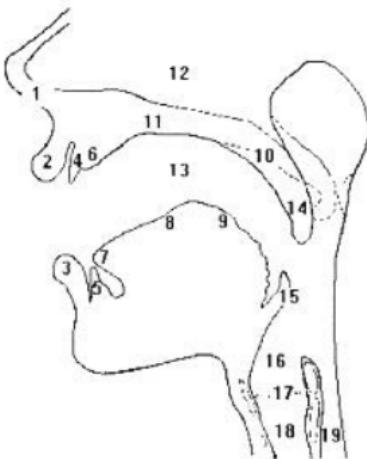
1. ніс, 2. вышня ворга, 3. нижня ворга, 4. вышні зубы, 5. нижні зубы, 6. ясна, 7. передня част языка, 8. середня част языка, 9. задня част языка, 10. мягке піднібя, 11. тверде піднібя, 12. носова яма, 13. гамбова яма, 14. язычок, 15. надгыртаник, 16. гыртан (ларінкс), 17. голосовы звязки, 18. дыхавиця (дыхальне гарло), 19. гылтник.

Активными мовными органами сут: язык (7, 8, 9), язычок (14), голосовы звязки (17) і ворги (2, 3). Речта органів ест пасивна.

Резонаторами звуків речы сут полости: гамбова, носова, гарлова і гыртан. Плюца сут магазином повітря, при помочи котрого в часі выдыхніня творит ся голос. Повітря з плюц переходит через дыхавицу до гыртани, а з ней до полости. Дыхавиця лучыт плюца і гыртан. В гыртани сут рухомы голосовы звязки, котры могут ся стулены. Коли сут стулены, то повітря выдыхане з плюц проходить з трудом, порушат голосовы звязки і товды продукуваны сут звучны звуки – віштыкі гласны і част согласных, напр.: [в], [з], [б]. Коли голосовы звязки не сут стулены, то повітря переходит медже нима легко, не дыргат і товды творят ся глухи согласны, напр.: [ф], [с], [п].

При вході до гыртани з горы сут надгыртаник, котрий замыкат вход до гыртани в часі ідъяни, але розхылят ся в часі оддыханя і бесідуваня. З гыртани повітря переходит до полости-резонаторів.

Найважнішом сут гамбова полост, котра в часі бесіды все ся змінят з причины активности органів, находячых ся в ній. В часі активности

тых органів в гамбовій полости голос зостає поділений і посегрегуваний на ріжни звуки – заходить **артикуляція**.

Повітря може перелітувати лем через гамбову або гамбову і носову полості. Залежить тут од рухів мягкого піднібтя. Коли м'яке піднібтя підносит ся дотори і дотулять ся до задньої стінки гармової полости, товдь замыкат ся вхід до носової полости і повітря мусить піти до гамбової полости. Товдь можемо виповідати лем гамбовы звуки, напр.: [a], [б], [д]. Коли м'яке піднібтя не підносит ся дотори, лем зникає ся, товдь повітря переходить до носової полости і при помочі носового резонатора сут продукуваны носовы звуки, напр.: [м], [н].

Найважнішы функції в продукуваню звуків, то значыт в іх артикуляції, окрем голосовых звязок має язык і ворги. При творінню звука [ў] ворги сут приближены до себе і кус заокруглены. Повітря переходит медже нима. В результаті стуляня ся ворг, а потім іх розхильняня творят ся звуки [б], [п] (звукніст або глухіст залежить од позиції голосовых звязок). Звук [м] творит ся, коли повітря переходит тіж через носову полост. Коли нижня ворга дотулять ся до зубів, творят ся звуки [в], [ф]. Передня част языка може приближати ся до зубів, товдь творят ся звуки [с], [з], а коли приближат ся до ясен, товдь мame звуки [ш], [ж]. Коли передня част языка притулит ся на хвилю до зубів і зараз ся од них одорве, то вytворят ся звуки [д] або [т], а притуління передньої части языка до ясен і одорвання од них дає звуки [ч], [дж]. Коли задня част языка піднесе ся і приближыт до мягкого піднібтя, товдь творит ся звук [х], а коли ся до нього притулит і одорве, товдь мame звуки [г], [к]. Ішы дале, найближше голосовых звязок, творит ся гыртанний звук [г].

3. Гласны і согласны

Звуки лемківського языка ділять ся на **гласны** і **согласны**. Ріжниці медже гласными і согласными сут шлідуочы:

1. Гласны звуки складают ся з самого голосу (музычного тону), лем з малым додатком шумів. Прото виштыкі гласны сут звучны. Чуєме іх ліпше ніж согласны. Для согласных звуків характерны сут передовштыким ріжни шумы, з додатком голосу або без нього. Прото в группі согласных звуків речи сут і звучны і глухи.
2. При виповіданю гласных гамба єст веце отворена ніж при артикуляції согласных. Повітря може легко переходити через гамбову яму і його сила не є велика. В часі творіння согласных через момент може быти стуління голосовых органів в гамбовій полости або медже

голосовыми органами может зробити ся широка (прогалина), часом дост узка. З той причини сила вихованого повітря єст велика.

3. Гласны творять склады⁴ – самы і разом з согласными [О-ме-л'ян]⁵ (*O-me-лян*), а самы согласны не творят складів.

4. Гласны звуки лемківського языка

При продукуваню гласных найважче функцій мають: язык, ворги, а теж мягкое піднібя. Гласны звуки можемо характеризувати за взгляду на положення языка в гамбовій полости: глубокіст його положення (**риль**) і **ступені піднесення** языка гу піднібю (отвертість гамбової полости).

В лемківським языку є шість гласних фонем: <а>, <е>, <и>, <ы>, <о>, <у>, котрым в мові одповідають сім основных гласных звуків: [а], [е], [и], [и], [ы], [о], [у]⁶.

Гласны [и], [и] суть варіантами одної фонемы, прото же тоты гласны звуки не стрічають ся в однаковых позициях. Звук [и] може виступувати на початку слова, напр.: *iмати* [имати], *икра* [икра], а звук [и] лем факультативні в декотрых словах як місцевий варіант, напр.: *ити / ити*, *ищи / иши* (а теж окремо в функції злучника: *i / u*). Гласний [и] стрічається передовицьким по мягких согласных, напр.: *зісти* [з'істи], але появляет ся теж по твердым согласным, напр.: *зідати* [зідати] (або з преіотацией: [з'ідати]). Звук [и] стрічається лем по твердых согласных. Окром того гласний [и] може виступувати по гласных, напр.: *замайти*, *двойти*, *чы* [замайти], [двойти], [чи], теж по [и] і [и], напр.: *клити*, *надії* [клити], [надії]. Гласний [и] не стрічається по інчых гласных.

Язык може пересувати ся до переду і товды творят ся **передні** гласни [и], [и], [е]. Коли в часі артикуляції язык єст напротив середнього піднібяте, товды творить ся гласний **серединній глубокості** [а]. Коли язык одсувається до заду – творить ся гласний **серединній-задній глубокості** [ы] і **задній** гласны [о], [у].

Язык може підносити ся до піднібяте. Прото мame гласны **високи** (або інакшe: узкы) [и], [у], **високо-серединні** гласны [и], [ы], **серединні** [е], [о] і **низкій** (широкий) гласний [а].

⁴ Склад єст звуком або групой звуків вимовляном єдним пхніньом повітря вихованого з плюц.

⁵ В фонетичным записі анестроф по букві означают мягкость согласного звука.

⁶ В ламаных скобках <> записуємо фонемы, а в квадратовых [] их звуковые варианты.

Гласний [а] – середнього ряду, але легко одсуват ся до заду, положення языка низке, ворги дост розхилені і кус розтягнені, напр.: *але*, *баба* [але], [баба]. Фонема <а> окрем основної артикуляції має варіянти в сусістві мягких согласних: язык посуват ся кус до переду і кус ся підносит – або на початку, або в кінцевій фазі, або през цілий час артикуляції. В нашим фонетичним записі поміняме totы артикуляційни особливості.

Гласний [о] – заднього ряду, положення языка середнє, ворги дост розхилені і кус заокруглені, напр.: *босо*, *молоко* [босо], [моўко]. Фонема <о> має тіж варіант [ô] – язык одсунений далі до заду і вище піднесений, ворги всець заокруглені, напр.: *коні* [кён'і].

Гласний [у] – заднього ряду, високе положення языка, ворги кус розхилені і дост заокруглені, напр.: *дуб*, *убіч* [дуп], [уб'іч].

Гласний [і] – переднього ряду, високого положення языка, ворги кус розхилені і дост розтягнені, напр.: *біль*, *ікра* [біл'], [ікра].

Гласний [и] – переднього ряду, високо-середнього положення языка, ворги кус розхилені, дост розтягнені, напр.: *лист*, *клин*, *обитя* [лист], [клин], [обиг'а].

Гласний [ы] – середньо-заднього ряду, високо-середнього положення языка⁷, ворги кус розхилені, напр.: *дым*, *рык*, *обытia* [дым], [рык], [обыт'a]. При артикуляції гласного звуку [ы] барженич при артикуляції інших гласних працює гарловий (гортаний) резонатор⁸.

Гласний [е] – переднього ряду, середнього положення языка, ворги дост розхилені і кус розтягнені, напр.: *мене*, *пес* [мене], [пес]. Фонема <е>, подібні як <а>, має артикуляційни варіянти в сусістві мягких согласних. В фонетичним записі поміняме totы ріжниці.

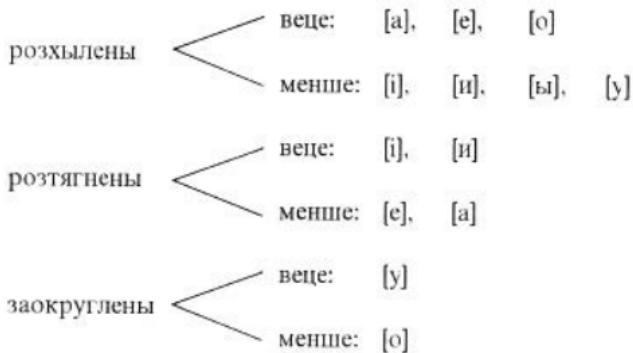
⁷ Характеристику гласного [ы] оперто на описі артикуляції того звука в лемківських бесідах (Z. Stieber: *Dialekt Lemków Fonetyka i fonologia* Wrocław 1982, str. 10, 60). З. Штібер описує інші два гласні звуки, рідше стрічаючи ся в бесідах: барже задній ниж [ы] гласний [ы] і подібний до [о] задній високий або підвищений гласний, котрий автор означає як [ø]. Звук [ы] Штефан Бунганьич в описі языка словацьких Русинів (Ш. Бунганьич: *Основы русинского языка* (машиногравія)) описує як гласний заднього ряду і середньонизкого положення языка. О походженню гласного [ы] в карпатських бесідах і його ріжним вимовленню см. тж: Ф. П. Філіп: *Происхождение русского, украинского и белорусского языков*. Ленінград 1972, str. 183.

⁸ При заміні гласних [ы] – [и] в словах: *быти* – *бити*, *выти* – *вити*, *пыск* – *писк* зміняється значення слова. Тото означає, що звуки [ы] – [и] суть окремими фонемами.

1. Гласни з увагы на положення языка

Піднесіння	Ряд			
	передній	середній	середньо-задній	задній
високе	[i]			[y]
високо-середнє	[и]		[ы]	
середнє	[e]			[o]
низке		[a]		

2. Ворги при висловіданні гласних

3. Особливості лемківських гласних [i], [ы]

Гласний [i] виступає по мягких і пілтмягких согласних: *стіна*, *коні*, *вітер*, *спідник*, *пригірщ*, *місто*, *місто*, *дідо*, *кіст*, *віл*, *кін*, *віз* і т. д. По гласних і на початку слова може вигваряти ся йотувано [i]: *заїсти* [за'їсти], *мої* [мо'i], *доїти* [до'iти], *іхати* ['іхати], *істи* ['істи].

По согласних [к], [г], [f], [x] [ш], [ж], [ч] найчастійше стрічаме гласний [ы] напр.: *кыдати*, *гырмит*, *тывати*, *хыжса*, *міхыр*, *кушыня*, *жыття*, *божыти ся*, *орчык*, *черчыт* [кыдати], [гырмит], [хыжса], [міхыр], [кушыня], [божыти с'a], [орчык], [черчыт].

5. Согласны звуки лемківського языка

Согласны звуки класифікуємо подля участі шуму і голосу, а тіж подля способу і місця артикуляції (активного і пасивного органу мовы). окремого указуємо на звучніст або глухіст согласного і на його мягкіст або твердіст.

Подля участі шуму і голосу согласни звуки можна поділити на **сонорни**, **шумовы звучи** і **шумовы глухи**. Шумовы глухи согласни сут утворены лем з шуму (нес в них музичного тону). Шумовы звучи і сонорни согласни складают ся з шуму і з музичного тону (голосу), але в шумовых звучных ест веце шуму, а в сонорных веце голосу.

Зо взгляду на спосіб артикуляції согласни ділят ся на:

шпаровы: [ў], [ў], [ў], [ў'], [ɸ], [ɸ'], [з], [з'], [с], [с'], [ж], [ж], [г], [г'], [х], [х'].

При артикуляції шпарових согласных повітря выдыхане з плюц передерат ся в гамбовій полости через шпару, котра творит ся по приближенню до себе ворг [ў], притулію нижньою воргы до вишніх зубів [ў], [ў'], [ɸ], [ɸ'], языка до вишніх зубів і ясен [з], [с] або піднібяте [ж], [ш], [з'], [с'], [ў], [г], [г'], [х], [х'] і без перервів виходить на зовні;

стулено-шпаровы: [дў], [ц], [дж], [ч], [ўз'], [ц']. При іх артикуляції мовы органи (язик і піднібя) на коротко стуляют ся, зараз розтуляют ся і творит ся шпара, через котру вилітує повітря;

стулено-выхуходовы: [б], [б'], [п], [п'], [д], [д'], [т], [т'], [р], [р'], [к], [к']. При іх творінно стуляют ся на хвилю, по чым наглі ся розтуляют ворги [б], [б'], [п], [п'], перед языка і вишні зубы або ясна [д], [д'], [т], [т'], задня част языка і тверде піднібя [р], [к] або задня част языка і мягкое піднібя [р'], [к']. Товды повітря, котрого тиск в гамбовій полости в часі стуління был высокій, при наглым розтулінно „выхуходом“ вилітує на зовні;

носовы: [м], [м'], [н], [н'], [ң]. Коли выповідамо носовы согласни, повітря має замкнену дорогу через гамбову полост, бо заходит полне стуління ворг ([м], [м']), языка з зубами ([н]) або з піднібятим ([н'], [ң]), але перелітує через носову полост, котра ест отворена з причины обнижения ся мягкого піднібяте (язычка). Вшытки інчы согласни сут **гамбовыми**.

боковы: [л], [л']. Коли выповідамо тоты согласни, кінчык языка стулят ся з вишніма зубами і яснами, а повітря переходит боками гамбової полости.

трисучы: [р], [р']. При іх артикуляції кінчык языка вдарят в ясна (дыргат, трясе ся) – раз або пару раз притулят ся до ясен і отходит од

них, а товдь повітря має вільну дорогу, котром вилітус на зовні.

Поділ согласних подля місця артикуляції:

вогово-воговы: [ў], [ў'], [м], [м'], [б], [б'], [п], [п']. В часі творіння тих согласних приближають або стуляють ся ворги вищі з нижнім;

вогово-зубовы: [v], [v'], [ɸ], [ɸ']. При виповіданні тих согласних творить ся шпара медже вищім зубами і нижньом воргом;

передньоязыково-зубовы: [н], [л], [з], [с], [ð], [ң], [л'], [з'], [с'], [ð'];

передньоязыково-ясновы: [т'], [р], [р'], [ж], [ш], [дж], [ч];

серединоязыковы (середньопіднібны): [j], [н'], [з'], [с'], [ð'], [ң'];

задньоязыковы: [ү], [х], [x'], [г], [г'], [к], [к'];

гыртаны: [г], [г'].

Вшытки согласни записаны выжже в фонетычній транскрипці зі значком ['] по букві – сут **мягкы**. При іх виповіданні окрем основной єст додаткова артикуляція: середня част языка приближат ся до твердого піднібя. Тоту додаткову артикуляцию называем **палаталізаційом**. В лемківским языку „найбарже“ мягкы (палатальні) сут серединоязыковы согласни.

Над означином палатального звуку [j] значка мягкости не дасме, бо окрем приближнія языка до піднібяте тот согласний не має ніяких інчых моментів артикуляції. Традиційні палатальній согласний [j] тіж єст называний **мягкым**.

Репита согласных звуків то **твёрды** согласни.

Цілу класифікацію лемківских согласных можна представити в та-кій таблиці:

Участ шуму 1 голосу		місце тво- ріння		вогово- воговы		передньоязыково- зубовы		передньоязыково- ясновы		серединоязыковы		задньоязыковы		гыртаны
		тв. н	тв. м.	тв. н.	тв. м.	тв. м	н	тв. н	тв. м	н	тв. н	тв. м		
сонорны (плотверты)	шпаровы	ў	ў'							т				
	носовы	м	м'			н				н'	н			
	боковы				л		л							
	трисучы					р	р'							
шумовы	чвучны	шпаровы		т	т'	т	ж		т'				т	т'
	глухы			ɸ	ɸ'	с	ш		с'	х	х			
	чвучны	стулено- шпаровы				дт	зх		дз					
	глухы					ц	ч		ч'					
	чвучны	стулено- выбуховы	б	б'		д	д'						т	т'
	глухы		п	п'		т	т'				х	х		

Звуки записаны в таблиці мож приняти як стандартны реалізації согласных фонем лемківського языка.

Перед гласним [i] согласны звуки все мають палатальну артикуляцию. За окремы фонемы лемківского языка уважаме тоты мягки согласны, котры можут выступувати не лем перед гласным [i], і в сднакым фонетычным оточыню мают твердий одповідник.

Мягки согласны [x'], [r'], [k'], [g'] не сут окремыма фонемами, лем вариянтами фонем в позиціі перед гласным переднього ряду [i], [e], а мягки согласны [y'], [f'] – в позиціі перед [i], бо в тых позициях не выступают одповідны тверды согласны і тоты мягки согласны не выступают в інчых позициях, напр.: *самохід*, *сухе*, *тихе*, *лихе*, *махерина* [самох'іт], [сух'е], [тих'е], [лих'е], [мах'ерина]; *сейн*, *ангіна*, *герок*, *шватер*, [сег'ін], [ај]р'іна], [г'ерок], [шуг'ар]; *скірні*, *кілко*, *кін*, *аркіс*, *кебы*, *кескес*, *яке*, *керат* [ск'ірн'і], [к'ілку], [к'ін], [арк'іс], [к'ебы]. [к'епск'е], [як'е], [к'ерат]; *довгій*, *торгішка*, *друге*, *дороге*, *түгэ*, *убоге* [доўг'ій], [торг'ішка], [друг'е], [дорог'е], [түг'е], [убог'е]; *голіст*, *ціліст* [гоўіст], [ц'іліст]; *фіга*, *фізоля*, *фіялка*, *фірчата*, *заофірувати* [ф'іга], [ф'ізол'а], [ф'іяука], [ф'ірчата], [заоф'ірууати].

Інчы вариянты фонем описуеме ниже при характеристиці окремых согласных звуків.

Характеристика лемківских согласных⁹

[y] – сонорний, шпаровий, воргово-ворговий (двоворговий), твердий – выступус в позиціі перед гласным, окрем [i], напр.: *вода*, *пасвиско*, *двері*, *вывар*, *видити* [юда]., [пасвіско]., [двері]., [ўывар]., [ўудити]., а тіж по гласным перед согласным і на кінци слова, напр.: *здравля* / *здоровля* / *здравя* / *здравя*, *ногавкы*, *травник*, *конов*, *рів*, *сів* [здраўл'я / здороўл'я / здраўя / здороўя], [ногаўкы], [траўнік], [коноў], [р'іў], [с'іў]. Єст основным вариянтом фонемы <в>.

Як [y] реалізує ся фонема <l> в позиціі перед гласным, окрем [ii], [e], напр.: *пила* [пиўа] (пор. *пилити* [пилити]), *чело* [чеё], *голуз* [гоўус], *яглы* [ягўы], *блыха* [бўыха].

В согласным [y] реалізує ся тіж фонема <l> в позиціі перед [e] в формі середнього роду сднотного числа придавників і часопридавників з кінцовом частю *ле*, напр.: *мале*, *біле*, *съміле*, *ціле*, *міле* [маўе], [б'іye], [с'ім'іye], [ц'іye], [миўe], *загасле*, *скисле*, *спухле* [загасё], [скисё], [спухё], пор. придавник *незле* [незёу] і присловник *незле* [незле] (= *некслі*).

⁹ Відомості о факультативных (місцевых) вариянтах согласных фонем в лемківских бесідах взято передовыштыким з книги З. Штібера (Z. Stieber: *Dialekt Lemków*, стр. 64–102).

На кінці слова і в позиції по гласним перед согласним фонема <л> реалізується як [ў], напр.: *орел* [ореў], *поділ* [под'їў], *стіл* [ст'їў], *віл* [в'їў], *ангел* [ангэў], *малта* [маўпа], *пілка* [пиўка].

[ў'] – сонорний, шпаровий, воргово-ворговий (дворгово-ворговий), мягкий – виступає лем в декотрих словах в позиції перед [i], напр.: *міліст* [міў'іст], *пліт* [пў'іт], *жалібне* [жаў'ібне], *гліг* [гў'іх], *заглібка* [загу'іпка].

[м] – сонорний, носовий, воргово-ворговий (дворгово-ворговий), твердий, напр.: *море*, *дым* [море], [дым]. Основний варіант фонеми <m>.

[м'] – сонорний, носовий, воргово-ворговий, мягкий, напр.: *мясне* [м'асне] (пор.: *масне* [масне]), *розмякати* [розм'акати] (пор.: *розмакати* [розмакати]), *млюд* [м'ут] (пор.: *каламут* [каламут] – 2. ос. едн. ч. розказового способу часослова *каламутити* [каламутити]). Основний варіант фонеми <m’>.

В позиції перед [i], напр.: *камін*, [кам'ін], *розуміти* [розум'іти].

[б] – шумовий звучний, стулено-выbuchовий, воргово-ворговий, твердий. Основний варіант фонемы , напр.: *бант*, *бесідувати*, *бити*, *быти*, *бости*, *бучына*, *грабати*, *брати* [бант], [бес'ідуати], [бити], [быти], [бости], [бучына], [грабати], [брати].

[б'] – шумовий звучний, стулено-выbuchовий, воргово-ворговий, мягкий. Репрезентує фонему <b’>, напр.: *вырубяты* [ўыруб'ати] (пор.: *вырубати* [ўырубати]), *бючка* [б'учка] (пор.: *бучка* [бучка]), *заглобяты* / *заглобювати* [загуб'ати] / [загуб'уати], *жаб'уркы* [жаб'уркы].

Перед [i], напр.: *біда*, *собі* [б'іда], [соб'і].

[п] – шумовий глухий, стулено-выbuchовий, воргово-ворговий, твердий. Репрезентує фонему <p>, напр.: *пут*, *павуз*, [пут], [паўус]

На кінці слова і перед глухим согласним як [п] реалізується теж фонема , напр.: *зуб*, *хліб* [зуп], [хл'іп]; *скібка* [ск'іпка] (пор.: *скоба* [скоба]), *скыбка* [скыпка] (пор.: *скыба* [скыба]), *похребтіна* [похрептіна].

[п'] – шумовий глухий, стулено-выbuchовий, воргово-ворговий, мягкий. Репрезентує фонему <p’>, напр.: *пята* [п'ата], *засклепяты* [засклеп'ати] (пор.: *клепати* [клепати]), *ступяты* [ступ'ати] (пор.: *ступати* [ступати]), *спяты* (= *спяты*) [сп'ати] (пор.: *спати* [спати]), *заліповати* (= *запіллювати*) [зал'іп'уати].

Перед [i], напр.: *під*, *чепігы*, *терпіти*, *спір* (*на ріці*) [п'іт], [чеп'ігы], [терп'іти], [сп'ір].

[v] – шумовий звучний, шпаровий, воргово-зубовий, твердий согласний (давнійше tot звук стрічался рідко, тепер частійше), напр.: *вляти*, *врешті*, *вдіти*, *взяти* [ул'ати], [урешт'і], [уд'іти], [уз'ати]. Звук [v] єст

варіянттом фонеми <в> на початку слова перед звучними согласними.

[v'] – шумовий звучний, шпаровий, воргово-зубовий, мягкий, напр.: *став'яти* [стav'ati] (пор.: *ставати* [sta'utati]), *зав'яжу* [zav'ažju] – 1. ос. едн. ч. буд. часу часослова *завязати* (пор. *заважжу* [zažažju] – 1. ос. едн. ч. буд. часу часослова *заважьти*), *забавям* [zaba'äm] – форма часослова *забавяти* (пор.: *забавам* [zaba'äm] – форма називника *забава*). В звуку [v'] реалізується фонема <в>.

В позиції перед [i], напр.: *(на) забаві*, *праві* [забав'i], [прав'i], *віз* [vič].

[ф] – шумовий глухий, шпаровий, воргово-зубовий, твердий. Репрезентує фонему <ф>, напр.: *файка*, *фалаток*, *фацелік*, *фефрати*, *фолюш*, *фыркати*, *фура*, *фрайр*, *флякы* [фајка], [фалаток], [фацелік], [фефрати], [фол'уш], [фыркати], [фура], [фрайр], [фл'акы].

Звук [ф] єє варіяントом фонеми <в> на початку слова перед глухими согласними, напр.: *вкопати*, *вписати*, *втиха*, *вхід*, *вципти*, *[фкопати]*, *[фписати]*, *[фт'иха]*, *[фх'іт]*, *[фшчыпти]*.

[ф'] – шумовий глухий, шпаровий, воргово-зубовий, мягкий. Стрічат ся в декотрих словах перед гласним [i], напр.: *фіялка*, *фіга* [f'ija'uka], [f'ira].

[н] – сонорний, носовий, передньоязыково-зубовий, твердий, напр.: *нога*, *танец* [нога], [танец]. Основний варіант фонеми <н>.

[л] – сонорний, боковий, передньоязыково-зубовий, твердий. – Варіант фонеми <л> в позиції перед гласним [и], напр.: *были*, *млин* [были], [млин], а теж перед гласним [e] *лем*, *але*, *тамале*, *Олена* [лем], [але], [тамале], [олена] (окрем форм середнього роду єднотного числа придавників і часопридавників з кінцем частини *ле*).

[з] – шумовий звучний, шпаровий, передньоязыково-зубовий, твердий. Основний варіант фонеми <z> перед гласними [a], [o], [y], [e], [i], [ы] і перед звучними твердими согласними, напр.: *заяц*, *золя*, *земля*, *зир*, *зыгар*, *ризба*, *зруб* [зајац], [зол'a], [зуп], [земля], [зыгар], [ризба], [зруп].

[с] – шумовий глухий, шпаровий, передньоязыково-зубовий, твердий, напр.: *сон*, *коса* [сон], [коса]. Основний варіант фонеми <c>.

Согласний [с] єє теж варіяントом фонеми <z> на кінці слова, напр.: *голуз*, *зараз* [гољус], [зараc], і перед глухими согласними, окрем [ш], [ж], [ч], напр.: *розпяття*, *розтопы*, *розфыркати*, *розхыляти*, *схонити*, *стесати*, *ввезти*, *выїзд* [росп'ат'a], [ростопы], [росфыркати], [росхыл'ати], [схонити], [стесати], [ўести], [ўыїст].

[дз] – шумовий звучний, стулено-шпаровий, передньоязыково-зубовий, твердий. Основний варіант фонеми <дз>, напр.: *дзвін*, *дзендзелия* [džv'in], [džen'dzelija].

- [ц] – шумовий глухій, стулено-шпаровий, передньоязыково-зубовий, твердий, напр.: *цимбалы*, *місце* [цимбаўы], [м'ісце]. Репрезентує фонему <ц>.
- [д] – шумовий звучний, стулено-выбуховий, передньоязыково-зубовий, твердий. Репрезентує фонему <д>, напр.: *даде*, *вода*, *ледво* [даде], [ўода], [ледўо].
- [д'] – шумовий звучний, стулено-выбуховий, передньоязыково-зубовий, м'ягкий. Репрезентує фонему <д'>, напр.: *подяка* [под'ака] (пор.: *гудака*), *судя* [суд'я], (*тото*) *гадя* [гад'я] (пор.: (*того*) *гада* [гада]), *вдячний* [вд'ачніј].
- Перед [и], напр.: *дія*, *понедільок*, *преділяти* [д'їа]. [понед'їл'ок]. [пред'їл'ати].
- [т] – шумовий глухій, стулено-выбуховий, передньоязыково-зубовий, твердий. Основний варіант фонеми <т>, напр.: *том*, *мати* [тот], [мати].
- Согласний [т] є позиційним варіантом фонеми [д] на кінці слова, напр.: *гад*, *сад*, *обряд* [гат], [кат], [обр'ат], і перед глухима сонорними, напр.: *одступити*, *підкова* [отступити], [п'іткоўа].
- [т'] – шумовий глухій, стулено-выбуховий, передньоязыково-зубовий, м'ягкий. Репрезентує фонему <т'>, напр.: *тятя*, *битя*, *кабатя* [т'ат'я], [бит'я], [кабат'я] (пор.: *кабата* [кабата]). *хтіячы*, [хт'ачы], *третис* [трет'є], *жытьёве* [жыт'ёўе].
- Перед гласним [и], напр.: *матір*, *хтіти* [мат'їр], [хт'ити].
- В долгим звуку [т':] (зо стриманьем артикуляції) реалізується фонема <д> в злученню з <т'>, напр.: *одтяти* [от':ати].
- [л'] – сонорний, боковий, передньоязыково-ясновий, м'ягкий, напр.: *біль* [б'іл'], *любувати* [л'убуўати], *фолиш* [фол'уш], *кляти* [кл'ати], *кељо* [кељ'o], *тильо* [тиль'o], *сельске* [сељ'ск'e], *більмо* [б'іл'mo], *пулька* [пул'ка], *помалаше* [помал'ше]. Основний варіант фонеми <л'>.
- Перед [и], напр.: *лія* [л'їа], *літо* [л'їто], *каліка* [кал'іка], *опліча* [опл'іча], *олій* [ол'ij].
- [р] – сонорний, трисучий (вібрант), передньоязыково-ясновий, твердий, напр.: *риба*, *сыр* [рыба], [сыр]. Основний варіант фонеми <р>.
- [р'] – сонорний, трисучий, передньоязыково-ясновий, м'ягкий, напр.: *заорювати* [заор'үвати], *створювати* [стўор'үвати], *царювати* [цар'үўвати], *хрящка* [хр'ашчка], *прячка* [пр'ачка] (пор.: *прачка* [прачка]), *пряжка* [пр'ажка] (пор.: *пражыти* [пражыти]), *рядити*, *ряджыня* [р'адити], [р'аджын'a] (пор.: *радити*, *раджыня* [радити], [раджын'a]). *вечеря* [вечер'a] (пор.: *вечера* [вечера]). Основний варіант фонеми <р'>.

Перед [а] фонема <р'> реалізується факультативно як [рj], напр.: *ряса, кантаря* [р'аса / рјаса], [кантар'а / кантарја]; звукозлучення [рj] виступає тіж в декотрих словах перед [о]: [прохкан'а], [попројоўа] *мята*.

Согласний [р'] в позиції перед [i], напр.: *на Кычері* [кычер'i], *на дворі* [двор'i], *в коморі* [комор'i].

[ж] – шумовий звучній, шпаровий, передньоязыково-ясновий, твердий. В звуку [ж] реалізується фонема <ж>, напр.: *жаба, жыти* [жаба], [жыти].

Як довгий согласний [ж:] реалізується тіж фонема <з> в злученню з наступаючим фонемом <ж>, напр.: *рэзжаліня* [рэж:ал'ін'a].

Мягкий согласний [ж] є гнеска рідким місцевим явиском, напр.: [дож'инки], [ж'ирафа], частіше [дожынки], [жырафа] (в таблиці подаємо лем твердий согласний [ж]).

[ш] – шумовий глухий, шпаровий, передньоязыково-ясновий, твердий. Основний варіант фонеми <ш>, напр.: *шлід, зошыт, што, щана, щыпяти* [шл'іт], [зошыт], [што], [ничапа], [щыпяти].

Звук [ш] є позиційним варіантом фонеми <ж> на кінці слова, напр.: *юж / уж* [juʃ] / [uʃ], *тіж* [t'іʃ], *руж* [руʃ] (пор.: *ружса* [ружа]), *леж* [леш] (пор.: *лежати* [лежати]): і перед глухими согласними, напр.: *стежка* [стешка] (пор.: *стежыти* [стежыти]), *лежте* [леште].

В согласним [ш] реалізується тіж фонема <з> перед [ч], напр.: *рэзчэрвеніти ся* [рэшчэрўен'іти], а в довгому звуку [ш:] – фонеми <з> і <ж> перед <ш>, напр.: *рэзшмарити, найнижше* [рэш:маригти], [наjniш:e]

Мягкий согласний [ш] є факультативним (місцевом) фонетичним особливістю, напр.: [ш'ікоўниj], [ш'іст], частіше [шыкоўниj], [шист] (в таблиці подаємо лем твердий согласний [ш]).

[дж] – шумовий звучній, стулено-шпаровий, передньоязыково-ясновий, твердий, напр.: *саджыня, меджа* [саджын'a], [медж'a]. Репрезентує фонему <дж>.

В лемківських бесідах, як місцеве явиско, стрічатся тіж мягкий согласний [дж'], напр.: [меддж'a].

[ч] – шумовий глухий, стулено-шпаровий, передньоязыково-ясновий, твердий. Репрезентує фонему <ч>, напр.: *час, печы, чачо, чепец, чом, чуга, чыр, чловек, убіч* [час], [печы], [чачо], [чепец], [чом], [чуга], [чыр], [чӯоўек], [убіч].

Мягкий согласний [ч'] стрічатся як місцеве фонетичне явиско в лемківських бесідах, напр.: [ч'ас]: на заході і часті середньої Лемковини є лем твердий согласний [ч].

[j] – сонорний, шпаровий, середньоязыковий, середньопіднібрний (палатальний, мягкий), напр.: *його, май, сіня* [його], [май], [с'їан'a]. Согласний [j] є основним варіянтом фонеми <j> – по гласних шпара медже языком і піднібятом єст кус векша.

[h] – сонорний, носовий, середньоязыковий, середньопіднібрний (палатальний, мягкий), напр.: *височинъ* [ўисочын'], *сленъ* [јелен'] (пор.: *Олен* [олен]), *дня* [дн'a] (пор.: *дна* [дна]), *ниньо* [н'ан'o] (пор.: *коліно* [кол'іно]), *банюр* [бан'ур] (пор.: *шнур* [шнур]), *понехати* [пон'ехати] (пор.: *некотячы* [некот'ачы]). В согласним [h'] реалізує ся фонема <h'>.

В позиції перед [i], напр.: *коні* [кон'i], *(на) долині* [долин'i].

[z'] – шумовий звучний, шпаровий, середньоязыковий, середньопіднібрний (палатальний, мягкий), напр.: *взяти, кізъля, кізс, мотузя* [уз'ати], [к'із'л'a], [к'із'e], [мотуз'a]. В звуку [z'] реалізує ся фонема <z'>.

Согласний [z'] є тіж позиційним варіянтом фонеми <z> перед мягкима согласними [v'], [b'], [dз'] напр.: *зъвідати (ся), зъбігати, зъздіти ся* [з'v'ідати], [з'б'ігати], [з'дз'іті].

Перед гласним [i], напр.: *пінязі, зіля, зісти* [п'їн'аз'i], [з'іл'a], [з'істи].

[c'] – шумовий глухий, шпаровий, середньоязыковий, середньопіднібрний (палатальний, мягкий). В звуку [c'] реалізує ся фонема <c'>, напр.: *всяди, десят, ся, теплісс, квасюга, псю* [ф'єди], [дес'ат], [c'a], [тепл'i-с'e], [куас'уга], [ps'y] (пор.: *Та я уж знам псю натуру* – І. Русенко).

Согласний [c'] перед [i], напр.: (в) *лісі, сусід, сіл* [л'їс'i], [сус'їt], [с'їү]; але перед [i] з давного подолженого [ø] лем пілпомягчений (передньоязыково-зубовий) согласний [č], напр.: *псів* [псїїү], пор. факультативну форму *псив* [псїїу].

[dз'] – шумовий звучний, стулено-шпаровий, середньоязыковий, середньопіднібрний (палатальний). В звуку [dз'] реалізує ся фонема <dз'>, напр.: *дзяд, дзъюпа* [dз'ат], [dз'опа].

В позиції перед [i], напр.: *дзіргати ся* [dз'іргати].

[ц'] – шумовий глухий, стулено-шпаровий, середньоязыковий, середньопіднібрний (палатальний). В звуку [ц'] реалізує ся фонема <ц'>, напр.: *околиця, паця, сциюс (сьюс), пацюрки, цюрити, шевцювати, тицьо, серцьове, ялицьове, цскаве, тицько, маць* [околиц'a], [пац'a], [с'ц'ус], [пац'урки], [ш'урити], [шевц'уїати], [тиц'o], [серц'оїїe], [ялиц'оїїe], [ц'екаїїe], [тиц'ко], [мац'].

Перед [i], напр.: *стайці, (на) ріці, ціль* [стайц'i], [р'їц'i], [ц'їл'].

В декотрих словах мягкий согласний [ц'] стрічат ся варіянтово з твердым [ц], напр.: *ярцу / ярцю* [ярцу / ярц'u].

[h] – сонорний, носовий, задньоязыковий, задньопіднібрний: *бонк*, *боденка*, *дикунка*, *санки* [боңқ], [бодеңқа], [дикуңқа], [саңқы]. Согласний [h] є позиційним (а тіж факультативним) варіянтом фонеми <h> перед [k].

[x] – шумовий глухій, шпаровий, задньоязыковий, твердий. Основний варіант фонеми <x>, напр.: *хрін*, *хрущ*, *соха* [хрін], [хрушч], [соха].

На кінці слова звук [x] є позиційним варіянтом фонеми <r>, напр.: *друг*, *поріг* [друг], [поріг].

Як [x] реалізується тіж фонема <r> в позиції перед [k], напр.: *легко* [лехко].

В деяких словах в позиції перед [n] звук [x] є факультативним варіянтом фонеми <v>, напр.: *власти* [фласти] / [хласти], *впечи* [фпечи] / [хпечи], *впили (ся)* [фпили] / [хпили].

[x'] – шумовий глухій, шпаровий, задньоязыковий з додатковом палatalьном артикуляцією (мягкий). Стрічат ся лем перед гласними [i] і [e], напр.: *хіснувати*, *настухів*, *лихс*, *махерина* [х'існу'вати], [насту'хів], [лих'с], [мах'ерина].

[r] – шумовий звучний, стулено-вибуховий, задньо-піднібрний, твердий. Репрезентує фонему <r>, напр.: *гацок*, *гонт*, *гарло*, *гатунок*, *тында*, *гадати*, *гагати*, *галган*, *гамба*, *горсет*, *гузик*, *ганок*, *газда*, *газдыня*, *газдівка*, *гачы*, *гетаня*, *груля*, *граф*, *граты*, *агат*, *фіглювати* [гацок], [гонт], [рап'ю], [гатунок], [тында], [гадати], [гагати], [гаўган], [гамба], [горсет], [гузик], [ганок], [газда], [газдын'а], [газд'їка], [гачы], [гетан'а], [грул'а], [граф], [граты], [агат], [ф'ігл'у'яти].

[r'] – шумовий звучний, стулено-вибуховий, задньоязыковий, середньопіднібрний, мягкий. Стрічат ся лем перед гласними [i] і [e], напр.: *огін*, *отер*, *(на) пргы*, *тімназия*, *тегацы*, *герок* [ог'ін], [ог'єр], [р'імназіја], [р'егацы], [р'ерок].

[k] – шумовий глухій, стулено-вибуховий, задньоязыковий, задньопіднібрний, твердий. Репрезентує фонему <k>, напр.: *кача*, *око* [кача], [око].

На кінці слова як глухій согласний [k] реалізується фонема <r>, напр.: *кля'* [кл'ак] (пор.: *клягати* [кл'агати]).

[k'] – шумовий глухій, стулено-вибуховий, задньоязыковий, середньопіднібрний, мягкий. Стрічат ся лем перед гласними [i] і [e], напр.: *кільо*, *кеселица* [к'іл'o], [к'еселиц'a].

[г] – шумовий звучний, шпаровий, гырганний, твердий. Репрезентує фонему <r>, напр.: *гак*, *гырмити*, *гора*, *гук*, *грати*, *богатий*, *выгляд* [гак], [гырмити], [гора], [гук], [грати], [богатий], [ўыгл'ат].

Як [г] факультативно реалізується фонема <v> в позиції на початку слова перед [ў], [м], [б], [л], [д'], напр.: *влакы* [ўуакы], *власний*

[гӯасниј], *вмерти* [гмерти], *вмерлій* [гмерюї], *вмыти* [гмыти], *ебити* [гбити], *вðарити* [гðарити], *вðіти* [гð'ти].

[i'] – шумовий звучний, шпаровий, гыртаний, мягкий. Стрічат ся лем перед [i] і [e]. напр.: *выгідний*, *выгін*, *загін*, *дорогій*, *дороге*, *долгій*, *долге*, *недоугій* [ўыг'ідний], [ўыг'ін], [заг'ін], [дорог'іj], [дорог'е], [доўг'іj], [доўг'е], [недоуг'іj].

Збираючи вшытки тоты відомости, можна принятти, же согласны звуки лемківського языка укладають ся в шлідуючу стандартну систему 36 (трицьох шестьох) согласных фонем:

		v	v'	г	з	з'	ж
		ф		х	с	с'	ш
т	т'	п	п'	к	ц	ц'	ч
д	д'	б	б'	г	дз	дз'	дж
и	и'	м	м'			j	
р	r'	л	л'				

В порівнанію з системами согласних фонем в лемківських бесідах представленыма през З. Штібера¹⁰ (в подібній формі) доданы сут фонемы <в'>, <п'>, <б'>, <м'>, бо тоты мягки звуки в опозиції до твердых, виступуючи в таким самым окружыню (не лем перед [i]), ріжнят значыня слів, напр.: *приставати*, *приставяты* [пристаўати], [пристаўати]; *пасты* (што робити?), (*твердой*) *пясты* [пасти], [п'асти]; *вырубати*, *вырубяты* [ўырубати], [ўыруб'яты]; (*чорна*) *маз*, (*біль*) *мяз* [мас], [м'ас].

6. Выміны звуків

О вимінах звуків бесідуєме лем товды, коли порівнуєме варіянты той самой морфемы¹¹. Напримір, при одміні назывника через одмінки і числа його корін може мати ріжну фонетычну форму: *ворог*, *ворога*, (*о*) *ворозі*, *вороже*, *ворогів* [ўорон], [ўорог]-, [ўороз'-]-, [ўорож]-, [ўорог]-. Выміняють ся согласны звуки перед кінцівком: [x] / [г] / [з'] / [ж] / [г'].

Выміны звуків суть ріжных тыпів. Єдны суть звязаны лем з фонетичним оточыньем (позиційом), інчы – з граматычном позиційом (напримір, перед кінцівком). Інчы інчы стрічають ся лем в окремых словах (історичны виміны). Ніже представиме фонетычны позиційны виміни

¹⁰ Z. Stieber: *Dialekt Lemków*, стр. 96–102.

¹¹ Морфемом называеме част слова, котра мае значынія: корін, префікс, суфікс, кінцівку.

в лемківським языку і декотры (важнішы) історичны выміны. На граматичны позицыйны выміны будеме звертати увагу при описі одміны слів ріжних часті мовы.

1. Фонетычны позицийны выміны

Фонетычны позицийны выміны обнимают випадки слова языка, а тіж такы полуночня слів, котры вымавляме прудко разом. Такы выміны залежат лем од фонетычного окружыня (позиці). Звуки, котры выміняюцца в тых фонетычных позициях, сут позиційныма вариянтамі той самой фонемы.

1. Фонетычном позиційном выміном в лемківським языку сест передовицьким **оглухіння согласных на кінци слова**. Треба того розуміти так, же фонема, котра в інчых позициях реалізує ся як звучний согласній, на кінци слова реалізує ся як його глухій одповідник. Тота выміна дотычыт лем твердых согласных, котры творят пары „звукний - глухий”, т. с. [г] - [х], [з] - [с], [ж] - [ш], [д] - [т], [б] - [п], [р] - [к], [ð] - [ц], [ðж] - [ч], напр.:

[г] - [х]:	порога - поріг	[порога] - [порих]
[з] - [с]:	павуза - павуз	[паўуза] - [паўус]
[ж] - [ш]:	мужса - мужс	[мужа] - [муш]
[д] - [т]:	стадо - стад	[стадо] - [стат]
[б] - [п]:	грибы - гриб	[грибы] - [грип]
[р] - [к]:	клягати - кляг	[кл'агати] - [кл'ак]
[ð] - [ц]:	бундзы - бундз	[бундзы] - [бунці]
[ðж] - [ч]:	меджса - медж	[меджа] - [меч]

2. В позиції перед глухим согласним може выступувати лем глухий согласній. Коли в тай самій морфемі в інчій позиції стрічат ся одповідні звучні согласні, то такі выміны называеме **оглухіннем звучных согласных перед глухым**. Глухнуги могут тоты звучны согласны, котры творят пары з глухым одповідниками (як выжне)¹². Глухим одповідником звучного обоворгового [ў] сест воргово-зубовий согласній [ф]. Примірьы:

[г] - [х]:	мяготин - мягко	[м'аготина] - [м'ахко]
[з] - [с]:	слизгавиця - слизко	[слизгайц'я] - [сліскo]

Приназывник з оглушат ся перед глухым (окрем шыплячых), напр.: з хмаром [с, хмаром], з цумельком [с, цумел'ком], з тетом [с, тетом], з кыйом [с, кыйом], з центра [с, центра], з хылзы [с, хылзы], з піску [с, п'иску].

¹² В такій позиції не стрічат ся выміні [г] - [к], [ð] - [п].

- [ж] – [ш]: *мужество* – *мужчына* [мужестўо] – [мушчына]
[д] – [т]: *стадо* – *стадко* [стадо] – [статко]
[б] – [п]: *грабати* – *награбча* [грабати] – [награпча]
[дж] – [ч]: *іджыня* – *іджсте* [іджын'а] – [ічте]
[в] – [ф]: *врізати* – *втяті* [vr'ізати] – [фт'ати]
3. В позиції перед звучним шумовим согласним може виступувати лем звучний согласний. Коли в тій самій морфемі в інший позиції стрічат ся одповідний глухий согласний, то такий тип виміни называем **озвучнінью глухих согласних перед звучними**. Озвучнити можуть ся totы глухи согласни, котры творят пары зо звучныма одповідниками; напр.:
[с] – [з]: *стерти* – *здерти* [стерти] – [здерти]
[ш] – [ж]: *шити* – *эжати* [ш:ити]¹⁵ (← [шийти]) – [ж:ати] (← [жжати])
[х] – [г]: *слухати* – *слух добрий* [сүухати] – [сүуг добрий]
[ц] – [ц]: *хоц-як* – *хоц-де* [коцяк'е] – [ходзіде]
[ч] – [дж]: *коничу* – *конич бы (треба косити)* [коничу] – [кониджъбы]
[п] – [б]: *споны* – *спін ясьта* [споны] – [спін'іб жыта]
[т] – [л]: *зошты* – *зошыт дай* [зошты] – [зошыд дај]
[к] – [г]: *яко* – *як бы* [яко] – [ягубы]
4. Інчым тыпом фонетычной позиційной виміни ёст **асиміляция зо взгляду на місце артикуляції**. В позиції перед шумовыми передньоязыково-ясновыми [ж], [ш], [дж], [ч] і шумовыми середньоязыковыми [з'], [с'], [ц'], [п'] шумовы передньоязыково-зубовы [с], [з], [ц], [и], [д], [т] виміняют ся на передньоязыково-ясновы. В фонетычній транскріпції знаки [д], [т] означают звуки з передньоязыково-ясновом артикуляційом. Напр.:
[с] – [ш]: *схаліти* – *схемерити ся* [схал'іти] – [шчемерити ся]
[з] – [ж]: *іздити* – *іждэжыня* [іздити] – [іжджын'а]
[ц'] – [д]: *бундзы* – *бундз жслі (завязати)* [бундзы] – [буңдэжлі]
[и] – [т]: *хоцколи* – *хоцшто* [хоцколи] – [хотшто]
[д] – [д]: *одбити* – *оджысти* [одбити] – [оджыгти]
[т] – [т]: *одхід* – *одхідча* [отх'іт] – [отх'ітча]
- Перед [к] передньоязыково-зубовий варіант фонемы [и] заміняют ся на задньоязыковий [и], напр.: *боденок* – *боденка* [боденок] – [бодеңка].
5. В позиції перед гласним [и] тверды варіянты согласных фонем заміняют ся мягкими або пілмягкими. Приміри поданы сут выжне при

¹⁵ В фонетычній транскріпції двокрапок по букві означают здвоений (долгий) согласний.

характеристіці согласних звуків. Тоту позиційну фонетичну заміну називаме **помягчаньем** або **палаталізацією**. Тверди согласни [з] і [с] перед м'якими можуть ся тіж замінити палатальними варіантами фоїн. В лемківським языку тута заміна стрічат ся рідко і може мати індивідуальний характер, напр.:

[з] – [з']:	зберати – зъбігати	[зб] – [з'б']
	злечи – зъвідати	[зv] – [з'v']
	здзвонити ся – зъзвівати ся	[зdз] – [з'дз']
[с] – [с']:	місцеве / місьцьове	[сц] – [с'ц']

2. Історични выміны

Історичныма называем такы выміны, котры колиси были фонетичными позиційными, але потім перестали быти такими з причини ріжких фонетичных процесів в істории языка.

1. Декотры старши выміны

1. Выміна [e] – [i]: *лєтіти – літати*
 заплести – заплітати
 запечы (ся) – запікати
2. Выміна [e] – [o]: *везти – возити*
 нести –носити
3. Выміна [i] – [a]: *сідати – садити*
 лізти – лазити

2. Выміны [o] – [i], [e] – [i]

Выміны [o] – [i], [e] – [i] сут тыповы для сучасного українського літерацкого языка. Лемківском місцевом особливістю сут выміна [o] – [i].

Коментар:

В результаті зникання праславянських редукуваних гласных [ъ] і [ы] (ерів) творили ся закриты склады, а брак сра был компенсуваний подолжиньом гласного в попереднім складі. Такы подолжены [ö] і [e] зміняли ся дальше і – правдоподобні через етап дифтонгів – розвивали ся в сторону [i]. В лемківських бесідах маме в таких морфемах [i], але З. Штібер подає велико примірів зо звуки [ы], [Ӧ] (в латинській транскрипції: [a])¹⁴. В орфографічных записах літерацкых текстів, а тіж в словнику Я. Горощака¹⁵, стрічат в таких морфемах лем буквы **i**, **и**.

¹⁴ Z. Stieber: *Dialekt Lemków*, стр. 33–35.

¹⁵ Я. Горощак: *Перший лемківско-польський словник*. Легніца 1993. Автор пише: „[...] майже 8400 гасел записал ём зо своій власной памяти, то значыт походяц они

На Західній Лемковині на місці давного подолженого [o] мame гласний [i] по змягченых согласных, окрем согласных [p], [c], [z] і [d], котри переважні ся не змягчуют і по котрих стрічаме ту гласний [i], і окрем согласных [n] і [t], по котрих можеме мати варіантово [i] або [ii].

На місці давного подолженого [e] мame гнеска [i].

Примірь:

1. Выміна [o] – [i], напр.: *жалоба* – *жалібне* [жаўоба] – [жаўібне]; (*на*) *плоті* – *пліт* [на, пўот’ї] – [пў’їт]; *глогу* – *гліг* [гўгу] – [гў’їх]; *бобу* – *біб*; *боку* – *бік*; *боля* – *біль*; (*на*) *возі* – *віз*; (*на*) *дворі* – *двір*; *дзвонити* – *дзвін*; *коня* – *кін*; *кота* – *кіт*; *спокою* – *спокій*; (*на*) *мості* – *міст*; *огоньом* – *огін*; *одходити* – *одхід*; (*на*) *піді* – *під*; *топором* – *топір*; *половина* – *піл*; *помочы* – *поміч* і ін.

Місцевы варіянты з [i], напр.:

- a) по [p], [z], [c], [d] на Західній Лемковині переважні з [i]: *старости* – *старист* / *старіст*; *рову* – *рів* / *rіv*; *роғу* – *ріғ* / *rіg*; *рою* – *рій* / *rіj*; *року* – *рік* / *rіk*, *взоры* – *взір*; *соли* – *силь* / *сіль*; *дому* – *дім* / *dіm*;
- b) по [n], [t] на Західній Лемковині варіантово з [i] або [ii]: *но́жа* – *ні́ж* / *ни́ж*; *ночи* – *ні́ч* / *нич*; *потока* – *потік* / *потик*; (*о*) *столі* – *стіл* / *стил* і т. п.

3. Выміна [e] – [i]

напр.: *осени* – *осін*; *паперя* – *папір*; *зелений* – *зелінь*; *каменя* – *камін* і ін.

4. Выміна [o] / [e] – [Ø]

Сст то выміна тыпова для вишуканих східнославянських языков.

Коментар:

Праславянськы редукуваны гласны (еры) в місціных позициях перешли в полны гласны; в східнославянських языках [ъ] → [o], [ь] → [e]. В слабых позициях еры зникли. Коли в тай самій морфемі ер был раз в міцній, а раз в слабий позиції, то гнеска в таких морфемах на місці давных місціных ерів появляют ся так званы **выпадны гласны** [o] або [e], котрих нес в інчых варіянтах даной морфемы – на місці слабых срів. Повідаме, же ест там товды **фонемний нуль**: [Ø].

з мого дому родинного або з кругу нашої родины, – зо села Білцарева на Західній Лемковині і того напевно видно в преферуваню деякіх форм запису. На примір „рика” а не „ріка”, „стил” а не „стіл”, „триснути” не „тріснути” ітд. [...] в вымові праві не чути рижниці (ріжниці ?) медже „тріснути” а „тріснути” (стр. 255).

Примірки: *сон – сны; мох – мхы; пес – пса; ден – дня; овес – вівса; конец – кінця* і ін.

5. Выміни [к] – [ч], [х] – [ш], [г] – [ж]

[к] – [ч], напр.: *паробок – парібче; знак – значок, nauка – навчыти; волк – волчий, рука – ручник;*

[х] – [ш], напр.: *настух – настущий; муха – мушка; съміх – съмішне;*

[г] – [ж], напр.: *ворог – вороже; книга – книжок;*

6. Выміни [к] – [ц'], [х] – [с'], [г] – [з']

[к] – [ц'], напр.: *нонашка – (о) нонащи; музика – (о) музыци;*

[х] – [с'], напр.: *муха – (о) муси; стріха – (на) стрісі;*

[г] – [з'], напр.: *нога – (на) ногі; поріг – (на) порозі.*

7. Выміни [д] – [дж], [д] – [ж], [т] – [ч], [з] – [ж], [с] – [ш], [и] – [ч']

[д] – [дж], напр.: *рада – раджыня; судити – суджыны;*

[д] – [ж], напр.: *прядка – пряжса;*

[т] – [ч], напр.: *засъміти – засъмічати;*

[з] – [ж], напр.: *мазати – мажеу;*

[с] – [ш], напр.: *носити – ношу, просити – прошу;*

[и] – [ч'], напр.: *лице – личко.*

7. Акцент (притиск)

Притиском в слові называеме выповідження складу з більшом силом видыхніня і долшым выповіданьом того складу.

Выразовий акцент в лемківським языку має своє місце на передостатнім складі, напр.: *кыʃён/ка, квітӯ/ля, мо/ло/дӯ/та, но/наш/ка, па/ле/ніс/ко, пе/ре/вер/тá/ти, чер/ве/ний, фа/лá/тик, то/го/фіч/ний, во/ло/чý/ти.* Статий акцент на передостатнім складі – окрем декотрих винятків, як буквовы скорочыня – ест важном приметом того варианта лемківского языка, котрий принімаме в тій граматыці за основу літерацкой нормы (західня і серединна Лемковина).

Льогічний акцент – выповідаочы речыня, акцентусме даст міцно декотры слова, а конкретні міцнійше акцентусме склады в тых словах, напр.: *Заран підеме до ліса на яфыры.* Коли хочеме звернути увагу на час прогульки до ліса, то міцнійше заакцентусме, выразнійше выповіме слово *заран.* Коли звернеме увагу на місце прогульки, то міцнійше заакцентуване буде *до ліса.* Коли заакцентусме слово *яфыры,* то звернеме увагу на ціль прогульки до ліса – на яфыры.

8. Інтонация

Інтонаційом называеме зміни високості тону в вислові.

Високість тону може підносити і обнижати ся в залежності од вираження емоційного одношыння до того, што повідаме (напримір, коли представляємо дашто як смутне, веселе, іронічне ци гумористичне).

Інча єсть інтонация, коли о дачым інформуєме, інча – коли ся дають звідусеме, інча – коли одповідаме на звідання ітп. Інтонаційом видаляме тіж найважнійшу частину вислові. Напримір:

– *Підеме до театру.* В тым розповідним речыню – коли інформуєме, де підеме – тон голосу обнижаеме на передостатнім і остатнім складі слова *театру*:

Підеме до театру.

– *Підеме до театру.* В тым розповідним речыню – коли інформуєме, **чи** підеме – тон голосу обнижаеме на передостатнім складі слова *підеме* і остатнім складі слова *театру*:

Підеме до театру?

– *Підеме до театру?* В тым звідуючым речыню – коли ся звідусеме, чи до театру, чи не до театру – тон голосу обнижаеме на передостатнім складі слова *театру* і підносиме на остатнім складі:

Підеме до театру?

– *Підеме до театру?* В тым звідуючым речыню – коли ся звідусеме, чи підеме, чи не підеме – тон голосу обнижаеме на передостатнім складі слова *підеме* і підносиме на остатнім складі речыня:

Підеме до театру?

- *Підеме до кіна ци театр?* – в тым альтернативно-зъвідуючим речыню тон голосу підносімє при слові *кіна*, а обніжамє при слові *театру*;

Підеме до кіна ци театр?

- *Подме до театру.* – в тым розказово-побуджающим речыню піднесемє тон голосу на початку.

Подме до театру.

Сут то лем декотры просты приміры інтонаціі лемківских речынь. Докладнійшій опис інтонаційных взорів вымагат специяльных досліджынь і метод представління.

II. ГРАФІКА

1. Лемківська азбука

Основом лемківського письма є кирилиця¹⁶ – славянське письмо створене в IX століттю, правдоподібні през одного з учеників братів-місіонерів Св. Св. Кирила (од його імені назива) і Мефодія. Уложені в традиційним порядку вищти букви уживають до записування текстів даного языка називають **азбуком**. Слово **азбука** є утворене з двох назв старославянських букв: **аз** (А) і **буки** (Б). Лемківська азбука має 34 букви¹⁷.

Лемківські букви і їх назви

А а	<i>а</i>	[а]	Н н	<i>ен</i>	[ен]
Б б	<i>бе</i>	[бе]	О о	<i>о</i>	[о]
В в	<i>ве</i>	[ве]	П п	<i>не</i>	[не]
Г г	<i>га</i>	[га]	Р р	<i>ер</i>	[ер]
Г г	<i>г'є</i>	[г'є]	С с	<i>ес</i>	[ес]
Д д	<i>де</i>	[де]	Т т	<i>те</i>	[те]
Е е	<i>е</i>	[е]	У у	<i>у</i>	[у]
Є є	<i>с</i>	[је]	Ф ф	<i>еф</i>	[еф]
Ж ж	<i>жет</i>	[жет]	Х х	<i>ха</i>	[ха]
З з	<i>зет</i>	[зет]	Ц ц	<i>це</i>	[це]
І і	<i>і</i>	[і]	Ч ч	<i>че</i>	[че]
И и	<i>и</i>	[и]	Ш ш	<i>ша</i>	[ша]
Ы ы	<i>ы</i>	[ы]	Щ щ	<i>ща</i>	[ща]
Й й	<i>йот</i>	[јот]	Ю ю	<i>ю</i>	[ю]
К к	<i>ка</i>	[ка]	Я я	<i>я</i>	[я]
Л л	<i>ел</i>	[ел]	Ь ъ	<i>мягкий знак</i>	
М м	<i>ем</i>	[эм]	Ъ ъ	<i>твердий знак</i>	

Знання порядку букв є потрібне при користанні зо словників, в яких слова є уложені за азбуком, а назви букв треба знати, жебто поправні читати викопіст буквових скорочень, напр.: ГЗ СЛ [га-зет єс-сі] (*Головний Заряд Стоваришина Лемків*).

¹⁶ Докладніше, цей упрощений варіант – **гражданка**

¹⁷ В записі фонеми <л> в деяких позиціях хідиться також букву л з діакритичним значком * (кривулькою), т. є. Ѽ, напр. *писаў* (см.: III. ОРФОГРАФІЯ, б. Писовіння букви л).

При науці языка і в словниках пропонуємо писаня буквы **л** з дъя-
криччым значком ⁷ (кривульком), т. е. **л** – там, де тата буква означат
звук [ў], напр. в таких словах або формах слів, як: *коўо* [коўо], *чытай*
[чытай], *хўонец* [хўонец].

2. Буквы і звуки

Слова выповідженія ділять ся на звуки, котры выповідаме і чусме.
Слова написаны ділять ся на буквы, котры пишеме і видиме. Слово *хыжса*
складат ся з 4 звуків [х], [ы], [ж], [а] і з 4 букв (*х*, *ы*, *ж*, *а*). Слово *саджса*
складат ся з 4 звуків: [с], [а], [дж], [а], але з 5 букв (*с*, *а*, *д*, *ж*, *а*), слово
мос – з 4 звуків: [м], [о], [ј], [е], але з 3 букв (*м*, *о*, *е*).

Як видиме, медже буквами і звуками нес полной згідности. Букв
в слові може быти веце як звуків, але тіж звуків може быти веце як букв.

Число звуків і букв в слові може быти еднаке, але навет товды може
быти так, же не кожда буква означат сцен звук і не кождий звук ест озна-
чений едном буквом, напр.: *уци* – [у] [ц'] [а]. В tym слові лем буква *у* ест
знаком окремого звука [у]. Звукозлучыння [ц'] ест записане паром букв
ця, але не мож повісти, же звук [ц'] ест означений лем буквом *ц*, а буква
я означат лем звук [а].

Лемківске писмо ест письмом **фонематычного** тыпу. Значыт токо, же
буквы сут знаками не вшытых звуків языка, лем звуків основных – **фонем**.

Шлідуючы буквы означают все сдину фонему: *a* <а>, *e* <е>, *i* <i>, *u*
<и>, *ы* <ы>, *o* <о>, *у* <у>, *ж* <ж>, *й* <ј>, *ч* <ч>, *ш* <ш>. Буква *щ* означат
все чергу фонем <шч>. Буквозлучыння (диграф) *дж* означат все
фонему <дж>.

Інчы буквы сут двозначны, можут означати дві ріжны фонемы: *б* <б>
і <б'>, *в* <ў> і <в'>, *г* <г> і <г'>, *р* <р> і <г'>, *д* <д> і <д'>, *к* <к> і <к'>,
м <м> і <м'>, *н* <н> і <н'>, *п* <п> і <п'>, *р* <p> і <p'>, *с* <с> і <с'>, *т*
<т> і <т'>, *ф* <ф> і <ф'>, *х* <х> і <х'>, *ц* <ц> і <ц'>. Буквы *е*, *ю*, *я* можут
означати або фонемы <е>, <у>, <а> по мягкым согласным або чергы
фонем <je>, <jу>, <ja>.

Буквозлучыння (диграф) *ձ* може означати фонему <ձ> або фонему
<ձ'>.

Вельо звуковых вариянтів фонем не выражают ся в писмі. Напримір,
в слові *хыжса* выгваряме звук [ж], але в формі *хыжс* – звук [ш] (хоц
декотры повідят, же чуют там тот самий звук). Звуки [ж] і [ш] сут ту
вариантами той самой фонемы <ж>. Пишеме еднако – букву *ж*. В формі
віз чусме [с], в выражынню *на возі* – [з'], а в формі *воза* – [з]. Тоты ріжны
звуки сут вариантами фонемы <z>, которую во вшытых тых формах озна-
чаме том самом буквом: *з*.

Основним принципом означання чергі фонем в лемківській графіці є **складовий принцип**. Жебы ся навчыти поправні писати і читати, треба звертати увагу не лем на окремы звуки (фонемы) і не лем на окремы буквы, але на склады – звуки або звукозлучыння вымовляны єдным выдыхніньном повітря – і на злучыння букв, особливі означаючых злучыння „согласний + гласний”.

Складовий принцип переявлят ся передовиштыким при записуваню мягких согласных і согласного [j] в складах тыпу „согласний + гласний”. В таких складах буквы **я**, **е**, **ю**, **и** означают не лем гласны звуки [a], [e], [y], [i], але тіж мягкіст (пала гальніст) попереднього согласного звуку, напр. *мягісє*, *мягісю* [m'a-g'i-s'e], [m'a-g'i-s'u]. В складах тыпу „мягкій согласний + гласний [o]” мягкіст согласного означаме буквом **ъ**, напр.: *мягісьо* [m'a-g'i-s'o], *няньо* [n'a-n'o], *вельо* [v'e-l'o], *земльо* [zem'-l'o]. Буква **ь** слугує тіж до означаннямягкости (палатальности) согласного в інчих вypadках, напр.: *мягіцькс* [m'a-g'i-sh'-k'e], *ось* [os'], *вільха* [v'il'-xa].

Коли в слові перед буквами **я**, **е** або **ю** нес „согласной” буквы, товды означают они злучыння „[j] + гласний”, напр.: *зяяти* [z'a-ja-ti], *суста* [su-je-ta], *яр* [jar], *есст* [jest], *югас* [ju-gas]. Звукозлучыння [jo] записує ся як **йо**, напр.: *моїого* [mo-jo-go], *йому* [jo-mu], „*Змы́йо* [zmy'-jo], *годна ты* человека / Лем з близка вкусити [M. Буряк].

Буква **ъ** по „согласний” букви перед **я**, **е**, **ю**, або **i** сполнят ролю розділяючого знаку. Одділены од попередньої согласної букви розділяючым знаком **ъ**, буквы **я**, **е**, **ю**, **i** не творят з ньом буквозлучыння і не полнят функції означаннямягкости согласного. „Йотуваны” буквы **я**, **е**, **ю** означают товды злучыння „[j] + гласный”, а буква **i** означает гласный выгваряній переважні з прејотацийом [i], напр.: *розвяснити* [roz-jas-ni-ti], *зыеднати* [zjed-na-ti], *язычье* [ja-zych-je], *зыхати* [z'i-ha-ti], *підымати* [p'íd-i-ma-ti].

III. ОРФОГРАФІЯ

Цілю орфографії єст усднолитнія писовні слів даного языка. Орфографічны правила рекомендуют тіж выбір букв там, де фонема може быти означена вариянтово.

Орфографія ріжных языков ест оперта на штырьох принципах: фонетичным, морфольгічним, традиційным і умовным.

Фонетичный принцип означат згідніст писовні з вымовом, стала одповідніст медже звуками і буквами. Так ся пише вельо слів лемківского языка, напр.: *боіско* [боіско], *борозда* [борозда], *гадина* [гадина], *гафт* [гафт], *далеко* [далеко], *долина* [долина], *жадати* [жадати], *загорода* [загорода], *кантар* [кантар], *кожух* [кожух], *куча* [куча], *Лемко* [лемко], *моц* [моц], *нести* [нести], *озero* [озero], *писати* [писати], *роса* [роса], *скыба* [скыба], *старунок* [старунок], *танец* [танец]. *худоба* [худоба], *чупнути* [чупнути], *чыр* [чыр], *шист* [шист], *шугай* [шугай], *ярец* [ярец], *яфырник* [яфырник] і ін.

Сднак основным принципом лемківской орфографії єст морфольгічний принцип (як консеквенция фонематичности писма). Значыт того, же еднаака морфема мас в ріжных словах еднаку писовню, хоц може быти выгваряна ріжні, напр.: *выїзду* – *выїзд* [выїзду] – [выїст], *губы* – *губ* [губы] – [гуп], *рыба* – *рыбка* [рыба] – [рыпка], *стежыти* – *стежска* [стежыти] – [стешка], *розвивати* – *рэзкравати* [розвиўати] - [роскраўати], *одгородити* – *одсунуты* [одгородити] – [отсунуты], *підбитий* – *підпитий* [п'ідбитиј] – [п'ітпitiј], *вризати* – *втинати* [вризати] – [фтинати], *читал* – *читала* – *читали* [чытая] – [чытая] – [чытали] і ін.

Писовню декотрых слів мож объяснити лем традиційном, напр.: *все* [фсе], *вшытки* [фшытки], *вчера* [фчера], *святій* (без мягкого знаку) [с'ятаij], *свято* [с'ято] і ін.

Сут тіж умовны (конвенцийны, арбітральны) способы записи декотрых морфем, слів і выражынь. Сут то, напримір, правила писаня великой буквы, злучынь назывникові з принаизывниками і злучынь слів ріжных части мовы з часткамі (бы, хоц і ін.), писовня морфем з вариянтовом вымовом, як *тысяч* [тыс'ач] / [тыс'ач], *тіж* [т'іш] / [тыш], *Бескід* [беск'іт] / [бескыт], *щестя* [шчест'а] / [шчес'ц'а], *зелений* [зелениј] / [зеленыj] і ін.

1. Означыннямягкостисогласных

Мягкіст согласных звуків означаць ся:

- мягкым знаком, напр.: *силь*, *Лемкынь*, *нянъо*, *синъого*;
- буквам *і*, напр.: *нянів*, *зімати*, *ліс*, *сісти*;
- буквами *я*, *ю*, *е*, напр.: *мериндя*, *хвиля*, *землю*, *нююхати*, *сінс*, *тунс*.

2. Писовня твердого знаку

Твердий знак, котрий пишэ ся по согласных буквах перед буквамі *і*, *я*, *ю*, *е*, вказуе, же стояча по нім буква означаць полуныя звука [j] з гласным звуком напр.: *зъіхати* [з'іхати], *зъідати* [з'ідати], *зъізд* [з'іст], *зъявіти* [з'явіти], *розвъясніти* [розв'ясніти], *розвъюшіти* [розв'юшіти], *зъеднати* [з'єднати], *язычъе* [язычје].

3. Писовня буквы ы

I. Букву *ы* пишеме в основах слів, згідні з вымовом¹⁸. Ту даеме лем примірьы, полныі список повинен быти поданый в орфографічным словнику.

Сут то такы медже інчыма слова: *гынути*, *гырміти*, *гык*, *гыбати*, *гыгалі*, *гын*, *гынади*, *гырністе*, *гыртан*, *гыртанка*, *гырча*, *гыкати*, *гырмотати*, *гывати*, *гывт*, *гындавай*, *гытати*, *кыртица*, *кыртивка*, *кывати*, *кыдати*, *кый*, *кыкот*, *кып*, *кытіти*, *кышка*, *кырмак*, *кырнак*, *кыртавій*, *кыршыны*, *кыснуты*, *кырдель*, *кытайка*, *кыхавка*, *кыцкати ся*, *кыча*, *Кычера*, *кычка*, *кышеня*, *кышлик*, *кыявлечи*, *кыян*, *хыжса*, *хыбаль*, *хымля*, *хырбет*, *хытріст*, *хырлявій*, *хыморода*; *быти*, *бык*, *быркы*, *вы*, *выгін*, *выгляд*, *выгода*, *выжше*, *выніяток*, *вырва*, *вырок*, *высінъ*, *вышкыркы*, *вышиній*, *вышня*, *мы*, *мыдло*, *мыкнуты*, *мыліти ся*, *мымрати*, *мырдати*, *мырчачи*, *мысель*, *мыши*, *мышнергач*, *мышкар*, *пырий*, *пырыц*, *пыск*, *копыто*, *фырката*, *фынката*, *дым*, *дылины*, *добы*, *газдыня*, *газдыніти*, *дырва*, *дыргати*, *дыхати*, *дыхтіти*, *лыжка*, *лысава*, *колосяти*, *блыха*, *нырга*, *ныні*, *тыжден*, *ты*, *тыката*, *тыт*, *Тылич*, *рык*, *рыло*, *рыпати*, *рыба*, *рыбель ярыбняк*, *рыбовійка*, *рыджык*, *рынок*, *рыти*, *рыяк*, *рыхтувати*, *рыякы*, *рынявец*, *корыто*, *рычати*, *прикрыти*; *зыгар*, *призываці*, *язык*, *музыка*, *сык*, *сын*, *сытати*, *сыпанец*, *сыр*, *сырник*, *сысавка*, *сытіст*, *сылза*, *жытот*, *жыбот*, *жытая*, *Жыд*, *жыто*, *жыве*,

¹⁸ Вымова [ы] або [и] може змянініти значыння слова, напр.: *выти* – *віти*, *пыск* – *писк*.

жывліня, жывина, жырний, жытнянка, жытняник, чыр, чый, чайсе, чыпляти, чыранка / чырянка, чыряк, чысто, чытати, чытырдесят, чыты, шыба, шыбеница, шыло, шыроко, шынгель, шышкы:

2. Букву **ы** пишем в некоторых словотворчих морфах:

- в префіксі **вы-**, напр.: *выабрати, вывадити, выварити, вывертати, выгварити, выдути, выдулити ся, выжмыкати, вымнати, выколотити, выколоти, вымести, выкишляти, выречы, выдумати, высінати, высукати, вышкурити, вытхнути, вышпортати;*
- в суфіксі **-ыня** одчасословних назывників середнього роду по **дже, ч, щ**, напр.: *ходжыня, саджыня, лічыня, печыня, згашыня, квашыня, сушыня, мацьня;*
- в суфіксі **-ыня** назывників женьского роду *газдыня, Лемкыня;*
- в суфіксах присловників тыпу: *по лемківски, по польски, по русински, по хлопски, по дівоцьки, по горизначаки і т. д.;*
- в частках **бы, ици.**

3. Писовня букви **ы** в кінцівках назывників:

- назывники женьского роду, котры в называочым одмінку единственного числа кінчат ся на **-а**, мають кінцівку **-ы** в рождаочым одмінку единственного числа, в называочым і видячым одмінку множного числа: *ватры, музыки, ноги, стрыны, теты, сестры, руки, воды, нитки, мухы, нонашки, души, кучы, хыжы, Польцы, стеранки, учительки, щитки, опалки, дівки, галушки;*
- назывники (нежывотны) мужского роду з основом на твердий согласний мають кінцівку **-ы** в называочым і видячым множного числа: Н. мн.ч. = В. мн.ч. *выгляды, павузы, дубы, чыры, штаргеты, царкы, цвакы;*
- назывники (животны) мужского роду з основом на твердий согласний мають кінцівку **-ы** лем в называочым множного числа: Н. мн.ч. *ворогы, гудакы, съпівакы, фраіры, ученикы;*
виняток: вариантовий тып з **ц** перед кінцівком: *гудаци, паріби;*

4. Писовня **ы** в кінцівках придатників, числозвників, місценазывнів, часопридатників і часоприсловників:

Т. (з животными і нежывотными назывниками) *веселым, гардым, мудрым, молодым, шестым, десятым, сідячым, битым, званым, любимым, таким, которым,*

Т. присвійных придатників: *маминым (брatom), сестриним (сыном), няньковым (уйком), стрыковым (кожухом), тетиним (кабатом);*

- б) в формах множного числа придатників, порядкових числовників, часопридатників і місценазивників:

Н. *веселы, гарды, мудры, молоды, шесты, десяты, сідячы, биты, званы, любымы, такы, котры,*

Р. *веселых, гардых, мудрых, молодых, шестых, десятых, сідячых, битых, званых, любымых, такых, котрых,*

Д. *весельм, гардым, мудрым, молодым, шестым, десятым, сідячым, битым, званым, любымым, такым, котрым,*

В. *особовы -ых, неособовы -ы: веселых (учеників), мудрых (учыттельок), сідячых (пастухів), котрых (дівок), молоды (лісы), гарды (квітки), такы (хъзы),*

Т. *веселыми, мудрими, сідячими, молодыми, гардыми, десятыми, такыми, котрыма,*

М. *веселых, мудрых, молодых, гардых, сідячых, котрых;*

- в) в кінцівках 2 і 3 особи єднотного числа і 1 і 2 особи множного числа теперинього і будучого простого часу другої часоодміни, перед *ж, ч, ш, щ*. напр.:

(ты) *служыши, кінчыш, скочыш, тішыш ся, пицыш,*

(він, она, оно) *служыст, кінчыт, скочыт, тішыт ся, пицыт,*

(мы) *служыyme, кінчыме, скочыме, тішыме ся, пициyme,*

(вы) *служысте, кінчыте, скочыте, тішыте ся, пицыте;*

- г) в місценазивниках *ты, мы, вы;*

- г) в часоприсловниках: *читаючи, пишучы, сідячы, бесідуючи, піднявиши, зімавиши, упавиши, написавиши.*

4. Писовня букви *и*

1. Букву *и* пишеме в основах слів, в котрих ю чусме. Спис таких слів повинен быти поданий в орфографічним словнику. Часто сут то слова писаны з *и* тіж в языку староруским.: *бичувати, бити, вина, вити, видіти, гостина, зимовий, липовий, писати, напити ся, синя, сильний, коли, ярины, близко, тихій, ходити, покосити* і т. п.
- 2) Писовня букви *и* в окремых граматычных формах:
 - а) в кінцівці інфінітива *-ти*: *баткати, бесідувати, бости, вадити, вжасліти, жмыкати, квасити, кляти, млинкувати, мастити, оплести, підгаррати, робити* і т. д.:
 - б) в кінцівках 2 і 3 особи єднотного числа і 1 і 2 особи множного числа теперинього і будучого простого часу часослів другої часоодміни з основом інфінітива на *-и-*, напр.: *вадити, квасити, мастити, робити, колотити, кривити -*

- (ты) *вадиш*, *квасиш*, *мастиш*, *робиш*, *колотиш*, *кривиш*,
 (він, она, оно) *вадит*, *квасит*, *мастит*, *робит*, *колотит*, *кривит*,
 (мы) *вадиме*, *квасиме*, *мастиме*, *робиме*, *колотиме*, *кривиме*,
 (вы) *вадите*, *квасите*, *мастите*, *робите*, *колотите*, *кривите*;
- в) *и* все пише ся в кінцівці множного числа минулого часу **-ли**, напр.: *вадили*, *квасили*, *робили*, *колотили*, *кривили*, *імали*, *писали*;
- г) в префіксі **при-**: *прибити*, *прибыти*, *привадити*, *привозити*, *привести*, *привлечи*, *призвати*, *придатне*, *призерало*, *примір*, *принаймі*, *приодівок*, *принецок*, *припон* / *принин*, *приспанка*, *присташи*, *присяжжник*, *приставка* і т. д.;
- г) принаázывник **при** все пише ся з *и*, напр.: *при мамі*, *при собі*, *при хызы*, *при родичах*, *при школі*, *при браті*, *при таблици*;
- д) в кінцівках назывників:
- женського роду I одміни, з мягком основом і з основом на **же**, **ш**, **ч**, **щ** – Д. сд. ч. **-и:** *газдини*, *земли*, *Лемkyни*, *рили*, *хвили*, *Польщи*, *хыжи*, *кучи* і т. п.,
 - мужского роду II одміни, Д. сд. ч. **-ови:** *гудакови*, *мужсови*, *дідови*, *уйкови*, *стрыкови*, *Ваньови*, *учытельови*, *коньови* і т. п.,
 - мужского і середнього роду II одміни, М. сд. ч. **-и:** (о) *корабли*, *ступени*, *степени*, *пуляши*, *ярци*, *сонци*, *поги* і т. д.
 - женського роду III одміни в рождаючим (окрем назывників з основом на **я**), даючим (окрем назывників з основом на **[и]**) і місцевим (окрем назывників з основом на **и** і **[и]**) сд. ч. **-и**, напр.: *руди*, *долони*, *кости*, *кырви*, *мысли*, *постели*, *пути*, *сіни*, *соли*, *церкви*,
 - середнього роду IV одміни, М. сд. ч. **-и:** (о) *гачати*, *дівчати*, *оплічати*, *теляти*,
 - женського роду III одміни, Н. і Р. мн.ч. **-и:** *власти*, *голузи*, *долони*, *кости*, *любови*, *мысли*, *сіни*, *церкви* і т. д.,
 - Т. мн. ч. вішткіх назывників **-ами**, **(-ями**, **-ми**): *раменами*, *уйчынами*, *хлонами*, *дівками*, *сливками*, *лавками*, *книжками*, *гүшлями*, *нянями*, *школьярами*, *полями*, *кырвями*, *постелями*, *морями*, *дверями* / *дверми*, *дівчатами* / *дівчатми* і т. д.
- е) в кінцівках придавників, порядкових числозвників, часопридавників і місценазывників:
- Н. єднотного числа мужского роду **-ий**: *веселий*, *гардий*, *мудрий*, *молодий*, *новий*, *шестий*, *десятый*, *сідячий*, *битий*, *званий*, *любимий*, *котрий*;
 - В. єднотного числа мужского роду (з нежывотными назывниками) *гардий* (зошыт), *молодий* (ліс), *шестий* (олувок), *котрий* (комин).

Коментар:

Авторы здебільшими принесли як нормативну кінцівку **-ий** в называючим і видячим одмінку мужского роду придавників і слів одміняючихся як придавники твердої одміни, беручи під увагу запис тієї кінцівки в численних лемківських друкованых публікаціях в остатнім часі і переважаючу вимову, особливі через молодше покоління Лемків.

Сднакали тіж аргументи за кодифікацією кінцівки **-ый** (М. Хомяк в своїх публікаціях преферувала в тих формах кінцівку **-ый**). Представляємо нижче тоти аргументи.

Кінцівку **-ый** в называючим одмінку єдиного числа в придавниках, числовниках, місценазивниках і часопридавниках стрічат ся во виштовких лемківських публікаціях до другої сьвітової війни, медже інчима:

- в передвоєнних лемківських підручниках, виданих в Польщі, напр., *Буквар* (1935 р.): зелений (стр. 61), малый (стр. 71), гардый (стр. 81), покрытый (стр. 81); *Перша читанка* (1934 р.): хворый (стр. 5), найхудобніший, цілый, святий (стр. 47), парадный (стр. 82);

- в газеті „Лемко”, видаваній в Новим Санчі од 1911 рока, напр.: страшный, добрый, цілый, котрый, такий, який, славимый (“Лемко”, 1912 р.);

- в видавництвах „Лемко-Союза” в Польщі і Америці до гнішнього дня, напр., І. Лемкін: *Істория Лемковины*, Юнкерс, 1969: лютий враже (стр. 5), Климат Лемковины ест острый, континентальный (стр. 14);

- в лемківських сондажових підручниках, видаваних од 1991, напр., М. Хомяк: *Вчыне ся і бавиме – 3 част*, Стоваришина Лемків, 1995: котрый [...] кряковый червенный овоч (стр. 19);

- в інчих лемківських публікаціях, виданих в Польщі по 1989 році, напр., в книжечці Ф. Гоча *Куме Гнате: зацікавлений* (стр. 3), театральний (стр. 9), молодий (стр. 11);

- запис (згідний з вимовою) в наукових працах, напр.: І. Верхатський: *Про говор галицких Лемків*, 1902: мазуратый, таркастый, зерняный, лінський, дойджсовый, забытливый, мудрый, простічкий, высокий, менчкий, менишкий, миленький, любеный, хладеный овес, одобратый долг, осмый, самый, такый, буд який, котрый, каждый, девятый, двоякий, см хваленый, буде стятый, будеш битый і т.д. (стр. 104–143); А. Семенович: *Объ особенностях угрорусского говора*, Калишь, 1883: барнастый, затятый, гардый, даякый (У Лемковъ дакый), дакотрый і т.д. (стр. 213–217); Z. Stieber: *Atlas językowy dawnej Lemkowszczyzny*, Łódź, 1957: *sityj*, *vilhotnyj*, *hardyj*, *sumnyj*, *iadnyj* (стр. 64, 95, 307, 308); J. Rieger: *Slownictwo i nazewnictwo lemkowskie*, Warszawa, 1995: *dwojakij*, *dubowyj*, *dowhyj*, *gienglawyj*, *hlynianyj*, *kwaszenyj*, *suchyj*, *wiwsianyj*, *zbresklyj* і ін.

- Д. і М. женьского роду **-ий** перед **с, з, р, л, ш, ж, ч, щ**: *сесий, добрий, котрий, цілий, перший, наший, ваший, читаючий;*
- 7) в формах особових місценазывників:
- Д. ед. ч. *ти, ни, си,*
Т. і М. ед. ч. *ним*
Д. мн. ч. *ним*
Т. мн. ч. *нима*
М. мн. ч. *них*
- 8) в суфіксах **-ик, (-н)ик, -ин, -ин(a), -иск(o)**, напр.: *колик, когутик, столик, хлопик, назывник, придавник, курник, стражник, мамин брат, сестрин олувок, женин горсет, Славянин, Русин, новина, середина, телятина, конина, вітрянко, хлописко, лісиско, медведиско, кониско, коровиско, дівчатиско.*

5. Писовня букви *i*

Букву *i* пишеме:

- 1) на початку слів, напр.: *ігла, ідоло, істи, іжеджыння, іж, іжыты ся, іздити, Ізбы, Ізбяне, іздебка, ікра, ільняне, імати, імено, інакше, інче, іскорник, істык, іти, іхати, ікона;*
- 2) в словах, в которых чуєме [i], а тіж в словах, в которых *i* вимінят ся на *ə*, напр.: *кін – коня, віз – воза, віл – воли, міг – могла, міст – моста, мій – мого, твій – твого, свій – свого, біль – болю, кіст – кости, гіст – гости, школа – школ, гора – гір,*
- 3) в словах, в которых *i* вимінят ся на *e*, напр.: *камін – каменик, сім – семий, гребін – гребеник, ремін – ременик, карпіль – карпеля, кромпіль – кромпеля, постіль – постели,*
- 4) в кінцівках назывників:
 - а) женьского роду I одміны, з мягком основом і з основом на **[ij]**. Р. ед. ч. **-і**: *землі, хвилі, Лемкыні, Марисі, адміністрації, редакції, кореспонденції, асекурації,*
 - б) женьского роду I одміны, з твердом основом і з основом на **[ij]**, Д. і М. ед. ч. **-і**: *музыці, ногі, стрыні, уйчыні, мусі, дорозі, стеранці, дівці, адміністрації, редакції, кореспонденції, асекурації,*
 - в) женьского роду I одміны, з мягким основом і з основом на **[ij]**, Н. і В. мн. ч. **-і**: *землі, хвилі, Лемкыні, Марисі, адміністрації, редакції, кореспонденції, асекурації,*
 - г) в кінцівках декотрих назывників мужского роду II одміны, (переважні по буквах **б, в, г, д, з, м, п, с, т, ф, л**), М. ед. ч. **-і**: (o) *вигляді, поді, ворозі, морозі, брисі /брісі, домі, вівсі, віщті, плоті,*

- г) в кінцівках деяких називників мужского роду II одміни, М. мн. ч. -*і*: *краї*, *шугаї*, *пінязі*, *кораблі*, *коні*, *нихті*, *хлонці*.
- д) в кінцівках називників мужского роду II одміни, Р. мн. ч. -*ів*: *шугаїв*, *ворогів*, *гудаків*, *герків*, *домів*, *клягів*, *країв*, *кроликів*, *кропів*, *лайбіків*, *нянів*, *пастухів*, *порогів*, *прайників*, *стриків*, *суків*, *тареліків*, *теметевів*, *учеників*, *царків*, *циваків*, *церковників*, *шафликів*, *болів*, *дідів*, *дротарів*, *жолнірів*, *wyglядів*, *морозів*, *павузів*, *плотів*, *подів* (од *під*) і ін.;
- 5) в кінцівках придавників з основом на мягкий согласний, переважно по **-и-**, числовника *третій*, громадних числовників *двос*, *трос*, Н. і В. єдин. ч. -*ий*; Т. і М. єдин. ч. -*им*; Н. мн. ч. -*і*, Р. і В. мн. ч. -*ix*. Д. мн. ч. -*im*, Т. мн. ч. -*ima*, М. мн. ч. -*ix*, напр.: *синій*, *туній*, *гнешній*, *вчерашиний*, *вшиній*; *синім*, *тунім*, *гнешнім*, *вчерашиним*, *вшинім*; *сині*, *туні*, *гнешні*, *вчерашині*, *вшинні*; *синіх*, *туніх*, *гнешніх*, *вчерашиніх*, *вшинніх*; *синіма*, *туніма*, *гнешніма*, *вчерашиніма*, *вшинніма*; *третій*, *третім*, *треті*, *третіх*, *третіма*; *двоїх*, *троїх*; *двоїм*, *троїм*; *двоїма*, *троїма*;
- 6) в інфінітивах і формах минулого часу часослів *летіти*, *хтити*, *освітлити*, *розуміти*, *видіти*, *богатіти*, *повісти*: *летіл*, *летіла*, *летіло*, *летіли*, *хтіл*, *хтіла*, *хтіли*, *освітлив*, *-а*, *-о*, *-ли*, *розуміл*, *-а*, *-о*, *-ли* і деяких ін.
- 7) В місценазивниках *він*, *мі*, *тобі*, *собі*, *мій*, *твій*, *свій*, *мої*, *твої*, *свої*, *йші*, *ім*, *ній*.
- 8) В префіксі *під-* : *підбити*, *підвязати*, *підгармати*, *підзнати*, *підкова*, *підненка* і т. д.
- 9) В присловниках, напр.: *ясли*, *очывісні*, *очывидні*, *переважні*, *цікаві*.

6. Писовня букви л

- 1) Традиційні в лемківському языку суфікес минулого часу писало ся в формі мужского роду як *-л*. На пару років одышли сме од той традиційной писовні, але в 1991 р. повернули сме до ньой і тепер зас пишеме в формах минулого часу і условного способу:
- муж. р., єдин. ч. -*л*: *читал*, *читал бы*,
- жен. р., єдин. ч. -*ла*: *читала*, *читала бы*,
- середн. р., єдин. ч. -*ло*: *читало*, *читало бы*,
- мн.ч. -*ли*: *читали*.
- 2) В звязку з тым, же част (може більша част) Лемків выгварят фонему <л> в деяких позициях як согласний [ў], пропонуємо факультативний запис буквы *л* з дъякритичным значком [~] (кривульком), т. с. *л* – там, де тата буква означат звук [ў], напр.: *чита́л* [читаў], *чита́ла* [читаўа], *чита́ло* [читаўо].

Буква *ї* служить до докладнішого оддавання вимови, особливі при науці языка. Як нес специальний потреби, дъякритичний знак [~] може быти миняний.

ї (з кривульком) мож писати:

- на кінці слова, напр.: *бесідувал, читал, писал, катулял,*
- перед буквом *a*, напр.: *бесідувалиа, читала, писала, катуляла,*
- перед буквом *o*, напр.: *бесідувало, читало, писало, хлоп,*
- перед буквом *u*, напр.: *служыт, полуденок, лупа, служба,*
- перед буквом *ы*, напр.: *цлы, прилеглы, білы, згнилы,*
- перед кінцівкою *-ий*, напр.: *цій, прилеглый, білый, згнілый,*
- перед согласним, найчастійше *к, г, т, ж*, напр.: *волк, долягій, шолтис, кілко, кілки (од кіл), пилка, булка, лжсьця,*

Не пише ся знаку [~] над *ї*:

- перед буквом *и* (окрем кінцівки *-ий*), напр.: *бесідували, читали, липа, лишти,*
- перед буквом *e*, напр.: *Лемky, лем, легко, ленія, легко.*
- перед буквом *i*, напр.: *літо, літати, лія, лік, ліпти, лін,*
- перед буквами *я, ю, ь*, напр.: *ляти, лябзда, любити, клюб, вельо, будитель, льоник.*

Винятки: форма середнього роду єдностного числа придавників і часопридавників з кінцевом частю *ле*, напр.: *мале* (пор.: *майй, маля, малы*), *біле*, *съміле*, *ціле*, *міле*, *зле*, *голье*; *замерзле*, *загасле*, *скисле*, *спухле*, *пристале*, *почервленле*, *згниле*, *перестаріле* і т. д.

7. Писовня согласних в префіксах і здвоіннях

- Як з- пишеме префікс перед звучним согласним або гласним, напр.: *зберати, здерти, зімати, зорвати; перед глухим согласним пишеме е-*: *спороти, стяти, сходити, спраглій* і т. д.
- Префіксы *без-, роз-* пишеме все з буквом *з*, напр.: *роздерти, розберати, розбити, розвалькати, розжерти, розобрати, розыйти ся, розпяти, розклюти, розкачурити, розпалити, розтолчы* і т. д.
- Префіксы *од-, під-* пишеме все з буквом *ð*, напр.: *одберати, одтяті, одказати, одімарити; підберати, підтяті, підсытати* і т. д.
- В здвоіннях согласних пишеме єднаки согласні
 - при збігу префіксу і кореня, напр.: *ззутій, ззяти ся, ззаду, одділити, oddати*; але в словах з префіксами *без- і роз-*, коли дале мame *с*, пишеме в префіксі букву *з*, напр.: *безсонний, розступити ся, розсудити*,

- 6) при збігу кореня закінченого на *и* і суфікса **-и-** або **-ник, -ниц(я), -нич-**, напр.: *осін – осінній, ден – денний, вина – винний, рано – ранній, одмінти – одмінне, планній – планник – планниця* (пор. *плань*), *вино – виннички* і т. п.

8. Писовня великої букви

- 1) Велику букву пишеме на початку каждого речыння.
- 2) Великом буквом пишеме назвы:
 - а) народів: *Русин, Поляк, Полька, Поляки, Лемко, Лемкыня, Лемкы, Лемчата, Словак, Словачка, Словакы, Мадяр, Мадярка, Мадяре,*
 - б) держав, напр.: *Польща, Україна, Канада, Франція, Білорусія,*
 - в) регіонів, напр.: *Лемковина, Шлеск, Мазовіше, Кашубы, Вармія,*
 - г) континентів, напр.: *Європа, Азія, Америка, Африка, Австралія,*
 - г) мешканців континентів, напр.: *Американ /Америчан, Африкан / Афричан, Азіят, Азіятка, Азіяты,*
 - д) міст, сіл, рік, потоків, озер, океанів, гір, верхів, долин, островів, планет, зівізд і т. д.: *Варшава, Краків, Фльоринка, Бортне, Михайлів, Вієла, Карпаты, Татри, Бескід, Монт Еверест, Крета, Марс, Малий Віз;* слово означаюче родове поняття пишеме в таких назвах малом буквом, напр.: *Мокра долина, Боденське озеро, Тихій океан (Пацифік), Середземне море, Жданія-ріка* і т. д.
 - е) урядів, стоваришины, школ, ордерів, медалів, напр.: *Рада Міністрів Річ Посполитої Польської, Міністерство Народної Едукації в Варшаві, Стоваришина Лемків, Стоваришина „Руска Бурса”, Школа Підставова в Высові, Гастрономічне Технікум в Горлицях, Варшавський Університет, Шлескій Університет, Краківська Політехніка, Золотий Крест Заслуги, Орден Білого Орла,*
 - е) історичних подій, свят, пам'ятних дні, напр.: *Великден, Пасха, Воскресеніс, Риздво, Рождество Христово, Новий Рік, Йордан, Вознесеніс, Велія, Ден Матери, Меджиснародний Ден Дитини, Світовий Ден Здоровя, Вшыткых Святых* (в декотрих назвах родовий називник мож писати малом буквом, напр.: *Квітна неділя, Аксамитна революція*).
- 3) Великом буквом пишеме імена і прізвища люди, напр.: *Миколай, Михаїл, Ігор, Штефка, Меланія, Марія, Ганця, Смеречняк, Русиняк, Маркович.*
- 4) Великом буквом пишеме тіж імена звірят: *АЗор, Мушка, Цезар, Бурук, Квітуля, Красуля, Карий, Сивий* і т. д.

- 5) Велику букву хіснусме в наголовках газет, часописив, книжок, літерацьких творів, напр.: „Бесіда”, „Лемко”, „Русин”, „Народны Новинки”, „Карпатска Русь”, „Мурячысько”, „Як сокіл воды на камени” (П. Муранка), „Лем” (П. Стефановскій), „Куме Гнате” (Ф. Гоч), „Знакы часу” (Я. Зволіньскій), „Моі верши” (Я. Мерена), „Пісні і верши” (М. Сандович), „Лемкы в Польши” (О. Дуп’-Файфер), „Лемківско-польський словник” (Я. Горощак), „Істория Лемковины” (І. Лемкін), „Буквы ма-люванки” (Ю. Прокопчак), „Кавальчык тернистой історії села Чорне на Лемковині” (А. Барна), „Весняны прислівія” (І. Дзядик) і т. д.
- 6) Велика буква єст знаком поважані і гречности: *Пишу до Тебе..., Щыро Ти дякую..., Сердечні Вас поздоровлям, Ваша Ексцеленция, Ваша Маттіфіценция, Ваша Еміненция, Нашому Дорогому Ювілятови з нагоды 60-ой річниці народжыння жычыме дуже сил і добrego здоровя...* (В. Дзядик) і т. п.
- 7) Великы буквы хіснуваны сут в скороченых словах, назвах урядів, інституций: *ПАН* (Польска Академія Наук), *ОІШ* (основна школа), *ОЛ* (осв'ітний ліцей), *ЛМ* (Лемківскій Музей в Зындронові), *СЛ* (Ставаришыня Лемків), *ПКП* (Польски Колеі Паньстровы); факультативні в титулах: *Проф., Інж., Др, Мтр, Доц.*
- 8) Традицыйні в поезії велику букву мож писати на початку каждой стрічки, напр.:

*Повідали моі дідо
Як то давно было,
Же ся Лемкам в наших горах
Не найгірше жыло.*

(Я. Дудра)

- 9) Стрічаме тіж запис поезії з великим буквом лем на початку верша або лем на початку каждой строфи ци сей части (без пунктуациі), напр.:

*Почастуйте ся
зеленыма словами гір
частуйте ся
по чести
причастите ся
бо не часто
мате змогу видіти
зелены слова гір
зелене зіля полонин
взяте в полон
як полон*

*гірке
але ви молоды
не знатае смаку полону
привыкли
до кока-колі
до простору
отвореного рівнином
небораки
діти Лемковини*
(В. Грабан, Діти Лемковини)

*Помежде пальці
водиця слів мі втіче
так жажду
так прагну
так хтіл бым ся напити*

*Вытужсан серця мязы
а все лем
єдна маленька
крапля остане
і тата ся
під языком
крытика
розмажсе*

*Повідж мі джерельце
повідж мі серце
зыйдут ся даколи
зомлілыш нашы штырбелі
Напесме ся жменьом
до сыта*
(П. Мурянка, Жажда)

9. Писовня зо злучком

Зо злучком (-) пишеме:

- назвы декотрых місцевости, організацій, урядів, напр.: *Нев-Йорк, Лемко-Союз, Перемишльско-Новосандецка Спархія;*
- декотры назвиска, напр.: *Дуць-Файфер, Сочка-Боржавин;* тіж коли одна з частин ест псевдонімом, напр.: *Мурянка-Трохановскій*

- в) зложены придавники з рівноправними частями, напр.: *популярно-наукова прелекция, греко-католицьке духовенство, сербо-хорватські языки, руско-турецька війна, церковно-славянські книги, словно-музичний монтаж, Австро-Мадярська монархія*;
- г) зложены назывники, напр.: *музык-гусяр, техник-інсемінатор, греко-католик; Карпато-Русини, Цигане-Романе; Я ся народил у Лемка-хлопа.* (Я. Дудра);
- і) в сталых парах або рядах слів, напр.: *рад-нерад, конец-кінцом, з діда-прадіда; Тихо-тихо шмарил я зеренця...* (І. Головчак); лем-лем, гав-гав, гон-гон, дин-дин, мяу-мяу; *I регоче „Ха-ха-ха-ха... ixo-ixo [...]”* (А. Солянкін);
- д) в словах з частками -ж, хоц-, по-, гев-, пра-, напр.: *хоц-який, хоц-хто, по-кусцюк; Што то я за Лемко, / Што-же я за чловечок?* (І. Головчак); *Босе, пілнаєс, голодне дітятко / По хыжах гев-там ходило [...]* (А. Павлович); *наши поганьськы пра-предкы;*
- е) в словах з числом написаним цифром в перший части, напр.: *35-особова група; В 30-тих роках ХХ-го століття [...]* (А. Барна); *В давных віках хыжы накривано 4-спадовыми дахами.* (Л. Самборський);
- ф) перед кінцевками часослів в полутинню зо словами інчых части речи, напр.: *- Кади-с осін ходила? [...] / Чого-с осін слухала?* (П. Мурянка); *А я плачу, бо-м зблудила* (А. Солянкін); [...] *Же-с вытягнул жызыу морду / З зубів пыска мого?* (М. Буряк); *Воду-м му не скаламутыл [...]* (А. Павлович); *Бо ци-м годен позабыты нашу гірскую красу [...]?* (І. Русенко); *Я-м засыпал – я помелю [...]* (П. Мурянка).

При дійнно слова в місці злучки можна для векшої ясности перенести злучку до ширідуючої стрічки, а в попередній дати знак переносу, напр.:

популярно-науковий.

IV. СЛОВОТВОРІНЯ

1. Морфемы

Найменші часті слова, котрі мають значення, называемі **морфемами**. До **словотворчих морфем** належать: **корін**, **префікс**, **суфікс**.

Корін слова – найменша частина слова, котра не дається поділами на менші часті і котра є спільна для споріднених слів, напр.: в словах *школа, школяр, школлярка, школяр'чка; поча, почтовий, почтар* коренями є *школ-*, *почт-*.

В деяких коренях заходить чередування гласних, напр.: *комора – комірка, ходити – хід, коник – кін, постити – піст, плотник – пліт, гостити – ліст* (о/і); *село- сільський* (е/і):

Сут коренів, в яких залишається гласний /о/ або /е/, напр.: *герой – героя, пес – пса* (е/ø), *ярець – ярцовий* (е/ø).

Часто в коренях заходить виміна м'якої согласної з твердом, напр.: *коса – косяр* (с/с'), *хлоп – хлопя* (п/п'), *школа – школляр* (л/л').

Морфему, котра є перед коренем, называемі **префіксом**, напр.: *познати, написати, зісти, виснати ся, вдомтати, стяти, затати, обходити, дописати, одятити, переписати, розписати, роздавати, (по-, па-, з-, ви-, в-, с-, за-, об-, до-, од-, пере-, роз-)*.

Морфему, котра є після кореня, называемі **суфіксом**, напр.: *братик, горбок, Ганця, бородище, лісовий, (-ик, -ок, -и-, -иц-, -ов-)*.

Кінцевка (флексія) є **формотворчим морфемом**, бо не творить нового слова, а тільки творить форму слова. Деякі морфеми, котрі творять форми слів, теж называемі суфіксами, напр. формотворчий суфікс *-ти* в інфінітивах.

Част слова, котра остася по одній формотворчій морфемі (кінцевки і формотворчого суфікса), называемі **основою**. З основою є звязане лексичальне значення слова. Коли в слові неє словотворчих префіксів чи суфіксів, товді основою є сам корін.

З лівої сторони таблиці вказані суть поділами слів на словотворчі морфеми, а з правої – поділами слів на формотворчі (флексійні) частини: незмінюючу ся основу і змінюючу ся кінцевку.

Порівняйте:

Слово	Морфемы основы			Флексивні частини	
	префікс	корін	суфікс	основа	кінцевка
морозиско	-	мороз-	-иск-	морозиск-	-о
морозиску	-	мороз-	-иск-	морозиск-	-у
недобрій	не-	добр-	-	недобр-	-ий
недоброго	не-	добр-	-	недобр-	-ого

2. Основны і похідны слова

Меже словами єть вельо таких, котры сут мотывуваны інчым словами. **Слово мотывуване** має спільну част (морфему або групу морфем) зо **словом мотывуючым**, через котру таты слова сут звязаны значынем, напр.:

слово **дівочка** єсть мотывуване словом **дівка**;

слово **школьяр** єсть мотывуване словом **школа**;

слово **білявій** єсть мотывуване словом **білій**;

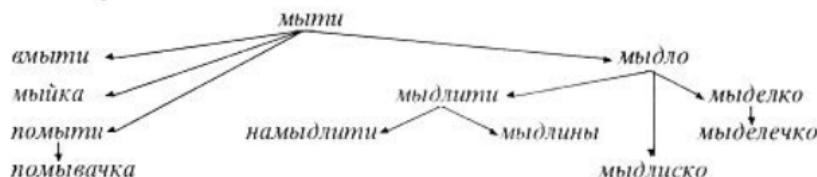
слово **принести** єсть мотывуване словом **нести**.

Слова, котры сут мотывуваны інчым словами, называеме тіж **похідными** напр.: слова **книжечка**, **книжковий** сут похідными словами од слова **книжка**, котре єсть для них **основним** словом.

В словах **школа**, **школьяр**, **школьярка** чусме повторяючу ся спільну част **школ-**, зас в значыню єсть звязок зо школом. О словах повязаных мотывацийм повідаме, же творят **родину слів**, а слова, котры належат до той самой родини, называеме **спорідненыма словами**, напр.:

хыјса	мыти
хыјска	мылдо
хыјсочка	мыделко
хыјсчына	мыдлити
хыјсъиско	намыдлити
хыјча	мыдлины

Часом слово похідне од якога слова може быти основным для інчого, напр.:

Слово *мыти* єст основным для слова *мыдло*, *мыдло* єст похідним од слова *мыти*, а основним для слова *мыдлити* і т. д.

3. Словотворча будова слова

Похідны слова сут звязаны з основными словами значином і формом, напр.: *хыжка – хыжка, бесіда – бесідувати, чорний – чорнявий, читати – прочитати*.

В похідных словах *хыжка*, *бесідувати*, *чорнявий*, *прочитати* мame дві часті. Єдна з них то **словотворча основа**, т. с. основа мотивуючого слова: *хыж-*, *бесід-*, *чорн-*, *-чита(m)*, а друга то **словотворчий афікс**, называемий тіж **формантом**: *-к-*, *-ува-*, *-яв-*, *про-*.

На примірах видиме, же формант може быти перед словотворчом основом (*про-*) або за основом (*-к-*, *-ува-*, *-яв-*).

Сут тіж похідны слова утворены од основних без помочи афіксів, напр.: *бліск* од *бліскати*, *ворожж* од *ворожити*, *гра* од *грати*, *напис* од *написати*. Такий спосіб творіння слів называем **безафіковим**.

Часом словотворча основа в похідним слові кус ся ріжнит од основы мотивуючого слова, напр.: *стіл – столик, стіл – столляр /стол'-l, кін – коник /кін – о, л – л'/. школа – школъний /шо – і, л – л'/. Таку виміну гласных і согласных называем **чредуваньом** або **альтернацією**.*

4. Зложены слова

Зложены слова мают дві словотворчы основы: декотры получены сут гласныма *-o-, -e-*, напр.: *новопринятій, самольот, самообслуга, пятоукладник, ритмомельодика, самокритичний, радийореляция, землетрясіня, землеміряч*.

В лемківским языку стрічат ся тіж скорочыня (абревіатуры), напр.: *ПАН – Польська Академія Наук, ООН – Організація Обєднаних Народів, СЛ – Стоваришина Лемків, РДКЛ „Господар” – Русинській Демократичний Круг Лемків, МЛК – Музей Лемківской Культуры*.

5. Творіння назывників

Назывники можеме творити од назывників, напр.: *бідак* од *біда*, *псик* од *пес*, *водиця* од *вода*, *вітриско* од *вітер*, *яличка* од *ялиця*, *квітник* од *квіт*, *гусятина* од *гус*, *столик* од *стіл*, *грушка* од *груша*, *Бортнян* од *Бортне*.

жминяр од комин, Малинячка од Малиняк, Дуцяня од Дуць, Лемчата од Лемкы, гушляр од гушлі, стоваришыняк од стоваришыня, почтар од почта, куря од кура, Ганця од Ганя, бучына од бук, Штефаниха од Штефан.

Од часослів твориме назывники, медже інчима при помочи морфем -(а)и-(я), -(и)и-(я), -(ы)и-(я), -т-(я), -авиц(я), -атор, -тель, -ух, -арк-(а), -арн(я), напр.: жмыканя од жмыкати, вишана од вішати, праня од прати, творіня од творити, куріня од курити, сушыня од сушити, значыня од значыти, битя од бити, блискавиця од блискати, дыхавиця од дыхати, організатор од організувати, учитель од учыти, настух од пасти, копарка од копати, пекарня од печы.

Назывники твориме од числовників, напр.: пятка, десятка, двадцетка, тридцетка, сороківка / четырдесятка, трояк, першак, единка, двійка, пятирічка.

Од придавників твориме медже інчима назывники: святість од святій, глубокість од глубокій, високість од високій, широкість од широкій, слабість од слабій, темнота од темний, глухота од глухій, скупство од скучий, грубас од грубій, коравец од коравій, біляк од білій і т. п.

Назывники сут творені од інчих часті мовы, напр.: од місценавивників, як кілько → кілкість, од словозлуччинъ „приназывник + назывник”, напр.: під пеп(ком) → підпеньок або підпенка.

6. Творіня придавників

Придавники твориме:

1. Од часослів, напр.: пристати → присталий, обати → обачий, збрескнуть → збрескливий, плакати → плачливий, блудити → блудний.
2. Од назывників, напр.: дерево → деревяний, жыто → жытній, бук → буковий, верба → вербовий, уця → учий, волк → волчий.
3. Од придавників, напр.: білій → білявий, малій → маленький, червений → червенісій, зелений → зеленісій.
4. Од присловників, напр.: ту → тутешній, вчера → вчерашній.
5. При помочи зложыння слів (основ), напр.: сніжно-білій, темно-синій.

7. Творіня присловників

Присловники твориме:

1. Од назывників, напр.: дома од дім, кроком од крок, часом од час, боком од бік, вечером од вечер.

2. Од придавників, напр.: *весело* од *веселий*, *добри* од *добрый*, *смутні* од *смутний*, *розумні* од *розумний*, *съмішні* од *съмішний*, *глупо* од *глупий*, *віячні* од *віячний*.

3. Од придавників і принаїзивників, напр.: *по приятельски*, *по лемківски*, *по русиньски*, *по польськи*.

4. Од присвійних місценазивників при помочи принаїзивника *но* і суфіксу *-ому*, напр.: *по нашему*, *по мойому* / *по мому*, *по твойому* / *по твому*, *по свойому* / *по свому*, *по вашому*.

5. Од називників при помочи принаїзивників і префіксів, напр.: *збоку*, *згоры*, *здоли*, *здалека*, *зачасу*, *одсподу*, *доокола*, *заран*, *до обіда*, *до сма*-*ку*, *зараз*, *насиль*, *вкусі*, *наверх*, *по боку*.

6. Од числовників, напр.: *по перше*, *по двое*, *на двос*, *двара*, *трираз*.

7. Од часопридавників при помочи принаїзивника *на* і суфіксу *-ы*: *на стоячы*, *на сідячы*, *на лежачы*.

8. Творіння числовників

- Кількістни числовники зо значицьом од 11 до 19 творят ся при помочи суфіксу **-надцет**: *еде(n)* + **надцет** → *сденадцет*, *дванадцеть*, *трина*-**дцет**, *штырнадцет* і т. д., а числовники зо значицьом 20 і 30 – при помочи суфіксу **-дцет**: *двадцет*, *тридцет*.
- Од кількістных числовників творят ся порядковы числовники при помочи суфіксів **-тэ(и)**: *третій*, *-ерт(ий)* *четвертій*, *-н(ий)*: *сотній*, *-ов(ий)*: *мільйоновій* і безафіксовим способом (повідат ся тіж: з нульовим суфіксом): *пятій*, *шестій* і т. д.
- Громадны числовники творят ся при помочи суфіксів **-oj(e)**: *двос*, *троес*; *-ер(o)*: *четверо*, *пятеро*, *шесттеро*, *десяттеро*, *дванадцеттеро*.
- Вельократны (многократны) числовники творят ся од громадных при помочи суфіксу **-ак(iй)**: *двоякій*, *трокаякій*; *четверакій*.
- Зложені числовники складают з двух членів або з двух-тройох слів: *пят + десят* → *пятдесят*, *шистдесят*, *сімдесят* і т. д., *дvi + ст(a)* → *двіста*, *три + ст(a)* → *триста*, *пят + ст(o)* → *пясто*, *шистсто*, *сімсто*, *вісемсто* / *осемсто*, *девяносто*; *двадцет два*, *двадцет пять*, *сто двадцет три*, *пясто сімдесят три* і т. д.

9. Творіння часослів

Похідны часослова творят ся:

- Од часослів
а) при помочи префіксів: *в-*, *вы-*, *до-*, *з(o)-*, *за-*, *на-*, *над-*, *о-*, *об-*, *од-*, *під(o)-*, *по-*, *пере-*, *пре-*, *про-*, *при-*, *поз(o)-*, *с-*, *у-*, напр.: *втарти*

од *терти*, вынести од *нести*, довезти од *везти*, здоптати од *доптати*, зобрести од *брести*, зароснути од *роснути*, накупити од *купити*, наднести од *нести*, огрити од *грити*, обляти од *ляти*, однести од *нести*, підкопати од *конати*, підогнути од *гнути*, поспати од *спати*, пересыпнати од *сыпнати*; преламати од *ламати*; проречи од *речи*, приписати од *писати*, розлучити од *лучити*, розогріти од *грити*, скликати од *кликати*, урвати од *рвати*:

б) при помочи додання префіксу засідно з суфіксом, напр.: **вч**(*ыти*) + **по-** **-ува**(*ти*) → **повчувати**, **скак**(*ати*) + **пре-** **-ува**(*ти*) → **прескачувати**;

в) при помочи додання морфеми (частки) **ся**, напр.: *брати ся* од *брати*, *купати ся* од *купати*;

г) при помочи додання префіксу і частки **ся**, напр.: *закохати ся* од *кохати*, *насти ся* од *істи*:

г) при помочи додання префіксу, суфіксу і частки **ся**, напр.: **літ**(*ати*) + **роз-** **-ува**(*ти*) + **ся** → **розлітувати ся**

2. Од придавників:

а) при помочи суфіксив **-i**(*ти*)/**-и**(*ти*), **-ну**(*ти*), **-ува**(*ти*): *синіти* од *синій*, *білити* од *білий*, *хворити* од *хворий*, *грубнути* од *грубий*, *слабувати* од *слабий*;

б) рівночасні при помочи додання префіксу **по-** і суфіксу **-i-**(*ти*); так твориме часослови завершеного виду, напр.: *посиніти*.

3. Од числозвників: *двоє* → *подвоїти*, *трос* → *потроїти*.

10. Творіння приназывників і злучників (зложенных і составных)

1. Зложеные приназывники утворены з простых, напр.: *поза*, *попід*, *поперед*, *попри*, *спід*, *споза*, *посперед*, *понад*, *спонад* (*ліса*), *спомеджє* (*дерев*).

2. Приядны злучники: *ай-ай*, *ани-ани*, *або*, *або-або*, *не лем...но і*, *не лем же...но і*, *не жебы...але*, *і зато*, *а зато*, *то єст*, *то значыт*, *а праві*.

3. Підрядны злучники: *кебы*, *як бы*, *кес бы*, *як лем*, *зато жес*, *жебы*, *лем бы*, *про то жебы*, *якбы*, *кес уж*, *кес бы*, *як кесбы*.

V. ФОРМОТВОРІНЯ

1. Части мовы

В морфольгії слова діляться на групи, котры сут называны частями мовы. Слова даной части мовы маюць ёднаке загальне (лексикально-граматычне, категорыяльне) значыння, подобны морфольгічны особливости і в речынях полнят подобны синтактичны функциі.

Лемківских часті мовы мож выділіць десят. Шіст часті мовы характеризуе ся полным лексикально-граматычным значынью, сут самодільными выразамі:

1. **назывники** (*Ванько, Лемковина, смерек, учытель, хыжса і т. д.*),
2. **придавники** (*тупій, великий, добра, зелене, стрыків і т. д.*),
3. **числовники** (*сідзен, десяты, двадцетый, троес, дві і т. д.*),
4. **місценазывники** (*я, ты, мій, тот, сеса, собі і т. д.*),
5. **часослова** (*люблю, верташ, чытат, шмарыл, зверили ся і т. д.*).

До часослова зачисляеме тіж **інфінітив** (*любити, втчы, глядати, ярутати, газдыніти, нюхати, зоблечы ся, зъвідати ся і т. д.*), **часопридавники** (*чытаючий, беручий, любящий, выбравша і т. д.*), **часоприсловники** (*съміючы ся, чытаючы, беручы, выбравши і т. д.*).

6. **присловники** (*барз, гарді, зелено, всяди, гнеска, заран, доцян, вочымліню, взадгус, горизнач, по лемківски і т. д.*).

До присловників традиційні зачисляюцься групу слів, котры сполняют ролю головнаго члена в юноскладовых речынях. Сут то так званы **предикативы**.

Три часті мовы ужываны сут за помічны (граматычны) слова:

1. **приназывники** (*до, в, на, при, з, о і т. д.*),
2. **злучники** (*і, а, бо, хоц і т. д.*),
3. **часткы** (*ци, лем, ся, бы і т. д.*).

Остатня часті мовы - **выкричник** – выражают лем почутя і інтенцыі (*Où! Ax! Ха-ха-ха! Мяу-мяу!* і т. д.).

2. Одміна слів

В описі правил одміны розріжняме в слові основу і кінцевку. Основа выражают лексикальне значыння слова, тэн. описує предметы, явиска, чынності і приметы очывидности. Кінцевка то част слова, яка находит ся по основі і служыт до выражыння граматычных значын. Бесідуочы

інакше, основа то тата част форми слова, котра остас по одніятю од ней кінцівки, напр.: в словоформах *гора*, *горы*, *гору* і т. д. виступают ріжни кінцівки: *-а*, *-ы*, *-у*, а основа *гор-* остас така сама. В словоформах *зелений*, *зеленого*, *зелену*, *зелены*, *зеленых* і т. д. виступают ріжни кінцівки: *-ий*, *-ого*, *-у*, *-ы*, *-ых* і т. д.. натоміст без зміни остас основа *зелен-*.

3. Назывник

Назывник – част мовы (речи), яка называет предмет і характеризує ся лексикально-граматичним значиньом роду, і граматичними значинями одмінка і числа. В речиню виступус передовштыким в функції підмету і дополніння, але може тіж быти придатком, обставником і присудком.

Назывник одповідат на зъвіданя одмінків.

1. Назвы одмінків

Одмінок	Зъвіданя	Скорочиня
1. Называючий (номінатив)	<i>хто?</i> <i>что?</i>	Н.
2. Рождаючий (генітив)	<i>кого?</i> <i>чого (нес)?</i>	Р.
3. Даючий (датив)	<i>кому?</i> <i>чому (даю)?</i>	Д.
4. Видячий (акузатив)	<i>кого?</i> <i>что (виджу)?</i>	В.
5. Творячий (іншгрументал)	<i>кым?</i> <i>чым (ся тішу)?</i> <i>(з) кым?</i> <i>(з) чым (іду)?</i>	Т.
6. Місцевий (локатив)	<i>(о) кым?</i> <i>(о) чым (бесідую)?</i>	М.
7. Кличучий (вокатив)		К.

Кличучий служыт до зверніння увагы названого ним спілбесідника, напр.: *Лемку*, *внуку*. Ужываме го тіж в переносным значиню од неособовых назывників, напр.: *радосте*, *доле*.

2. Поділ назывників на одміны

Лемківски назывники групусме в штыриох одмінах.

До **першой одміни** належат:

- а) назывники женського роду закінчены в называочым одмінку єдинотного числа на *-а*, *-я*, напр.:
- 1) *боденка*, *борода*, *весна*, *вода*, *ворга*, *ворона*, *гостина*, *гамба*, *корова*, *кочерга*, *курастра*, *кума*, *мама*, *нога*, *опалка*, *палюнка*, *пеленка*,

- печенина, рянда, свара, скоба, солома, солонина, учителька, щитка, шпара.
- 2) вежса, душа, куча, Польща, хыжса,
- 3) гуния, доля, зазуля, земля, колешня, конюшня, куля, Лемкыня, пелевня, скірня,
- 4) адміністрація, асекурація, редакція, морфольготія і т. д.
- б) назывники мужского рода закінчены в называочым одмінку єдностного числа на -а, -я, напр.: Лука, слуга, староста, Ілля,
- в) назывники спільногого роду, напр.: лябдуля, ляна, плетюга, сирота.
- До другої одміни** належат:
- а) назывники мужского рода закінчены в называочым одмінку єдностного числа согласним (в писмі тіж мягким знаком), а окрем того назывники мужского рода закінчены на -о, напр.:
- 1) ворог, видгляд, гудак, дуган, братар, кантар, кляг, кін, клинец, клинок, керпец, кролик, лайбик, лампаши (лямпаши), павуз, пастих, паробок, погарик, прайник, родич, дийник, скопец, сук, теметив (теметів), танір, тарелік, ученик, царок, цвак, церковник, вигін, чепец, чыр, шафлик, ярец,
- 2) біль, корабель, учитель,
- 3) край, шугай,
- 4) нянько, сприко, Ваньо і т. д.
- б) назывники середнього роду закінчены на -о, -е, -я, окрем тих, які в одмінках набивають суфіксы -ат-, -ят-, -ен-:
- 1) повесло, право, ребро, село,
- 2) море, поле, сонце,
- 3) весілля, зія, пазьдзірія і т. д.
- До третьої одміни** належат назывники жіночкою роду з основом закінченом на согласний (в писмі тіж на мягкий знак) з нульовим кінцевиком в называочым одмінку єдностного числа, напр.:
- 1) груд, галуз, кіст, кров, матір, ніч, церков, част,
- 2) постіль,
- 3) колей і т. д.
- До четвертої одміни** належат назывники середнього роду з кінцевиком -ла/ (в писмі -а, -я), котрі при одмінюванні мають суфіксы -ат-, -ят-, -ен-:
- 1) Лемча – Лемчата, гача – гачата, кача – качата паця – пацята, теля телята, опліча – оплічата і ін.
- 3) сімя (лену) - семена, семени і т. д.; іменя – імена, імени, вымія – вымена, вымени і ін.

3. Перша одміна

Називники першої одміни діляться на три групи зо взгляду на тип основи.

Першу групу творять називники з твердим согласним основою перед кінцівкою; в називаючим одмінку єднотного числа мають они кінцівку *-a*, напр.: *ватра, Лемковина, робота* і т. д.

Як окремий підтип виділяємо декотри називники мужского роду на *-я*, напр.: *газда, староста, дружба*.

Другу групу творять називники з м'яким согласним основою або щ перед кінцівкою; в називаючим одмінку єднотного числа тут називники мають кінцівку *-ia*, котру в писмі означуємо буквою *я*, напр.: *Лемкіння, мериндя, хвиля, уця, синиця* і т. д.

Як окремий підтип виділяємо декотри називники мужского роду на *-я*, напр.: *Ігня*.

До тієї групи зачисляємо теж називники тыпу *адміністрація*, котрих основа кінчиться м'яким согласним звуком */j/*. В писмі кінцева йотувана буква *я* означається полуценням остатнього звука основи */j/* зо звуком кінцівки */a/*, напр.: *асекуратора /асекуратор-я/, редакція /редакціј-я/* і т. д. Формы з кінцівкою *-i* мають скорочену основу (без звука */j/*).

Окрему групу творять називники з основою на *ж, ш, ч, ї/шч/*, котри мають в називаючим одмінку єднотного числа кінцівку *-a*, напр.: *вежа, душа, куча, Польща*.

I. Взоры першої одміни

I) З твердом основом, напр.: *муха, нога, нонашка, уйчина*

Одмінок	Єднотне число	Множине число
Н.	<i>-a</i>	<i>-ы</i>
Р.	<i>-ы</i>	<i>-Ø</i>
Д.	<i>-i</i>	<i>-ам</i>
В.	<i>-y</i>	як Н. або Р.
Т.	<i>-ом</i> ¹⁹	<i>-ами</i>
М.	<i>-i</i>	<i>-ах</i>
К.	<i>-o</i>	як Н.

¹⁹ Варіантово в Т. ед. трафлять ся кінцівка *-ою* (в писмі *-ов*). Як нормативну пропонуємо кінцівку *-ом*. Дотичить то тіж підтипу *газда* і одміни називників з м'яким основом і *ї*.

Примірки:

Єднотне число

Н.	муха	нога	нонашка	үйчина
Р.	мухы	ногы	нонашки	үйчыны
Д.	мусі	нозі	нонашиңі	үйчыні
В.	муху	ногу	нонашку	үйчыну
Т.	мухом	ногом	нонашком	үйчыном
М.	мусі	нозі	нонашиңі	үйчыні
К.	мухо	ного	нонашко	үйчыно / үйчын

Множне число

Н.	мухы	ноғы	нонашки	үйчыны
Р.	мух	ніг (ніг)	нонашок	үйчын
Д.	мухам	ногам	нонашкам	үйчынам
В.	мухы	ногы	нонашки	үйчыны
Т.	мухами	ногами	нонашками	үйчынами
М.	мухах	ногах	нонашках	үйчынах
К.	мухы	ногы	нонашки	үйчыны

Підтып газда, староста, дружба

Одмінок	Єднотне число	Множне число
Н.	-а	-ы / -ове
Р.	-ы	-иб / -иб
Д.	-і	-ам
В.	-ү	як Р.
Т.	-ом	-ами
М.	-і	-ах
К.	-о	як Н.

Примірки:

Єднотне число

Н.	газда	староста	дружба
Р.	газды	старосты	дружбы
Д.	газді	старості	дружбі
В.	газду	старосту	дружбу
Т.	газдом	старостом	дружбом
М.	газді	старості	дружбі
К.	газдо	старосто	дружбо

Множне число

Н.	<i>газды / газдове</i>	<i>старосты / старостове</i>	<i>дружесбы / дружесовое</i>
Р.	<i>газдив / газдів</i>	<i>старостив / старостів</i>	<i>дружесбів</i>
Д.	<i>газдам</i>	<i>старостам</i>	<i>дружесбам</i>
В.	<i>газдив / газдів</i>	<i>старостив / старостів</i>	<i>дружесбів</i>
Т.	<i>газдами</i>	<i>старостами</i>	<i>дружесбами</i>
М.	<i>газдах</i>	<i>старостах</i>	<i>дружесбах</i>
К.	<i>газды / газдове</i>	<i>старосты / старостове</i>	<i>дружесбы / дружесовое</i>

2) З мягком основом і ү, напр.: земля, хвиля, синиця

Одмінок	Єднотне число	Множне число
Н.	-/а/ (в писмі -я)	-i
Р.	-i	-Ø (в писмі ү)
Д.	-и	-ам/ (в писмі -ям)
В.	-/у/ (в писмі -ю)	-i
Т.	-ом	-ами/ (в писмі -ями)
М.	-и, -i	-ах/ (в писмі -ях)
К.	-о/-е	-i

В творчым одмінку єднотного числа перед кінцівкою -ом і в кличчым одмінку єднотного числа перед кінцівкою -о в писмі виступає буква ү).

Назвивники цього типу *синиця* в рождаючим множного числа мають перед нульовим кінцівкою тверде ү (в писмі нес там мягкого знаку).

Назвивник *уця* в рождаючим одмінку множного числа має форму *овець*.

Приміри:

Єднотне число

Н.	земля	хвиля	синиця	уця
Р.	землі	хвилі	синиці	үці
Д.	земли	хвили	синици	үци
В.	землю	хвилю	синицю	үцю
Т.	земльом	хвильом	синицьом	үцьом
М.	земли	хвили	синици	үци
К.	земльо/ земле	хвильо	синицьо	үцьо

Множне число

Н.	землі	хвилі	синиці	уці
Р.	земель	хвиль	синиц	овець
Д.	землям	хвильм	синицям	уцям
В.	землі	хвилі	синиці	уці
Т.	землями	хвильми	синицями	уцями
М.	землях	хвильах	синицях	уцях
К.	землі	хвилі	синиці	уці

3) З основом на /ij/-/, /ij/- (напр.: *адміністрація, спархія*)

Одмінок	Єднотне число	Множне число
Н.	-/a/ (в писмі -я)	-i
Р.	-i	-Ø
Д.	-i	-/am/ (в писмі -ям)
В.	-/y/ (в писмі -ю)	-i
Т.	-om	-/ами/ (в писмі -ями)
М.	-i	-/ax/ (в писмі -ях)
К.	-o	як Н.

В формах творчого одмінка єднотного числа перед кінцівкою *-ом*,
кличучого одмінка єднотного числа перед кінцівкою *-о і* в формі рожда-
чого одмінка множного числа з нульовим кінцівком пише ся букву *ї*,
котра означат остаттій звук основы.

Приміри:

	Єднотне число		Множне число
Н.	адміністрація	спархія	адміністрації
Р.	адміністрації	спархії	адміністрацій
Д.	адміністрації	спархії	адміністраціям
В.	адміністрацію	спархію	адміністрації
Т.	адміністраційом	спархійом	адміністраціями
М.	адміністрації	спархії	адміністраціях
К.	адміністраційо	спархійо	адміністрації

4) З основом на *ж, и, ч, ю /шч/*, напр.: *чыжса, душа, кучка, пуща*

Одмінок	Єднотне число	Множне число
Н.	- <i>а</i>	- <i>вл</i>
Р.	- <i>вл</i>	- <i>Ø</i>
Д.	- <i>и</i>	- <i>ам</i>
В.	- <i>у</i>	як Н.
Т.	- <i>ом</i>	- <i>ами</i>
М.	- <i>и</i>	- <i>ах</i>
К.	- <i>о</i>	як Н.

Приміри:

Єднотне число

Н.	<i>хыжса</i>	<i>душа</i>	<i>куча</i>	<i>пуща</i>
Р.	<i>хыжсы</i>	<i>душы</i>	<i>кучы</i>	<i>пущы</i>
Д.	<i>хыжси</i>	<i>душни</i>	<i>кучи</i>	<i>пущи</i>
В.	<i>хыжсу</i>	<i>душу</i>	<i>кучу</i>	<i>пущу</i>
Т.	<i>хыжсом</i>	<i>душом</i>	<i>кучом</i>	<i>пущом</i>
М.	<i>хыжси</i>	<i>душни</i>	<i>кучи</i>	<i>пущи</i>
К.	<i>хыжсо</i>	<i>душно</i>	<i>кучо</i>	<i>пущо</i>

Множне число

Н.	<i>хыжсы</i>	<i>душы</i>	<i>кучы</i>	<i>пущы</i>
Р.	<i>хыжс</i>	<i>душ</i>	<i>куч</i>	<i>пущ</i>
Д.	<i>хыжсам</i>	<i>душам</i>	<i>кучам</i>	<i>пущам</i>
В.	<i>хыжсы</i>	<i>душы</i>	<i>кучы</i>	<i>пущы</i>
Т.	<i>хыжсами</i>	<i>душами</i>	<i>кучами</i>	<i>пущами</i>
М.	<i>хыжсах</i>	<i>душах</i>	<i>кучах</i>	<i>пущах</i>
К.	<i>хыжсы</i>	<i>душы</i>	<i>кучы</i>	<i>пущы</i>

2. Особливості одміни декотрих називників першої одміни і варіянти кінцівок

1. В називниках, котри в називаючим одмінку єднотного числа мають перед кінцівкою согласний задньоязыковий /к/, /г/, /х/ в даочим і місцевим одмінку єднотного числа виступают вимінки /к/ч, /г/з, /х/с, напр.:

Н. *музыка, нога, муха*

Д. *музыці, ногі, мусі*

М. (*о*) *музыці, ногі, мусі*

Приміри: *А нянь то певні сідят в Вархоляка і о політыці бесідують.*
(А. Копча); *Звели завлакану на телізі гу пути [...]* („Бесіда”); [...] сден віл но дорозі упал [...] („Лемко”);

2. Коли в групі согласних виступає перед кінцівком согласний /k/, товді в рождаючим множного числа перед тим согласним появляється гласний /o/. В нашлідстві того мame в основі чередування \emptyset/o , напр.: *учителька - учительок, щитка - щиток, стеранка - стеранок, опалка - опалок, дівка - дівок, думка - думок, галушка - галушок*. Приміри таких форм Р. мн.ч. в тексті: *Чувала над рівним поділом галушок.* (П. Стефановський); *Все нам носил кубя ниток* (А. Копча);
3. Коли в групі согласних перед кінцівком виступає /h/, товді в припадку нульової кінцівки перед /h/ появляється гласний /e/. Як в основі перед /h/ виступає /ʃ/, товді полу值得一ня /ʃ/ + рухомий гласний /e/ оддаване єст на писмі буквом *е*:

сдн.ч.	мн.ч.
Н. колешня	Р. колешен
весна	весен
війна	весн,

напр.: [...] *дост южс воен...* (П. Стефановський).

4. Називники тыпу *староста, газда*, в рождаючим і видячим мн. ч. мають кінцівку *-ив* або *-ів*: *газдив / газдів, старостив / старостів*. По дві форми таки називники мають тіж в називаючим мн.ч. : *старосты і старостове, газды і газдове*, напр.: *Дружбове і парибky дары принесете.* (А. Копча)
5. Називники з основом на *ж, ш, щ, ч* (*дж, дз*), напр.: *хыжса, душа, куча, вежса* одмінюють ся як називники твердої групи, але в даючим і місцевим едн. ч. мають кінцівку *-и*. Тоты називники не мають в жадным одмінку кінцівки *-i*. Приміри: *Іо чым писати / Но о чым / О души* (П. Мурянка); *Темно в хыжи, смутно смотрят іконы на стінах* (І. Русенко).

В рождаючим едн. ч. таки називники мають кінцівку *-ы*, так як називники твердої групи, напр.: [...] *остатню баню / здерто з вежзы* (В. Грабан).

Називник *хыжса* в рождаючим сдн. ч. з приназивником *до мас* нульову кінцівку:

Р. (чого неє?) хыжсы

Я іду (до чого?) до хыжс, напр.: До хыж лем священник ходил. (А. Павлович).

6. В мягком варіанті даючого едн. ч. кінцівка *-и* виступає по тематичним согласним *-л-*:

І. єдин. ч.	Д. єдин. ч.
земля	земли
лябздуля	лябздули
хвіля	хвили
куля	кули
доля	доли

Кінцівку *-и* ма тіж місцевий єдин. ч., напр.: [...] *на небі ци на землі* (П. Мурянка, „Голос Ватри“ 1988).

В рождаючим мн.ч. в називнику *земля* перед кінцівкою появляється гласний *-е*: *земель*, напр.: [...] *што не може настутити розділ земель* („Голос Ватри“ 1988).

7. Кличучий слугуєт до зверніння уваги названого ним спілбесідника і ужываний єст тіж в переносним значыню од неособовых і нежывотных назывників, напр.: *Кумо, но як, кумо* (І. Русенко); *Земльо моіх надій незбытых* (М. Собін); [...] *доле горбата* (П. Мурянка).

Декотры власны імена мают дві формы в кличучым одмінку єдин. ч., напр.: *Олено – Олен, Марино – Марин, Катрено – Катрен, Параско – Параск, Марись* і т. д., напр.: *Не старай ся, Марись* [...] (А. Копча); *Ох, дякую ти Олен.* (А. Копча); *Видши, Марись, то зато, бо ся бою.* (М. Цісляк).

8. Назывники з основом на (фонетычне) /j/- тыпу *адміністрація* в місцевым одмінку єдин. ч. мают по скороченой основі (без /j/) кінцівку *-i*, напр.: (*о*) *адміністрації, асекурації, конюгациї, редакції*.

В рождаючим мн. ч. назывники той групи мают нульову кінцівку, напр.: *адміністрацій, асекурацій, конюгаций, редакцій*. Буква *й* означат в тых формах остатній звук основы, напр.: ...*то уж давно повиступували з всіляких асекурацій...* (газета „Лемко“, 1912 р.).

9. В назывниках тыпу *нога, дорога* в рождаючым мн. ч. заходит выміна гласного /o/ – /i/, /u/, напр.: *нога - ніг (ніг), дорога - доріг (дориг)*, напр.: [...] *дост єм ся назнимал / з ніг мотузив [...]* (П. Мурянка).

4. Друга одміна

До другої одміни належат назывники мужского роду, котры в называючым одмінку єдиного числа на кінци слова мают согласний твердий або мягкий (/ʃ/, /tʃ/), а тіж пару назывників мужского роду (означаючых особы зо взгляду на фамілийны одношыння) з кінцівкою *-o*, напр.: *нянько, уйко, стрыко, нонашко* і інчы.

До той одміни належат тіж назывники середнього роду з кінцівка-ми *-o, -e* в называючым одм. єдин. ч., напр.: *село, поле*, а тіж *-a/* (в писмі *-я*), напр.: *весілля, зілля*.

1. Взоры другої одміни

Одмінок	Мужскій рід	Середній рід
Єднотне число		
Н.	-∅	- <i>o</i> , - <i>e</i> , -/ <i>a</i> / (- <i>y</i>)
Р.	- <i>a</i> (- <i>y</i>), - <i>u</i> (- <i>ю</i>), - <i>e</i>	- <i>a</i> (- <i>y</i>)
Д.	- <i>ови</i> , - <i>у</i> (- <i>ю</i>)	- <i>у</i> (- <i>ю</i>), - <i>ови</i>
В.	= Н. (нездивотни) = Р. (животни)	= Н. (нездивотни) = Р. (животни)
Т.	- <i>ом</i>	- <i>ам</i>
М.	- <i>и</i> , - <i>і</i> , - <i>у</i> (- <i>ю</i>)	- <i>и</i> , - <i>і</i> , - <i>у</i> (- <i>ю</i>)
К.	- <i>e</i> , - <i>у</i> (- <i>ю</i>)	= Н.
Множине число		
Н.	- <i>ы</i> , - <i>і</i> , - <i>е</i> , - <i>ови</i> , - <i>и</i>	- <i>а</i> (- <i>я</i>)
Р.	- <i>и</i> , - <i>и</i> , - <i>и</i>	- <i>о</i> , -/ <i>a</i> / (- <i>я</i>), - <i>и</i> / <i>и</i>
Д.	- <i>ам</i> (- <i>ям</i>), - <i>ом</i> , - <i>ім</i> , - <i>им</i>	- <i>ам</i> (- <i>ям</i>)
В.	= Н. (нездивотни) = Р. (животни)	= Н. (нездивотни) = Р. (животни)
Т.	- <i>ами</i> (- <i>ями</i>), - <i>ми</i>	- <i>ами</i> (- <i>ями</i>)
М.	- <i>ах</i> (- <i>ях</i>), - <i>ол</i>	- <i>ах</i> (- <i>ях</i>)
К.	= Н.	= Н.

Приміри:

2. Називники мужського роду

	Єднотне число	Множине число
Н.	ворог	вороги
Р.	ворога	ворогів
Д.	ворогови	ворогам
В.	ворога	ворогів
Т.	ворогои	ворогами
М.	ворозі / ворогу	ворогах
К.	вороже / ворогу	вороги

Тот сам тип одміни мають лексикальні варіанти: *ворог - враг, голос - глас*, напр.: *Хто нам другом, хто врагом?* (І. Русенко); [...] ангельського *гласу* слухам (П. Мурянка).

	Єднотне число	Множне число
Н.	вигляд	вигляди
Р.	вигляду / вигляде	виглядів
Д.	виглядови	виглядам
В.	вигляд	вигляди
Т.	виглядом	виглядами
М.	вигляді	виглядах
К.	вигляде	вигляди

	Єднотне число	Множне число
Н.	гудак	гудаки / гудаці
Р.	гудака	гудаків
Д.	гудакови	гудакам
В.	гудака	гудаків
Т.	гудаком	гудаками
М.	гудаку	гудаках
К.	гудаку / гудаче	гудаки / гудаці

	Єднотне число	Множне число
Н.	герок	герки
Р.	герка	герків
Д.	геркови	геркам
В.	герок	герки
Т.	герком	герками
М.	герку	герках
К.	герку	герки

	Єднотне число	Множне число
Н.	біль	болі
Р.	булю	болів
Д.	бъльови	болям
В.	біль	болі
Т.	бъльом	болями
М.	булю	болях
К.	булю	болі

Сднотне число

Н.	муж	павуз	мужсове / мужсы	павузы
Р.	мужса	павуза	мужсив / мужсів	павузив
Д.	мужсови	павузови	мужсам	павузам
В.	мужса	павуз	мужсив / мужсів	павузы
Т.	мужсом	павузом	мужсами	павузами
М.	мужсу / мужси	павузі	мужсах	павузах
К.	мужсу	павузе	мужсове / мужсы	павузы

Сднотне число

Н.	шпаргет	ярец	шпаргеты	ярци
Р.	шпаргета	ярцу / -ю	шпаргетив / -ів	ярцив / -ів
Д.	шпаргетови	ярцови / ярцьови	шпаргетам	ярциям
В.	шпаргет	ярец	шпаргеты	ярци
Т.	шпаргетом	ярцом / ярцьом	шпаргетами	ярциами
М.	шпаргеті	ярци	шпаргетах	ярциях
К.	шпаргете	ярцию	шпаргеты	ярци

Сднотне число

Н.	нонашко	няньо	нонашкове / нонашки	няньове
Р.	нонашка	няня	нонашків	нянів
Д.	нонашкови	няньови	нонашкам	няням
В.	нонашка	няня	нонашків	нянів
Т.	нонашком	няньом	нонашками	нянями
М.	нонашку	няню	нонашках	нянях
К.	нонашку	няню	нонашкове / нонашки	няньове

3. Особливы адміны назывників овес, оцет

Сднотне число

Н.	овес	оцет	вівсы	віцты
Р.	вівса	віцту	вівсив / вівсів	віцтив / віцтів
Д.	вівсови	віцтови	вівсам	віцтам
В.	овес	оцет	вівсы	віцты
Т.	вівсом	віцтом	вівсами	віцтами
М.	вівсі	віцті	вівсах	віцтах
К.	вівсе	віцте	вівсы	віцты

4. Називники середнього роду

Єднотне число		Множне число	
Н.	село	поворесло	села
Р.	села	поворесла	сіл
Д.	селу	повореслу	селам
В.	село	поворесло	села
Т.	селом	повореслом	селами
М.	селі	повореслі	селах
К.	село	поворесло	села

Єднотне число		Множне число	
Н.	поле	сонце	поля
Р.	поля	сонця	піль
Д.	полю	сонцю	полям
В.	поле	сонце	поля
Т.	польом	сонцем	полями
М.	поли	сонци	полях
К.	поле	сонце	сонця

Єднотне число		Множне число	
Н.	весіля	весіля	весіля
Р.	весіля	весіль	весіль
Д.	весілю	весілям	весілям
В.	весіля	весіля	весіля
Т.	весільом	весілями	весілями
М.	весілю	весілях	весілях
К.	весіля	весіля	весіля

5. Коментар до форм другої одміни називників

Єднотне число

1. В називаючим єднотного числа називники мужського роду мають кінцівки: *-Ø*, *-o*, а називники середнього роду – кінцівки: *-o*, *-e*, *-я*.

Кінцівку *-o* мають таки називники мужського роду як: *дідо, нонашко, нянько, стрыко, уйко*, а тіж декотри імена, напр.: *Ваньо, Штесьо*.

2. Рождаючий має кінцівки: *-a (-я)*, *-у (-ю)*

Кінцівку *-a/-я* по м'яким согласним основам, т. с. в писмі *-я* мають декотри називники на *-ар*: *чередар* - *чередаря*; *-ель*: *учитель* - *учителя*; *-иль*: *карпіль* - *карпеля*, *кромпіль* - *кромпеля*; *-ец*: *хлонец* -

хлонця, керпец - керпця, а тіж назывники *кін - коня, ступен - ступеня, шугай - шугая, нохом - нухтя, няньо - няня, степен - степеня*.

Декотры частійше ужываны назывники маюць кінцівку *-у: дім* (*дим*) - *дому, мороз - морозу, очет - віфпу*.

Кінцівку *-у/у* по мягкым согласным основам, т. е. в писмі *-ю* мае назывник *біль - болю: Од найбільшого болю [...] (П. Мурянка)*.

Декотры назывники маюць варіянтавы основы (тверду і мягкую): *піняз - піняза / пінязя, ярец - ярцу / ярцю*, а тіж варіянтавы кінцівкы: *-у/у / -я/а (-ю / -я): край - краю / края; -у / -е: выгляд - выгляду / выглядэ*. Преферуем першы з поданых форм.

Кінцівку *-а* маюць назывники середньога роду, котры кічат ся в называочым одмінку на *-о: ребро - ребра, право - права*.

Кінцівку *-я* в писмі маюць назывники середньога роду, котры в называочым одмінку маюць на кінцы *-я: весіля, зіля, пазьдзіря*.

3. Даючий одмінок мае кінцівку *-ови* (*-ь-ови, -й-ови*), *-у (-ю)*.

Найвеце назывників маюць кінцівку *-ови: выглядови, домови, пастухови* і т. д.: *- Повіч, Ваню, нонашкови, / Най задзвонят няничкови* (А. Павлович); *Стигли букови вершок зелений...* (Я. Зволінський). В назывниках з основамі на *-ар* перед кінцівком павлят ся буква *й: дротаріови / дріттаріови, кантаріови*, а в назывниках з мягким основам перед кінцівком пишеться мягкій знак: *учытельови, конььеви* і т. д.

Част назывників окрем кінцівкы *-ови* маюць варіянтаву кінцівку *-у: ворогови / ворогу: ...бо ворогу тым не пошкоджу...* (С. Пыж). Ваганя *-у / -ови* або *-ю / -ь-ови* стрічат ся в назывнику *отец: вітцу / вітцови, вітцу / вітцьови*, а *-ю / -ь-ови* в назывнику *хлопец: хлоню / хлонцьови*. Тоты варіянты трактуем як рівноправны.

Кінцівку *-у (-ю)* маюць назывники середньога роду, котры в называочым одмінку кічат ся на *-о: ребро - ребру, -е: море - морю, -я: весіля - весілю*

4. В видячым одмінку жывотны назывники мужскага роду маюць таку саму кінцівку як в рождаочым, напр.: Р. *хлонця*, В. *хлонця*, а нежывотны назывники мужскага роду і назывники середньога роду маюць таку кінцівку як в называочым, напр.: Н. *тарелік*, В. *тарелік*, Н. *ребро*, В. *ребро*; Н. *дзецко*, В. *дзецко*; Н. *поле*, В. *поле*; Н. *зіля*, В. *зіля*.
5. Основном кінцівкам творячага одмінка ёст *-ом*. В назывниках з мягким основам на *ль, нь*, напр.: *біль, карпіль, корабель, няньо, учытель*, а тіж в назывниках *ступен, хлопец, сконец, керпец, кін, нохом* і деякотрых інчых, перед кінцівком *-ом* в писмі выступае мягкій знак, напр.: *коньом, корабльом, учытельом, няњом*.

В називниках з основом на *-ар-*, таких як *дротар*, *чоредар* і деяких інших перед кінцівком *-ом* пишемо букву *й*, напр.: *дротаріом* (*дритаріом*), *чоредаріом*. Мягкий знак перед кінцівком *-ом* пишемо в називниках середнього роду, котрих кінчатся в називаючим одмінку на *-е*, напр.: *польом*, *сонцем*, а в називнику *море* перед кінцівком *-ом* пишемо букву *й*: *моріом*.

В називниках *чепець*, *отець*, *місяць*, *пінязь*, *сонце* нормативні суть два варіянти основи – тверда і мягка: *чепцом* / *чепцъом*, *вітцом* / *вітцъом*, *місяцом* / *місяцъом*, *пінязом* / *пінязъом*, *сонцом* / *сонцъом* і т. д.

6. В місцевому одмінку кінцівками суть: *-и*, *-і*, *-у* (*-ю*).

Кінцівку *-и* має група називників мужського роду, напр.: *дротари*, *кантери*, *керпи*, *клинци*, *місяци*, *таніри*, *скопци*, *хлонци*, *чепци*, *яри*, *яри*.

Кінцівку *-і* мають називники мужського роду, котрих основи в місцевому одмінку ся помягчують, напр.: *оцет* - *віцті*, *теметив* - *теметові*, *дім* (*дим*) - *домі*, *вигляд* - *вигляді*, *мороз* - *морозі*.

Кінцівку *-у* мають називники мужського роду з основом на */kl-*, напр.: *герок* - *герку*, *клинок* - *клинку*, *кролик* - *кролику*, *ученик* - *ученику*, *царок* - *царку*, *церковник* - *церковнику*.

Називник *пінязь* має твердий і мягкий варіант основи *пінязь/-і піняз'ї/-*. Переявляється тут в варіантових кінцівках *-и/-і* по твердим согласним і *-у/-ю* по мягким согласним, в писмі *-и/-ю*: *пінязи* / *пінязю*.

Варіантові основи – тверду і мягку – і одповідні варіантові кінцівки *-у/-і* мають називники *ворох* - *вороху* / *ворохі*, *порог* - *порогу* / *порозі*, *мох* - *моху* / *мохі*. В тих називниках заходить виміна согласних: */r/-/z'/, /x/-/c'/*. Забагато ся *мі*, *тихе тепло*, / *на порозі* хважы. (О. Душь-Файфер).

Кінцівку *-у/-ю*, в писмі *-ю*, мають називники мужського роду з основою закінченою на */ʃ/-/ʃ'*, напр. *край* - *краю*, а теж називники мужського роду з мягким основою во вшyткx одmіnках, напр. *біль* - *болю*, *учитель* - *учителю*, або з мягким основою в декотрих залежних одмінках (ту – в місцевому), напр. *нохом* - *нихтю*.

Називники мужського роду закінчені в називаючим одмінку єдиного числа на *-о* мають в місцевому одмінку кінцівку *-у/-ю*, в писмі *-у/-ю*, напр.: *дідо* - *діду*, *стрико* - *стрику*, *няньо* - *няню*.

Називники середнього роду мають кінцівки *-і*, *-и*, *-у* (*-ю*): *селі*, *право* - *праві*, *ребро* - *ребри*, *море* - *мори*, *яблко* (*ябко*) - *яблку* (*ябку*), *весіля* - *весілю* і т. д.

7. Кличучий одмінок називників мужського роду має кінцівки *-е*: *вигляд* - *вигляде*, *павуз* - *павузе*, *хлопець* - *хлонче* і т. д.: *Боже*, *отче* наш на небі (А. Павлович); *-у*: *внук* - *внуку*, *герок* - *герку*, *тарелик* - *тарелику*, *цер-*

ковник - церковнику, цвак - цваку і т. д.; -ю: кін - коню, край - краю, няньо - няню, учитель - учителю, шугай - шугаю і т. д.; -е / -у: ворог - вороже / ворогу, паробок - паробче / парібче / парібку, пастух - пастуше / пастуху. Тоти варіянтови кінцівки виступают в одміні деяких називників з основом на /r/, /k/, /x/.

Називники середнього роду мають кінцівки -о: ребро; -е: море; -я: весіля.

Декотри називники змінюють в одмінках свою основу, напр.: овес - вівс-, отец - вітц-, очет - вічт-: [...] винимаючи з кошика жменю вівса [...] (А. Копча).

В декотрих називниках заходить виміна гласних, напр.: о / и: нохом - ніхтя, и / о : плит - плита, потик - потока, крин - крону; i / о: кін - коня, гіст - гостя, під - поду, віл - вола, біль - болю; i / е: карпіль - карпеля і т. д.

В декотрих одмінках зникає в основі гласний /o/: герок - герка - герку - герком, царок - царку - царком і т. д., або /e/: корабель - корабля - корабльом - кораблі, ярец - ярцу - ярцом - ярци і т. д.

Множине число

1. Називники мужського роду в називаючим одмінку мн. ч. мають таки кінцівки:

-ы : вороги, домы, кермешы, морозы, павузы, погрибачы, порогы, царкы, шпаргеты і т. д.

-і : керпі, коні, пінязі, хлопці, чепці, шугаі і т. д.

Част спів має варіянтови форми (преферуємо першу), напр.: гудаки / гудаци, парібки / парібци, заходить ту тіж виміна согласных /k/ на /h/.

-е : родиче, Цигане і т. д.

-ове (-ь-ове): кумове, няньове.

Варіянтови рівноправны кінцівки мають називники: газда, нонашко; -ове / -ы: газдове / газды; нонашкове / нонашки.

З варіянтових форм вітцове / отці друга ма значення 'священикі'.

Приміри: I заграли, як гудаки... (І. Русенко); Лем смотрити як ся зачнут сходити гості ... (А. Копча); Наклали хлопці огниско ... („Бесіда“); Тот невинний припадок підхватили зараз сусідове... (В. Хильяк); [...] ховал пред злодіями пінязі на поді. (газета „Лемко“ 1912р.); Гнетка пришли кумове. (І. Русенко).

Називники середнього роду в називаючим одмінку мн. ч. мають кінцівку -а/, в писмі -а, -я: ребра, права; моря, поля, весіля.

2. Рождаючий одмінок мн. ч. називників мужського роду має кінцівки -и: виглядив, морозив; -и: кони; -ів: ворогів, домів, гудаків, пастухів, порогів, тареліків, церковників, цваків і т. д.

Назвивники середнього роду в рождаючим одмінку множного числа мають кінцівку: *-Ø*: *весіль, зіль, прав, ребер, сіл, мор.*

В декотрих називниках появляється рухоме *-o-*, напр.: *яблок*, а тіж рухоме *-e-*, напр.: *ребер, повесел.* В формі *вікен* буква *с* означає, що перед рухомим звуком */e/* заходить ту іншу змягчыння согласного (*/k'*).

В основах називників *поле, село* і декотрих інчих заходить виміна гласних: *o / i - поле - піль; e / i - село - сіл* і т. д.

Головном нормативном кінцівком даючого одмінка єст *-ам (-ям)*; льокальні зауважат ся: *-ом, -ім / -им*.

І так, напримір, кінцівку *-ам* мають називники: *гудаки - гудакам, дуганы - дуганам, морозы - морозам, чыры - чырам; -ям: краям, нухтям, учительям, шугаям; -ам / -ям: танірам / танірям; -ям / -ом: вітцям / вітцом; -ам / -ом / -ім : быкам / быком / быкім, хлопам / хлопом / хлопім; -ям / -ь-ом / -им : коням / коньом / конім.*

Назвивники середнього роду той одміни мають в даючим одмінку таки самы кінцівки як називники мужского роду, напр.: *-ам: повеслам, правам; -ям: морям, полям, сонцям.*

4. Видячий одмінок множного числа особових називників мужского роду має таку кінцівку як рождаючий, а неособовы називники мають таки кінцівки як в называючим одмінку. В називниках середнього роду виступує тото саме граматичне правило, напр.: [...] *за роботу пінязі казал си давати.* (П. Стефановський).
5. Творячий одмінок називників мужского і середнього роду характеризується кінцівком *-ами*, з орфографічним вариантом *-ями* по мягким согласним і */j/*, напр.: *домами, гудаками, ребрами, чырами; весілями, краями, морями, учительями, шугаями* і т. д.
Вариянтывы кінцівки *-ями / -ми* (обі нормативны) має називник *кін: конями / кінми.* В основі заходить виміна гласного */o/* на */i/.* В писмі три вариянтывы кінцівки *-ями / -ами / -ми* в творячим одмінку множного числа має називник *піняз*, котрий може мати мягкій і твердій варіант основы: *пінязями / пінязами / пінязми.*
6. Місцевий одмінок називників мужского і середнього роду має кінцівку *-ах/ (-ах, -ях)*, а льокальні зауважат ся *-ох/ (-ох / -ь-ох)*, напр.: *верхах, домах, чырах, ребрах, повеслах; нухтях, краях, учительях, хлопцях*, напр.: *На іх лицах можна було прочитати [...]* (С. Пыж).
7. Кличучий одмінок називників мужского і середнього роду, особових і неособових має форму називаючого одмінка, напр.: *Н. хлопці.*

К. хлотці; Н. братове, К. братове; Н. домы, К. дому; Н. поля, К. поля і т. д., напр.: *Вічна Вам памят нашы Вітцове...* (Я. Зволінський); [...] а мы /творити/ мусиме/ нашу долю /няньове / братове ... (П. Стефановський).

5. Третя одміна

До третьої одміни належать називники женського роду з основом закінченою на согласний (твердий, мягкий або /ʃ/) з нульовим кінцівкою в называочним одмінку єдиночного числа, напр.: *голуз, груд, кіст, колей, кров, любов, ніч /нич, памят, силь, ціль, част і інчи, а тіж називник матір*, котрий в называочним мас варіантову архаїчну форму *мати*.

І. Взори третьої одміни

Одмінок	Єднотне число	Множнє число
Н.	-∅	-и, -и, -ы, -и, -ла/ (-я)
Р.	-и	-и, -и, -иб, -иб, -∅
Д.	-и, -и	-ам (-ям), -ом
В.	= Н.	=Н.
Т.	-ы/ (-ю), -ом ²⁰	-ами (-ями), -ми
М.	-и, -и	-ах (-ях), -ох
К.	-е, =Н., -о	=Н.

Приміри:

	Єднотне число	Множнє число
Н.	долон	долони
Р.	долони	долони
Д.	долони	долоням
В.	долон	долони
Т.	долоню / долоньом	долонями
М	долони	долонях
К.	долоне	долони
	Єднотне число	Множнє число
Н.	кіст	кости
Р.	кости	кости
Д.	кости	кістям

²⁰ В Т. сд. льокальні стрічаме теж кінцівку -ю/ (в писмі -ов).

В.	<i>кіст</i>	<i>кости</i>
Т.	<i>кістю / кістъом</i>	<i>кістями / кістми</i>
М.	<i>кости</i>	<i>кістях</i>
К.	<i>кісте</i>	<i>кости</i>

Примір Т. сdn. ч.: *Бо ся кістюв вдавил [...]* (М. Буряк).

	Єднотне число	Множне число
Н.	<i>кров</i>	<i>кырви</i>
Р.	<i>кырви</i>	<i>кыревів / кырви</i>
Д.	<i>кырви</i>	<i>кырвям</i>
В.	<i>кров</i>	<i>кырви</i>
Т.	<i>кыревю / кырвъом</i>	<i>кырвами</i>
М.	<i>кырви</i>	<i>кырвях</i>
К.	<i>кырве</i>	<i>кырви</i>

	Єднотне число	Множне число
Н.	<i>силь</i>	<i>солі</i>
Р.	<i>соли</i>	<i>соли</i>
Д.	<i>соли</i>	<i>солям</i>
В.	<i>силь</i>	<i>солі</i>
Т.	<i>сілю / сольом</i>	<i>солями / сильми</i>
М.	<i>соли</i>	<i>солях</i>
К.	<i>силь</i>	<i>солі</i>

	Єднотне число	Множне число
Н.	<i>мысель</i>	<i>мысли</i>
Р.	<i>мысли</i>	<i>мысли</i>
Д.	<i>мысли</i>	<i>мысялям</i>
В.	<i>мысель</i>	<i>мысли</i>
Т.	<i>мыслю / мыльом</i>	<i>мысялими</i>
М.	<i>мысли</i>	<i>мысялях</i>
К.	<i>мысле</i>	<i>мысли</i>

Примір Н. сdn. ч.: *Жадна ся мысель не хватат [...]* (П. Мурянка).

	Єднотне число	Множне число
Н.	<i>церков</i>	<i>церкви</i>
Р.	<i>церкви</i>	<i>церкви / церков</i>
Д.	<i>церкви</i>	<i>церквам / церквям</i>
В.	<i>церков</i>	<i>церкви</i>
Т.	<i>церквом</i>	<i>церквами / церквями</i>
М.	<i>церкви</i>	<i>церквах / церквях</i>
К.	<i>церков / церкво</i>	<i>церкви</i>

Одміна перегуляриза

	Сднотне число	Множне число
Н.	мати / матір	матери
Р.	матери / матерє	матери / матерів
Д.	матери	матерям / матірям
В.	мати / матір	матери
Т.	матірю / матірьом	матерями / матірями
М.	матери	матерях / матірях
К.	мати / матірьо	матери

Примір Р. сdn. ч.: *Без вітця і матере* [...] ("Лемківська ластівочка").

2. Особливості форм називників третьої одміни

1. Називник *кров* в залежних одмінках окрем видчичого еднотного числа зміняє корін на /кырв/ або /кырв'/-. В вимові декотрих люди в творчым еднотного числа перед кінцівкою появляється согласний /j/, дялого в текстах стрічаме тіж запис: *кырв'ом*, *кырв'ов*
2. В декотрих називниках той одміни заходить виміна гласных в основі, напр.: /и/ – /о/ або /и/ – /о/: *кіст* - кости, *силь* - соли, *нич* /ніч/ - ночи.
3. Називник *мати / матір* окрем варіантових кінцівок має тіж ріжни (і варіантови) форми основи: /матір/-, /матір'/-, /матірj/-, /матер/-, /матер'/-, /матерj/-.
4. Форми кличучого одмінка неособових називників стрічають ся барз рідко.

6. Четверта одміна

До четвертої одміни належать називники середнього роду з кінцівкою *-/а/ (-а, -я)* в называючим одмінку еднотного числа, котри при одмінюванні мають суфікс *-/ат/- (-ат-, -ят)*: *гача*, *наця*, *теля* і ін. назви малых звірят, *дівча*, *горня*, *опліча*, *тімля*, *піднібя*, або суфікс *-/ен/-* лем слова *імя*, *сім'я* і *вимя*.

Коментар:

Називники середнього роду *знамено*, *племено*, *рамено*, *стрімено* і називник мужского роду *поломін* (пор. укр. *полум'я*, рос. *пламя*, белорус. *польмя*), котри в праславянським языку належали до того типу одміни, в лемківським языку одміняють ся гнєска подля другої одміни. Називник *імя* має тіж нормативну варіантову форму Н.-В. сdn. ч. *імено*.

I. Взоры одмін

Називники з суфіксом *-/at/- (-at-, -ят-)*

Одмінок	Єдиночне число	Множине число
Н.	<i>-a (-я)</i>	<i>-at-a, (-ят-а)</i>
Р.	<i>-at-e /-am-a (-ят-е / -ят-а)</i>	<i>-at-∅</i>
Д.	<i>-at-y (-ят-у) (-ят-ам / -ят-им)</i>	<i>-at-am / -at-im</i>
В.	<i>=Н.</i>	<i>=Н.</i>
Т.	<i>-at-om (-ят-ом) (-ят-ами / -ят-ми)</i>	<i>-at-ami / -at-mi</i>
М.	<i>-at-i (-ят-и)</i>	<i>-at-ax (-ят-ах)</i>
К.	<i>=Н.</i>	<i>=Н.</i>

Приміри:

	Єдиночне число	Множине число
Н.	<i>дівча</i>	<i>дівчата</i>
Р.	<i>дівчате / дівчата</i>	<i>дівчат</i>
Д.	<i>дівчату</i>	<i>дівчатам / дівчатим</i>
В.	<i>дівча</i>	<i>дівчата</i>
Т.	<i>дівчатом</i>	<i>дівчатами / дівчатми</i>
М.	<i>дівчати</i>	<i>дівчатах</i>
К.	<i>дівча</i>	<i>дівчата</i>

	Єдиночне число	Множине число
Н.	<i>паця</i>	<i>пацята</i>
Р.	<i>пацяте / пацята</i>	<i>пацят</i>
Д.	<i>пацяту</i>	<i>пацятам / пацятим</i>
В.	<i>паця</i>	<i>пацята</i>
Т.	<i>пацятом</i>	<i>пацятами / пацятми</i>
М.	<i>пацяти</i>	<i>пацятах</i>
К.	<i>паця</i>	<i>пацята</i>

Назывники з суфіксом *-ен/-*

Одмінок	Єднотне число	Множне число
Н.	<i>-а/-я</i>	<i>-ен-а</i>
Р.	<i>-ен-а/-ен-и</i>	<i>-ен-Ø</i>
Д.	<i>-ен-у</i>	<i>-ен-ам</i>
В.	<i>=Н.</i>	<i>=Н.</i>
Т.	<i>-ен-ом</i>	<i>-ен-ами</i>
М.	<i>-ен-и</i>	<i>-ен-ах</i>
К.	<i>=Н.</i>	<i>=Н.</i>

Примір:

	Єднотне число	Множне число
Н.	<i>сім'я</i>	<i>семена</i>
Р.	<i>семена / семени</i>	<i>семен</i>
Д.	<i>семену</i>	<i>семенам</i>
В.	<i>сім'я</i>	<i>семена</i>
Т.	<i>семеном</i>	<i>семенами</i>
М.	<i>семени</i>	<i>семенах</i>
К.	<i>сім'я</i>	<i>семена</i>

2. Особливості одміни декотрих називників четвертої одміни і варіянти кінцівок

- Називники той одміни во вшyткxх одмінках окрем называючого єднотного числа і рівного му видячого єди. ч. мають в основі суфікс *-ат/-* або *-ен/-*, в писмі *-ат-*, *-ят-*, *-ен-* напр.:
 - ат-*: *гача - гачату - гачатах*
 - ят-*: *теля - теляту - телятах*
 - ен-*: *сім'я - семену - семенах*
- Рождаючий одмінок називників з суфіксом *-ат-* (*-ят-*) в єднотним числі має варіантови кінцівки *-е / -а* (преферуємо першу), напр.: *гачате / гачата, паяте / паята*. Називники *сім'я, ім'я* (з суфіксом *-ен-*) мають ту дів рівноправни кінцівки *-а / -и*: *семена / семени*.
- В даючим єднотного ч. називники з суфіксом *-ат-, -ят-, -ен-* мають кінцівку *-у*: *гачату, горняту, семену і т. д.*
- Част називників той одміни мають по дів кінцівки в даючим мн.ч. (основном є перша з поданих): *-ам / -им*, напр.: *дівчатам / дівчатах* і в творячим мн. ч.: *-ами / -ми, -яди / -ди*, напр.: *гачатами / гачатими, паятами / паятими*.

5. Рождаючий мн. ч. тых назывників ма нульову кінцівку: *дівчат*, *телят*, *сімен* і т. д.

7. Одміна назывників, котры мают лем множне число

До той групы належат назывники: *ворота*, *гушлі*, *гачы*, *двери / двері*, *сіни*, *дрижджы*, *кліцы*, *криксы*, *ногавкы*, *нохкы*, *санкы*, *холошні*, *ціты*, *помыї*, *отрубы* і ін.

I. Взір одміни

Н.	-ы, -и, -і, -а
Р.	-и, -Ø
Д.	-ам (-ям)
В.	=Н.
Т.	-ами (-ями), -ми
М.	-ах (-ях) / -б-ах
К.	=Н.

Примірь:

Н.	<i>ворота</i>	<i>кліцы</i>
Р.	<i>ворит / воріт</i>	<i>кліщи</i>
Д.	<i>воротам</i>	<i>кліщам</i>
В.	<i>ворота</i>	<i>кліцы</i>
Т.	<i>воротами / воритми / ворітми</i>	<i>кліщами</i>
М.	<i>воротах</i>	<i>кліщах</i>
К.	<i>ворота</i>	<i>кліцы</i>

Н.	<i>порткы</i>	<i>сподні</i>
Р.	<i>порток</i>	<i>споден</i>
Д.	<i>орткам</i>	<i>сподням</i>
В.	<i>орткы</i>	<i>сподні</i>
Т.	<i>ортками</i>	<i>споднями</i>
М.	<i>ортках</i>	<i>споднях</i>
К.	<i>орткы</i>	<i>сподні</i>

Н.	<i>гачы</i>	<i>сіни</i>	<i>гушлі</i>	<i>помыї</i>
Р.	<i>гачи</i>	<i>сін / сіни</i>	<i>гушель</i>	<i>помыї</i>
Д.	<i>гачам</i>	<i>сіням</i>	<i>гушлям</i>	<i>помыям</i>
В.	<i>гачы</i>	<i>сіни</i>	<i>гушлі</i>	<i>помыї</i>
Т.	<i>гачами</i>	<i>сінями / сіни</i>	<i>гушлями</i>	<i>помыями</i>
М.	<i>гачах</i>	<i>сінях</i>	<i>гушлях</i>	<i>помыях</i>
К.	<i>гачы</i>	<i>сіни</i>	<i>гушлі</i>	<i>помыї</i>

2. Особливості одміни групи називників, котри мають лем множину

- Коли в групі согласних виступає /l/ або /n/, то в рождаючим одмінку появляється рухомий гласний /e/: *гушель* /гүшиль/ *холошен* /холошн/.
- Тот одмінок має варіантову кінцівку *-i*: *гушель* /гүшиль/ *холошен* /холошн/.
- Коли в сусідстві согласних перед кінцівкою виступає согласний /k/, то в рождаючим перед тим согласним появляється рухомий гласний /o/: *портки* – *порток*, *санки* – *санок*.
- В корені називника *ворота* в рождаючим одмінку заходить виміна /o/ на /u/ або /i/ : *ворота* /ворт/ *ворит* /воріт/.
- Називник *двери* в творячим одмінку має дві форми: *дверями* /дверми/.
- Місцевий в називниках *ворота*, *гушлі*, *сані* має кінцівку *-ах/ -ах/* (-ax, -ax) і варіантову *-ох/ -ь-ох/*: *воротах*, *гушлях*, *санях* /саньох/, напр.: [...] *більших саньох* [...] (П. Мурянка).
- Кличчний, так як і видчий, в називниках той групи є рівний називаючому.

4. Придавник

1. Уваги о придавнику

Придавник то част мови, яка називає примету і характеризує ся граматичними значеннями роду, числа і одмінка, а теж граматичним значенням ступенів порівнання (компаративу).

В реченню придавник виступає як придаток і в зоставі присудка.

Придавники відповідають на звідання *якій?* *яка?* *яке?* *які?* *чий?* *чяя?* *чые?* *чыї?* *чыйого?* *чыйому?* *якого?* *якому?* і т. д.

2. Взори одміни придавників

а) з твердом основом

Одмінок	Єдине число			Множне число Для вищих родів
	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	
Н.	<i>-ий</i> ²¹	<i>-e</i>	<i>-a</i>	<i>-ы</i>
Р.	<i>-ого</i>	<i>-ого</i>	<i>-ой</i>	<i>-ых</i>

²¹ Як основну приймаємо кінцівку *-ий*. В літературі, подія старшої вимови і писовини, в Н. і В. с.д. ч. м. р. хіснувалося *-ый*. Коментар см. в часті „Орфографія” – *Писовня букви и*.

Д.	-ому	-ому	-ий, -ий	-ым
В.	=Н. або Р.	=Н. або Р.	-у	=Н. або Р.
Т.	-ым	-ым	-ом	-ыма
М.	-ым	-ым	-ий, -ий	-их
К.	=Н.	=Н.	=Н.	=Н.

Примірі:

Єднотне число

Мужскій рід

Середній рід

Множине число

Женський рід

Для вищих родів

Н.	головний	головне	головна	головни
Р.	головного	головного	головной	головных
Д.	головному	головному	головний	головним
В.	головний, головного	головне	головну	головни, головних
Т.	головним	головним	головном	головными
М.	головним	головним	головній	головних
К.	головний	головне	головна	головни

В даючим і місцевим єднотного числа в женським роді по согласних *ж, ш, ч, с, р, л* хіснує ся кінцівку *-ий*, напр.: *ворожий (силі)*, *ліпший (роботі)*, *конячий (нозі)*, *льсий (голові)*, *мудрий (жсені)*, *цілий (справі)*.

б) з м'яким основом

Одміно	Єднотне число			Множине число
	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	Для вищих родів
Н.	-ий	-е	-я	-и
Р.	-о-го	-о-го	-о-й	-их
Д.	-о-му	-о-му	-ий	-им
В.	=Н. або Р.	=Н. або Р.	-ю	=Н. або Р.
Т.	-и	-и	-о-м	-има
М.	-и	-и	-ий	-их
К.	=Н.	=Н.	=Н.	=Н.

Приміри:

Єднотне число

	Мужскій рід	Середній рід
Н.	синій	синє
Р.	синього	синього
Д.	синьому	синьому
В.	сині, синього	синс
Т.	синім	синім
М.	синім	синім
К.	синій	синє

Множне число

	Женський рід	Для вшитких родів
	синя	сині
	синьої	синіх
	синій	синіх
	синю	сині, синіх
	синьом	синіма
	синій	синіх
	синя	сині

в) з основом, котра кінчить ся на /к/, /т/, /х/

Одміно	Єднотне число			Множне число
	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	Для вшитких родів
Н.	-ий ²²	-е / -е	-а	-ти
Р.	-ого	-ого	-ої	-ых
Д.	-ому	-ому	-ії	-ым
В.	=Н. або Р.	=Н. або Р.	-у	=Н. або Р.
Т.	-ым	-ым	-ом	-ыми
М.	-ым	-ым	-ії	-ых
К.	=Н.	=Н.	=Н.	=Н.

Приміри:

Єднотне число

	Мужскій рід	Середній рід
Н.	тихій	тихе
Р.	тихого	тихого
Д.	тихому	тихому
В.	тихій, тихого	тихе
Т.	тихым	тихым
М.	тихым	тихым
К.	тихій	тихе

Множне число

	Женський рід	Для вшитких родів
	тиха	тихы
	тихой	тихых
	тихій	тихым
	тиху	тихы, тихых
	тихом	тихыми
	тихій	тихых
	тиха	тихы

²² Як основу принимаме кінцівку -ий. В літературі стрічат ся тж. згаді з старшим нормом, кінцівка -ый

3. Особливості одміни декотрих придавників і варіянти кінцівок

1. В придавниках твердої групи в називаючим і видячим одмінку мужского роду стрічаме в друкованих текстах стару лемківську кінцівку *-ый*, але в остатнім часі ужывана єст кінцівка *-ий*.
2. Видячий одмінок єднотного і множного числа при мужскоособових назывниках має кінцівку рождаючого одмінка, а при інчых – кінцівку называючого, напр.:
В. = Р. головного урядника – головных урядників
В. = Н. головний уряд – головны уряды
3. Кличчний одмінок придавників твердої і мягкої групи вшыткіх родів єди. і мн.числа має форму рівну називаючому.
4. Придавники твердої групи мужского і середнього роду в творчым і місцевым єдин.ч. мають кінцівку *-ыми*.
5. Придавники мягкої групи мужского і середнього р. в творчым і місцевым мають кінцівку *-ими*.
6. Придавники мужского і середнього р. з основом, котра кінчыт ся на /к/, /г/, /х/ в творчым і місцевым єдин.ч. мають кінцівку *-ым*.
7. Част лемківських придавників має в Н. сд. ч. м. р. коротку форму, напр.: *винний – винен, годний – годен, голодний – голоден*. Придавники *груб, велич, крас, фальш* і т. д. сут неодмінны. Не мають они форм одмінка, роду ани числа і сут ужываны в однесіню до назывників вшыткіх родів, так в єднотним, як і множним числі в функції придатка і присудка, напр: *квасъ яблко; Жена сст барз груб. Він сст фальш*. Така коротка форма переважні ріжнит ся значыњом од полной формы. Выражат она або векшу інтенсивніст приметы, або емоційніст выповіди.

Придавники *квасний, молодий* в короткій формі мають змягчены согласны *-л'є/, -л'д': квасъ, молодъ*.

8. Декотры придавники мають гомонімічны одповідники серед назывників, напр.: *довгій* ужываний єст як придавник, але гомонімічний назывник означат 'ужа, гада', а назывник *злій* означат 'дябла'.

4. Порівняльны ступені придавників

1. Основний ступін (позитив): *головний, молодий, синій, туній* і т. д.
2. Вищий ступін (компаратив) творит ся при помочи суфіксив *-ши-, -їїши-*.

Суфікс *-ши-* ужыват ся найчастійше при непохідных придавниках, которых основа кінчыт ся на сден согласний або на группу согласних, напр. /гк/, /вг/, /рд/, /рт/ (закінчыня основ /к/-, /ок/-, /ек/-, /т/- выпада-

ют: *легк-ий – лег-ш-ий* (лекший), *глубок-ий – глуб-ш-ий, довг-ий – дов-ш-ий*, або проходить альтернація: *дорог-ий – дорож-ш-ий; висок-ий – вис-ш-ий*.

Примірі: *богат-ий – богат-ш-ий* (богаташа, богатше, богатши), *молод-ий – молод-ш-ий* (молодша, молодше, молодши), *нов-ий – нов-ш-ий* (новша, новше, новши), *слаб-ий – slab-ш-ий* (слабша, слабше, слабши), *стар-ий – стар-ш-ий* (старша, старше, старши); *тверд-ый – тверд-ш-ий* (твердша, твердше, твердши).

Суфікс *-йши-*: *чорн-ий – чорн-йш-ий* (чорніша, чорніше, чорніши), *головн-ий – головн-йш-ий* (головніша, головніше, головніши), *мудр-ий – мудр-йш-ий* (мудріша, мудріше, мудріши), *син-ий – син-йш-ий* (синіша, синіше, синіши).

Вищий ступінь декотрих придавників твориме од інчих основ (суплетивним способом), напр.: *добр-ий – ліп-ший, велик-ий – біль-ший і ве-кий, зл-ий – гір-ший, мал-ий – мен-ший*.

Вищий ступінь придавників виступує тіж в двочленній формі, в полуциннях форм таких як в основним ступені зо словами *барже, більше, менше: барже син-ий, барже червений, більше спокіний, менше спокіний*, напр.: *Други були барже толеранційни*. (А. Копча).

3. Найвижший ступінь (суперлітив) творить ся при помочи префіксу *най-* доданого до форми вищшого ступеня: *най-старший (найстарша, найстарше, найстарши), най-мудріший (наймудріша, наймудріше, наймудріши)* і т. д., напр.: *Была-с наймолодша, але і ты мене лишиш*. (А. Копча); [...] од *найбільшого болю* [...] (П. Мурянка).

Частка *як-* додана до форми найвижшого ступеня означат максимальний перехід притмети, яка може бути осягнена: *якнайбільший, якнайменший і т. д.*

Префікс *пре-* доданий до форми найвижшого ступеня тіж означат максимальний перехід притмети, напр.: *Пренайсвятішую тайну* [...] (А. Павлович).

Префікс *пре-* доданий до форми основного ступеня творить стилістичні забарвлену форму найвижшого ступеня од обмеженої групи придавників, напр.: *превеликий, предобрий*.

5. Якістни, односни і присвійни придавники

Придавники ділять ся на якістни, односни і присвійни.

1. Якістни придавники називають притмету без одношнія до інчих предметів, напр.: *барнастий, таркастий, червений, зелений, тихий, квасний, пахнічий, твердий, великій, гардій і т. д.*

- Односны придавники называют примету през одношыння до інчого предмету, процесу (дії, стану), обставин і ін.: *дубова* (дощка / дошка), *деревяна* (лыжка, лыжица), *сонечний* (ден), *вечерний* (дзвін), *науковий* (термін), *американска* (мода), *робітна* (жена), *дорослы* (діти). Односны придавники не мають форм ступеня.
- Присвійни придавники означають принадлежність предмета чловекови або звіряту. Твориме їх при помочи суфіксив *-ів-*, напр.: *стриків* (сын), *-ин-*, напр.: *сестрина* (візитка), *-ач-* (-яч-), напр.: *курячий* (хвіст), напр.: [...] же ноги не **конячы** [...] (П. Мурянка). Не мають форм ступеня.

5. Числовник

1. Уваги о числовнику

Числовник – част мовы, яка называет число і порядок предметів.

- Кілкістны числовники означають окріслене число предметів, напр.: *два столы*, а тіж абстракційне поняття числа, напр.: *штыри ділит ся през два*.
- Порядковы числовники мають значення порядку предметів при числінію, напр.: *перший, другій, третій, четвертий* і т. д.
Порядковы числовники одповідають на зъвідання *котрий* (*котра, котре, котры, котрого* і т. д.) *за порядком*?.
- Громадны числовники означають число предметів взятих як скупління: *двос, четверо, пятеро, шесторо* і т. д. Одповідають на такы самы зъвідання як головны числовники.
- Дробовы числовники означають дробову великіст (не ціліст): *сдна друга, три чверти / три четверты / три четвертых* і т. д.
- Кілкістны, громадны і дробовы числовники одповідають на зъвідання *кілько* (*кількох, кільком* і т. д.)?

2. Кілкістны числовники

еден (сдна, сдно, сдны), два (дві), три, штыри / штырі, пяят, шист, сім, вісем / осем, девят, десят, сденадцет, дванадцет, тринадцет, штырнадцет, пятнадцет, шистнадцет, сімнадцет, вісемнадцет, девятнадцет, двадцет, двадцет еден (сдна, сдно), двадцет два (дві), двадцет три, двадцет штыри, двадцет пяят і т. д. тридцет, четырдесят / чытырдесят / четырдесят / сорок, пятдесят, шистдесят, сімдесят, вісемдесят / осемдесят, девятдесят, сто, двіста, триста, штыристы, пястсто, шистсто, сімсто, вісемсто / осемсто, девятсто, тысяч / тисяч, два

*тысячи / тисячы, три тысячи / тисячы, штати тысячи / тисячы, пять
тысячи / тисячы, шіст тысячи / тисячы, тридцет тысячи / тисячы,
девятдесят тысячи / тисячы, милион, милиард, билион і т. д.*

1. Одміна кілкістных числовників

Єднотне число

	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	Множне число
Н.	<i>єден</i>	<i>єдно</i>	<i>єдна</i>	<i>єдни</i>
Р.		<i>єдного</i>	<i>єднай</i>	<i>єдних</i>
Д.		<i>єдному</i>	<i>єдній</i>	<i>єдним</i>
В.	<i>єден, єдного</i>	<i>єдно</i>	<i>єдну</i>	<i>єдны, єдных</i>
Т.		<i>єдним</i>	<i>єдном</i>	<i>єдныма</i>
М.		<i>єдним</i>	<i>єдній</i>	<i>єдных</i>
К.	<i>єден</i>	<i>єдно</i>	<i>єдна</i>	<i>єдны</i>

Н. *два, оба, обидва* (ученики, столы, дівчата, села), *дві, обі, обідві* (дівки, хыжы)

Р. *двох, обох, обидвох* (учеників, столів, дівчат, сіл, дівок, хыж)

Д. *двом, обом, обидвом* (ученикам, столам, дівчатам, селам, дівкам, хыжам)

В. *два, оба, обидва* (столы, дівчата, села). *двох, обох, обидвох* (учеників), *дві, обі, обідві* (дівки, хыжы)

Т. *двома, обома, обидвома* (учениками, столами, дівчатами, селами, дівками, хыжами)

М. *двох, обох, обидвох* (учениках, столах, дівчатах, селах, дівках, хыжах)

К. *два, оба, обидва* (ученики, столы, дівчата, села), *дві, обі, обідві* (дівки, хыжы)

Н.	<i>три</i>	<i>штати / штатрі</i>
Р.	<i>тріох</i>	<i>штатріох</i>
Д.	<i>тріом</i>	<i>штатріом</i>
В.	<i>три, тріох</i>	<i>штати / штатрі, штатріох</i>
Т.	<i>тріома</i>	<i>штатріома</i>
М.	<i>тріох</i>	<i>штатріох</i>
К.	=Н.	=Н.

Одмінок	<i>пят до дев'ятдесят</i>
Н.	-∅
Р.	-ох (-в- ох)
Д.	-ом (-в-ом)
В.	=Н. або Р.
Т.	-ома (-в-ома)
М.	-ох (-в-ох)
К.	=Н.

В. = Р. волучину з мужкоособовим називниками

В. = Н. волучину з рештой називників

Приміри:

Н.	<i>пят</i>	<i>сім</i>	<i>двадцет</i>
Р.	<i>пятьох</i>	<i>семох</i>	<i>двадцетъох</i>
Д.	<i>пятьом</i>	<i>семом</i>	<i>двадцетъом</i>
В.	<i>пят, пятьох</i>	<i>сім, семох</i>	<i>двадцет, двадцетъох</i>
Т.	<i>пятьома</i>	<i>семома</i>	<i>двадцетъома</i>
М.	<i>пятьох</i>	<i>семох</i>	<i>двадцетъох</i>
К.	<i>пят</i>	<i>сім</i>	<i>двадцет</i>

Н. *четырдесят / сорок /*

Р. *четырдесятьох / сорока*

Д. *четырдесятъом / сороком*

В. *четырдесят, четырдесятьох / сорок, сорока*

Т. *четырдесятьома / сорокома*

М. *четырдесятьох, сороках /*

К. *четырдесят / сорок*

Н.	<i>сто</i>	<i>двіста</i>	<i>пястто</i>
Р.	<i>сто / стох</i>	<i>двіста / двостох</i>	<i>пястто / пясттох</i>
Д.	<i>стом</i>	<i>двостом</i>	<i>пясттом</i>
В.	<i>сто / стох</i>	<i>двіста / двостох</i>	<i>пястто / пясттох</i>
Т.	<i>стома</i>	<i>двостома</i>	<i>пясттома</i>
М.	<i>стох</i>	<i>двостох</i>	<i>пясттох</i>
К.	<i>сто</i>	<i>двіста</i>	<i>пястто</i>

	Єднотне число	Множне число
Н.	<i>тисяч</i>	<i>тисячи</i>
Р.	<i>тисяча</i>	<i>тисячи / тысячив</i>
Д.	<i>тисячови</i>	<i>тисячам</i>
В.	<i>тисяч</i>	<i>тисячи</i>
Т.	<i>тисячом</i>	<i>тисячами</i>
М.	<i>тисячи / тысячу</i>	<i>тисячах</i>
К.	<i>тисячу</i>	<i>тисячи</i>

	Єднотне число	Множне число
Н.	<i>мільйон</i>	<i>мільйони</i>
Р.	<i>мільйона</i>	<i>мільйонив</i>
Д.	<i>мільйонови</i>	<i>мільйонам</i>
В.	<i>мільйон</i>	<i>мільйоны</i>
Т.	<i>мільйоном</i>	<i>мільйонами</i>
М.	<i>мільйоні</i>	<i>мільйонах</i>
К.	<i>мільйоне</i>	<i>мільйоны</i>

В речынню в позіціі называючага для означыння групы мужчын, попри форм *два жолніры*, *штыри ученицы* ужываны сут полуачынія тыпу *двух жолнірів*, *штырьох учеників*, напр.: *Два жолніры стоят на варпі. Двух жолнірів стоят на варпі.*

3. Порядковыя числозвонкі

	Єднотне число	Множне число	
Мужскій р.	Середній р.	Женскій р.	для вшыткіх родів
<i>першій</i>	<i>перше</i>	<i>перша</i>	<i>першы</i>
<i>другій</i>	<i>друге</i>	<i>друга</i>	<i>другы</i>
<i>третій</i>	<i>третс</i>	<i>третя</i>	<i>треті</i>
<i>четвертій</i>	<i>четверте</i>	<i>четверта</i>	<i>четверты</i>

пятій, шестій, семій, осмій і т. д.; єденадцетій, дванадцетій, тринадцетій, і т. д.; двадцетій, двадцет першій, двадцет другій, двадцет третій, двадцет четвертій, і т. д.; тридцетій, чотырдесятый / сороковій, пяцідесятый, і т. д.; сотній, двісотній, трисотній, штырисотній, пяцісотній, і т. д.; тисячній, дватисячній, тритисячній, штыритисячній, пятытисячній, і т. д.; стотисячній, двістатаціячній, двістатаціячній, мільйоновій, мілярдовій, більйоновій.

I. Взоры одміни порядкових числовників

Одмінок	Єднотне число			Множне число Для вшyткx родів
	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	
Н.	-ий ²³ , -iй	-e (-c)	-a (-я)	-ы, -i
Р.		-ого (-б-ого)	-ой (-б-ой)	-ых, -ix
Д.		-ому (-б-ому)	-ий, -ий	-ым, -im
В.	=Н. або Р.	=Н.	-у, -ю	=Н. або Р.
Т.		-ым, -im	-ом (-б-ом)	-ыми, -ima
М.		-ым, -im	-ий, -ий	-ых, -ix
К.		=Н.	=Н.	=Н.

В Д. сdn. ч. женського роду по *и* - кінцівка *-ий*: *перший*.

Примірь:

	Єднотне число		Множне число	
	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	для вшyткx родів
Н. <i>перший</i>	<i>перше</i>		<i>перша</i>	<i>перши</i>
Р. <i>першого</i>			<i>першої</i>	<i>перших</i>
Д. <i>першому</i>			<i>перший</i>	<i>першим</i>
В. <i>перший, первого</i>	<i>перше</i>		<i>першу</i>	<i>перши, первых</i>
Т. <i>першим</i>			<i>першом</i>	<i>першими</i>
М. <i>першим</i>			<i>перший</i>	<i>перших</i>
К. <i>перший</i>	<i>перше</i>		<i>перша</i>	<i>перши</i>
Н. <i>третiй</i>			<i>третя</i>	<i>третi</i>
Р. <i>третього</i>			<i>третої</i>	<i>третiх</i>
Д. <i>третому</i>			<i>третiй</i>	<i>третiм</i>
В. <i>третiй, третього</i>	<i>третс</i>		<i>третю</i>	<i>третi, третiх</i>
Т. <i>третiм</i>			<i>третьом</i>	<i>третiма</i>
М. <i>третiм</i>			<i>третiй</i>	<i>третiх</i>
К. <i>третiй</i>	<i>третс</i>		<i>третя</i>	<i>третi</i>

²³ См.: „Орфографія” – Писовня букви *и*.

Н.	<i>десятый</i>	<i>десяте</i>	<i>десята</i>	<i>десяты</i>
Р.	<i>десятого</i>	<i>десятой</i>	<i>десяты</i>	<i>десятых</i>
Д.	<i>десятому</i>	<i>десятым</i>	<i>десятым</i>	<i>десятым</i>
В.	<i>десятый, десятого</i>	<i>десяте</i>	<i>десяту</i>	<i>десяты, десятых</i>
Т.	<i>десятым</i>	<i>десятом</i>	<i>десятом</i>	<i>десятыма</i>
М.	<i>десятым</i>	<i>десятым</i>	<i>десятым</i>	<i>десятых</i>
К.	<i>десятый</i>	<i>десяте</i>	<i>десята</i>	<i>десяты</i>
Н.	<i>сімнадцетий</i>	<i>сімнадцете</i>	<i>сімнадцета</i>	<i>сімнадцеты</i>
Р.	<i>сімнадцетого</i>	<i>сімнадцетой</i>	<i>сімнадцети</i>	<i>сімнадцетых</i>
Д.	<i>сімнадцетому</i>	<i>сімнадцетії</i>	<i>сімнадцету</i>	<i>сімнадцетым</i>
В.	<i>сімнадцетий, сімнадцете</i>	<i>сімнадцето</i>	<i>сімнадцету</i>	<i>сімнадцеты, сімнадцетых</i>
Т.	<i>сімнадцетым</i>	<i>сімнадцетом</i>	<i>сімнадцетом</i>	<i>сімнадцетым</i>
М.	<i>сімнадцетым</i>	<i>сімнадцетії</i>	<i>сімнадцети</i>	<i>сімнадцетых</i>
К.	<i>сімнадцетий</i>	<i>сімнадцете</i>	<i>сімнадцета</i>	<i>сімнадцеты</i>

4. Громадныя числовнікі

Громадных числовніків ужываме при:

- 1) назывниках, котры означаюць особы мужскага, женскага і середньога роду, напр.: *два люди, четверо лікарів,*
- 2) назывниках означаючых малы діти, молоды зывіріята, напр.: *трас діти, пятеро гусят, два курят,*
- 3) назывниках, які не маюць ўніверсальнага числа, напр.: *троі ворота, двоі клящи.*

Прымірэ громадных числовніків: *дваос, трос, четверо, пятеро, шестстро, семеро, осмеро, девятеро, десятеро, сіденадцетро, дванадцетро, тринаццетро, шыранадцетро, пятнадцетро, шістнадцетро, сімнадцетро* і т. д. *двадцетро, двадцет дваос, двадцет четверо, двадцет пятеро і т. д.*

1. Взір одміни громадных числовніків

Одмінок	<i>дваос, трос</i>	<i>четверо, пятеро і т. д.</i>
Н.	<i>-с</i>	<i>-о</i>
Р.	<i>-іх</i>	<i>-ыіх</i>
Д.	<i>-ім</i>	<i>-ыім</i>
В.	<i>=Н. або Р.</i>	<i>=Н. або Р.</i>
Т.	<i>-іма</i>	<i>-ыіма</i>
М.	<i>-іх</i>	<i>-ыіх</i>
К.	<i>=Н.</i>	

Приміри:

Н.	двоє	тридцетеро
Р.	двоїх	тридцетерых
Д.	двоїм	тридцетерым
В.	двоє, двоїх	тридцетеро, тридцетерых
Т.	двоїма	тридцетерыми
М.	двоїх	тридцетерых
К.	двоє	тридцетеро

5. Дробовы числовники

До дробових числовників односять ся: *єдна друга, три четверти / три четверти, єдна четверта / чверт, дві четверти / дві чверти, єдна осма / осмина, дві осмы / дві осмины, піл-друга, піл-третя, піл-четверта, половина, третина, четвертана, пятына, семина, осмина, десятана, стотина і т. д.*

Приміри одміни:

Н.	сім осмин	єдна ціла і дві пяты / пятыны
Р.	семох осмин	єдної цілої і двох пятых / пятын
Д.	семом осминам	єдній цілій і двом пятым / пятынам
В.	сім осмин	єдну цілу і дві пяты / пятыны
Т.	семома осминами	єдном цілом і двома пятыма / пятынами
М.	семох осминах	єдній цілій і двох пятых / пятынах

6. Варіянтовы формы некаторых числовників

- Числовник *вісем* ма варіянтову форму *осем*.
- Числовник '40' ма формы: *чотырдесят* (полудньова Лемковина: *штыридцат*), *сорок*.
- Числовник *тисяч* в полуцифрах з *два, три, штыри* ма форму *тисячы* (з кінцівкою *-ы*), а од *пят* в гору – з кінцівкою *-и*: *два (три, штыри) тисячы; пят (шист, сім і т. д.) тисячи*.
- Част дробових числовників ма варіянтовы формы, напр.: *три четверти і три чверти, єдна осма і осмина*.

6. Місценазывник

Місценазывник – част мовы, котрай значынью саст вказаня на предмет або примету з пункту виджыня бесідуючого і даной бесіды.

Особовы місценазывники, напр.: *я, ты, він, она, оно, мы, вы, они*.

Вертаны (рефлексивны) місценазывники, напр.: *себе, собі, си*.

Присвійни (посесивни) місценазывники, напр.: *мій (моя, мое, мої), твой (твоя, твое, твої), свій (своя, свое, свої), наш (наша, наше, наши), ваш (ваша, ваше, ваши), іх.*

Вказуючы місценазывники, напр.: *тот (тота, тото, тоты), сес (сеса, сесе, сесы), тілко, тильо.*

Зъвідуючы (вопросны) місценазывники, напр.: *хто, што, якій (яка, яке, якы), котрий (котра, котре, котры), чый (чыя, чыс, чыі).*

Односны місценазывники, напр.: *хто, што, якій (яка, яке, якы), котрий (котра, котре, котры), чый (чыя, чыс, чыі), кілко – ужываны не в значынню зъвідування.*

Вызначены місценазывники, напр.: *каждый (кажда, кажде, кажды) / кождый (кожда, кажде, кажды), сам, самий (сама, само, самы), інчий (інча, інче, інчы) / іншій (інша, інше, інши), вшыток (вшытка,вшытко,вшыткы), тот сам (тота сама, тото само, тоты самы), тот же (тота же, тото же, тоты же).*

Невызначены місценазывники, напр.: *хтоси, штоси, котрысій (котрыса, котрысе, котрысы), якысій (якыса, якысе, якысы), хоц-хто, хоц-якій (хоц-яка, хоц-якс, хоц-якы), хоц-котрий (хоц-котра, хоц-котре, хоц-котры), даякій (даяка, даякс, даякы), деякій (деяка, деякс, деякы).*

Одрикаючы (негуючы) місценазывники, напр.: *ніхто,нич, ніякій (ніяка, ніякс, ніякы),ничый (ничяя,ничыс,ничій),никотрий (никотра, никотре, никотры).*

1. Одміна особових місценазывників

Місценазывники єдн. числа

Н.	я
Р.	мене, мя, ня, мня
Д.	мі
В.	мене, мя, ня, мня
Т.	мном
М.	мі, мні

Місценазывники мн. числа

ты	мы
тебе, тя	нас
тобі, ти	нам
тебе, тя	нас
тобом	нами
тобі	нас

Сднотне число

Мужскій р.

він	оно
	його, него, нього, го
йому, ньому, му	
його, него, нього, го	
ним	
ним	

Середній р.

Множне число

Женський р.

она	они
сі,ней	іх
ій, ни, ній	ім, нім
сі, ю, ню	іх
ньом	німа
ній,ней	них

Приміри:

- Р. *Нес його. Нес го. Іду до неї. Был см в нього / него.*
Д. *Даю йому. Даю му. Даю їй. Іду ти ні. Іду ти ньому (нему). Іду ти ній.*
В. *Виджу його (го). Виджу сї (ю). Взял бым сї зо собом. През нього (него) През ю.*
Т. *Іду з ним. Іду з ньом.*
М. *Бесіду о ним. Бесіду о пій (ней).*

2. Одміна вертаного (рефлексивного) місценазывника

Н.	-
Р.	себе, ся
Д.	собі, си
В.	себе, ся
Т.	собом
М.	собі

3. Одміна присвійних місценазывників

Єднотне число		Множине число		
	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	для вшыхтих родів
Н.	мій	моє	моя	мої
Р.	моїого, мого		моїй	моїх
Д.	моїому, мому		мої	моїм
В.	мій, моїого, мого	моє	мою	мої, моїх
Т.	моїм		моїом	моїма
М.	моїм		моїй	моїх

Так одміняють ся теж місценазывники *твій, свій*.

Н.	наш	наше	наша	наши
Р.	нашого		нашой	наших
Д.	нашому		наший	нашым
В.	наш, нашого	наше	нашу	наши, наших
Т.	нашым		нашом	нашым
М.	нашими		наший	наших

Подібні одміння ся місценазывник *ваши*.

4. Одміна вказуючих місценазивників

	Єднотне число		Множне число	
	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	для вшитких родів
Н.	<i>тот</i>	<i>тото</i>	<i>тота</i>	<i>тоты</i>
Р.		<i>того</i>	<i>той</i>	<i>тых</i>
Д.		<i>тому</i>	<i>тій</i>	<i>тым</i>
В.	<i>тот, того</i>	<i>тото</i>	<i>тому</i>	<i>тоты, тых</i>
Т.		<i>тым</i>	<i>том</i>	<i>тыма</i>
М.		<i>тым</i>	<i>тій</i>	<i>тых</i>
Н.	<i>сес</i>	<i>сесе</i>	<i>сеса</i>	<i>сесы</i>
Р.		<i>сесого</i>	<i>сесой</i>	<i>сесых</i>
Д.		<i>сесому</i>	<i>сесий</i>	<i>сесым</i>
В.	<i>сес, сесого</i>	<i>сесе</i>	<i>сесу</i>	<i>сесы, сесых</i>
Т.		<i>сесым</i>	<i>сесом</i>	<i>сесыма</i>
М.		<i>сесым</i>	<i>сесий</i>	<i>сесых</i>

5. Одміна звідуючих і односних місценазивників

Н.	<i>хто</i>	<i>што</i>
Р.	<i>кого</i>	<i>чого</i>
Д.	<i>кому</i>	<i>чому</i>
В.	<i>кого</i>	<i>што</i>
Т.	<i>кым</i>	<i>чым</i>
М.	<i>кым</i>	<i>чым</i>

	Єднотне число		Множне число	
	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	для вшитких родів
Н.	<i>який</i>	<i>яке</i>	<i>яка</i>	<i>якы</i>
Р.	<i>якого</i>		<i>якой</i>	<i>якых</i>
Д.	<i>якому</i>		<i>який</i>	<i>якым</i>
В.	<i>який, якого</i>	<i>якс</i>	<i>яку</i>	<i>якы, якых</i>
Т.	<i>якым</i>		<i>яком</i>	<i>якъма</i>
М.	<i>якым</i>		<i>який</i>	<i>якых</i>
Н.	<i>котрий</i>	<i>котре</i>	<i>котра</i>	<i>котры</i>
Р.	<i>котрого</i>		<i>которй</i>	<i>котрых</i>
Д.	<i>котрому</i>		<i>котрий</i>	<i>котрим</i>
В.	<i>котрий, котрого</i>	<i>котре</i>	<i>котру</i>	<i>котры, которых</i>
Т.	<i>котрим</i>		<i>котром</i>	<i>котрима</i>
М.	<i>котрим</i>		<i>котрий</i>	<i>котрых</i>

6. Одміна визначених міценазивників

	Єднотне число		Множне число	
	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	для вищих родів
Н.	каждий	кажде	кажда	кажды
Р.		каждого	каждой	каждых
Д.		каждому	каждий	каждым
В.	каждий, каждого	кажде	кажду	кажды, каждых
Т.		каждым	каждом	каждыми
М.		каждым	каждий	каждых

Подібні: інчий.

Н.	сам	саме	сама	самы
Р.		самого	самой	самых
Д.		самому	самій	самым
В.	сам, самого	саме	саму	самы, самых
Т.		самым	самом	самыма
М.		самым	самій	самых

7. Одміна невизначених міценазивників

	Єднотне число		Множне число	
	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	для вищих родів
Н.	якысій	якысе	якыса	якысы
Р.		якысого	якысой	якысых
Д.		якысому	якысий	якысым
В.	якысій, якысого	якысе	якысу	якысы, якысих
Т.		якысым	якысом	якысыми
М.		якысым	якысий	якысих
Н.	дакій	даке	дака	дакы
Р.		дакого	дакой	дакых
Д.		дакому	дакій	дакым
В.	дакій, дакого	даке	даку	дакы, дакых
Т.		дакым	даком	дакыма
М.		дакым	дакій	дакых
Н.	хтоси	штоси	дахто	дашто
Р.	когоси	чогоси	дакого	дачого
Д.	комуси	чомуси	дакому	дачому

В.	<i>когоси</i>	<i>штоси</i>	<i>дакого</i>	<i>дашто</i>
Т.	<i>кымси</i>	<i>чымси</i>	<i>дакым</i>	<i>дачым</i>
М.	<i>кымси</i>	<i>чымси</i>	<i>дакым</i>	<i>дачым</i>

8. Одміна одрикаючих (негуючих) місценазивників

Єднотне число

Множне число

Мужскій р. Середній р. Женський р. для вшитких родів

Н.	<i>ничий</i>	<i>ничыс</i>	<i>ничая</i>	<i>ничыі</i>
Р.		<i>ничыйого</i>	<i>ничыйой</i>	<i>ничых</i>
Д.		<i>ничыйому</i>	<i>ничий</i>	<i>ничым</i>
В.	<i>ничый,ничыйого</i>	<i>ничыс</i>	<i>ничью</i>	<i>ничыі,ничыйх</i>
Т.		<i>ничымі</i>	<i>ничыйом</i>	<i>ничыміма</i>
М.		<i>ничымі</i>	<i>ничий</i>	<i>ничых</i>

Н.	<i>ниякій</i>	<i>ниякс</i>	<i>нияка</i>	<i>ниякы</i>
Р.		<i>ниякого</i>	<i>ниякой</i>	<i>ниякых</i>
Д.		<i>ниякому</i>	<i>ниякій</i>	<i>ниякым</i>
В.	<i>ниякій,ниякого</i>	<i>ниякс</i>	<i>нияку</i>	<i>ниякы,ниякых</i>
Т.		<i>ниякым</i>	<i>нияком</i>	<i>ниякымса</i>
М.		<i>ниякым</i>	<i>ниякій</i>	<i>ниякых</i>

Н.	<i>нихто</i>	<i>нич</i>
Р.	<i>никого</i>	<i>ничого</i>
Д.	<i>никому</i>	<i>ничому</i>
В.	<i>никого</i>	<i>нич</i>
Т.	<i>никым</i>	<i>ничым</i>
М.	<i>никым</i>	<i>ничым</i>

9. Варіантови форми місценазивників

I. Більшост особових місценазивників має варіантови форми, напр.:

я – в Р. і В. має штири форми: *мене, мя, мня, ня;*

в М. дві форми: *mi, mnі;*

ты – в Р. і В. по дві форми: *тебе, тя;*

в Д. дві форми: *тобі, ти;*

ви – в Р. і В. по штири форми: *його, него, нього, го;*

в Д. три форми: *йому, ньому, му;*

она – в Р.: *ей,ней;*

в Д.: *iї, (гу) нїї;*

в В.: *ей, ню, ю;*

в М.: (о) *нїї, (о)ней;*

оно – мае такы самы вариянтавы формы як місценазывник *він*;

они – в Д. мае дві формы: *ім*, (гу) *ним*, (ку) *ним*.

2. Вертаній (рефлексивний) місценазывник мае дві формы:

в Р.: *себе, ся*;

в Д.: *себі, си*;

в В.: *себе, си*

і не мае формы называючого одмінка.

В даючим одмінку стрічат ся скорочена форма *сої*.

3. Присвійны місценазывники *мій, твой* мають вариянтавы формы в трьох одмінках:

в Р. і В.: *мого / мойого, твого / твойог; о*

в Д.: *моюму / мому, твойому / твому*.

4. Декотры вызначены місценазывники мають по дві вариянтавы основы, напр.: *каждий і кожедій, інчі і іншій*.

5. Декотры місценазывники в видячим одмінку з мужскоособовыми назывниками мають форму рождаючого одмінка, а з рештам назывників – форму называючого одмінка, напр.:

Р. (нес кого?) *мого* (сына).

В. (виджу кого?) *мого* (сына).

Р. (нес чого?) *мого* (дому).

В. (виджу што?) *мій* (дим / дім).

6. В особовых місценазывниках формы в видячим одмінку сут такы самы як в рождаючим, напр.:

В. (він видит кого?) *мене*,

Р. (нес кого?) *мене*.

7. Формы місценазывників з *и-*: *нього, него, ній* і т. д. ужываны сут по принаズывниках, напр.: *ту ній, з нім, о ній, в него і т. д.*

Речыння з місценазывниками – приміркі з лемкіўскай літературы і публіцистики: *Грозний жаль **мня** переходил...* (А. Павлович); [...] *таводы мусіла бы-с лем **мене** любити.* (М. Цісяк); *Лем вишытки люде для **мя** чужсы...* (І. Русенко); *З Богом же **мі** оставайте.* (А. Павлович); [...] *О **мії**, як будеш на небі.* (А. Павлович); *Забагло **мі** ся, тихе тепло [...]* (О. Дунь-Файфер); *Дайте **ня** за **нього!*** (А. Копча); [...] *зо **міном** буде [...]* (І. Мурянка); *Просиме **тя** в ден і в ночі.* (А. Павлович); *Тебе до себе жадают [...]* (А. Павлович); *Але я не вірю **тобі** [...]* (Я. Шкирпан); *Мы **тя** не приймеме[...]* (А. Копча); *Попри **тобі** зерна жывты [...]* (І. Мурянка); *А як приайде **ти** охота / скриводити **дакога...*** (В. Горощак); *Бо **мы** **тя** не знаме [...]* (Пісні з Высовы, спісаны М. Астрябом); *Под же, дівча, меджсе **нас!** [...]* Як **го** мучыли [...] **його** розстриляли „січовики” (А. Вислоцкій); *На панске **му** іти кажут.* (А. Павлович); *Обернула **го** нарубы.* (І. Русенко); *I го*

побости [...] (І. Русенко); *А бик ани на ню не смотрял* [...] (І. Русенко); *Бо ся єй доцят знудило* [...] (І. Русенко); *Правда же нич, я ю і невиділ* [...] (А. Духнович); [...] *за ньом церква / роздерта...* (В. Грабан); *Господи, припомни собі* [...] (А. Павлович); *Гуси приобічали ю зо собом взяти* [...] (газета „Лемко” 1912 р.); [...] *уже си не даст більше / хомонта надіти...* (П. Мурянка); *Знял ем зо ся і капелюх* [...] (А. Павлович); *Задзвонили дзвони майой душы* [...] (П. Мурянка); [...] *о моїх несчастных дітях, котри* погибли предвчасно в страшных мученях. (А. Вислоцкій); [...] *не почули сердец своїх* [...] (Б. Гамбал); *Творца ку створиню свому* [...] (А. Павлович); [...] *же люде тати читають такы а такы книжки, належат до такої, а не іншої читальні* [...] (П. Фецица); [...] *аби гроша в ней не бракло, аби нич не згинуло.* (П. Фецица); *Чым дальше мы oddalaime ся од той трагічной даты 1914 р.* [...] (П. Фецица); [...] *з нашого Горлицкого транспорту нихто не дал записати себе на тату* українську листу. (С. Пиж); [...] *жебы не давал каждого року...* (Я. Зволінський); [...] *сам* вирис, з на-*сіня.* (Я. Зволінський); *Виділ він* такоже в школі знак нашої держави. *Тым* знаком єст Білій Орел. (Лемківський буквар, 1935 р.); *I кажеда* несе до *свого* уля [...] (Я. Дудра).

7. Часослово

Часослово – част мови, яка називає чинніст або стан як процес і през своє граматичне значення (часу, особи, способу, сторони: активної, пасивної і вертаної) виражат його однесіння до моменту бесідування, очилюдності, учасників бесіди і інчих.

Часослова сут завершеного або незавершеного виду.

Часослова завершеного виду мають значення цілого процесу замкнутого яким границиом. Том границиом може быти конец цілого процесу або його части, напр.: *полетіти, прочитати, полюбити, заплакати, перелетіти, зробити.* Одповідають на звідання: *што зробити? – што зроблю? што зробиш? што зробит?... што єс зробил?... што ся стало? што ся стане?* і т. д.

Часослова незавершеного виду називають процес не замкнений жадном границиом, напр.: *летіти, читати, любити, плакати, робити.* Одповідають на звідання: *што робити? – што роблю? што робиш? што робит?... што будешь робил?... што єс робил? што ся діс?* і т. д.

Часослова в такій формі як читати, ярувати, печи, стрічі і т. д. называем **інфінітивами.** Інфінітив одповідає на звідання: *што робити? што зробити?*

Особовы формы часослова маюць:

- 1) три особы - перша: *я бесідую;*
друга: *ты бесідусиш;*
третя: *він, она, оно бесідус;*
- 2) два числа - єднотні, напр.: *я бесідую, волк вис;*
множне, напр.: *мы бесідусме, волки выют;*
- 3) три часы - теперишній, напр.: *я жмыкаам, ты рысусиш;*
минулій напр.: *я жмыкаала / жмыкала см, я рысувал / рысувал см;*
будучий, напр.: *я буду жмыкала, я выжмыкаам;*
- 4) три способы - означляючий (індікатив),
напр.: *ты рысусиш, він мече;*
розвязавший (імператив), напр.: *рысуй, меч;*
условний (кондіціонал), напр.: *рысувал быс, метал быс;*
- 5) три сторони - активна, напр.: *Я мью котика;*
пасивна, напр.: *Котик сст мытий през мене;*
вертана (рефлексія), напр.: *Котик ся мыс*
- 6) три роды - мужскій р.: *(він) чытаат,*
женскій р.: *(она) чытаала,*
середній р.: *(оно) чытаато*

Неособовы формы часослові та:

- 1) часопридавники: *чытаючий, позеленілій, саджений;*
- 2) часоприставники: *чытаючи, взятыи*
- 3) інфінітивы (невызначены формы часослова): *чытати, зеленіти, садити, взятыи, речы.*

1. Дві основы часослова

Кажде лемківскі часослово має дві основы: **основу теперишнього** (або будучого простого) **часу і основу інфінітива** (або минулого часу).

Основу теперишнього часу найдеме, коли однімариме кінцівку од тій формі теперишнього часу незавершеного часослова або од формі будучого простого часу завершеного часослова.

Треба памятати, же буквы **я, ю, ё** можуть означати полуцення остаточного звука основы /j/ з гласним звуком /a/, /y/ або /e/ кінцівки. Тоты буквы можуть теж означати полуцення мягкого звука основы з гласным звуком /a/, /y/ або /e/ кінцівки. Напр.: в формі третьей особы множного числа *бесідуют* кінцівкою *ест* -/ут/, а основою теперишнього часу - /бесідуй/-; в формі *твёрдят* кінцівкою *ест* -/ат/, а основою теперишнього часу - /твёрд'-/; в формі другої особы єднотного числа *прочытуши* кінців-

ком єст *-/еш/*, а основом теперишнього часу – */прочитуй/-*; в формі першої особи єднотного числа зроблю кінцівкою єст *-/у/*, а основом будучого простого часу – */зробл'-/* і т. д.

Тота сама основа виступає тіж в формах розказового способу, напр.: *бесідуй, прочитай*, або кус змінена: *зроб, посмотри* і ін.

Основу інфінітива найдеме, коли одшмариме частку *-ти* од форми інфінітива, напр.: *бесідувати* – основа інфінітива */бесідува/-*. Тота сама основа виступає тіж в формах минулого часу і в формах умовного способу – єст то част слова перед морфемом *-л/-*; напр.: (мы) *бесідували*, (я би) *бесідувал / бесідувал бым* – основа минулого часу */бесідува/-*.

2. Теперишній і будучий простий час. Часоодміни

В теперишнім і будучим простим часі лемківськи часослова мають три часоодміни (конjugaci). Завершені часослова мають форми будучого простого часу (синтетичні). Тоти форми творяться при помочці тих самих кінцівок, що і форми теперишнього часу незавершених часослів.

1. До першої часоодміни належать часослова, котрі мають щільну кінцівку:

Єднотне число		Множине число	
Особа	Кінцівка	Особа	Кінцівка
1. (я)	<i>-/yl (-у, -ю)</i>	1. (ми)	<i>-/емел (-еме, -сме)</i>
2. (ти)	<i>-/еш/ (-еш, -ши)</i>	2. (ви)	<i>-/етел (-ете, -сте)</i>
3. (ви, она, оно)	<i>-/ес (-е, -с)</i>	3. (они)	<i>-/утл (-ут, -ют)</i>

(нести, бесідувати, писати, ярувати, ждати, тягти і т. д.)

Примірки:

Теперишній час				
	<i>бесідувати</i>	<i>печы</i>	<i>ждати</i>	<i>нести</i>
Єднотне число				
я	<i>бесідую</i>	<i>печу</i>	<i>ждую</i>	<i>несу</i>
ти	<i>бесідуши</i>	<i>печеш</i>	<i>ждеш</i>	<i>несеш</i>
ви, она, оно	<i>бесідус</i>	<i>пече</i>	<i>ждє</i>	<i>несе</i>
Множине число				
ми	<i>бесідуусме</i>	<i>печеме</i>	<i>ждеме</i>	<i>несеме</i>
ви	<i>бесідуусте</i>	<i>печетеме</i>	<i>ждете</i>	<i>несете</i>
они	<i>бесідуют</i>	<i>печут</i>	<i>ждут</i>	<i>несут</i>

Будучий простий час

написати, втяти

	Єднотне число		Множне число	
я	напишу	втну	ми	напишеме
ти	напишиш	втнеш	ви	напишете
він, она, оно	напише	втне	они	напишут

2. До другої часоодміни належать часослови, які мають ширідуючі кінцівки:

Єднотне число		Множне число	
Особа	Кінцівка	Особа	Кінцівка
1. (я)	-/у/ (-у, -ю)	1. (ми)	-ыме, -име
2. (ти)	-ыш, -иш	2. (ви)	-ыте, -ипе
3. (він, она, оно)	-ит, -ит	3. (они)	-/ат/ (-ат, -ят)

(вчити, гварити, носити і т. д.)

Приміри:

Теперішній час

вчити носити гварити

Єднотне число

я	вчу	ношу	гварю
ти	вчиш	носиш	гварши
він, она, оно	вчит	носит	гварит

Множне число

ми	вчиме	носиме	гвариме
ви	вчите	носите	гварите
они	вчат	носят	гварят

Будучий простий час

навчити, поносити

я	навчу	поношу	ми	навчиме	поносиме
ти	навчиш	поносиш	ви	навчите	поносите
він, она, оно	навчит	поносит	они	навчат	поносят

3. Часослова третьої одміни мають кінцівки:

Єднотне число		Множине число	
Особа	Кінцівка	Особа	Кінцівка
1. (я)	-м	1. (ми)	-ме
2. (ти)	-ши	2. (ви)	-те
3. (він, она, оно)	-т	3. (они)	-ют

(*дряляти, дуркати, жмыкати, катуляти, кохати, лишати, ужвати, чутати* і т. д.)

Примірі:

Теперішній час

жмыкати катуляти

Єднотне число

я	жмыкam	катуляm
ти	жмыкаш	катуляш
він, она, оно	жмыкат	катулят

Множине число

ми	жмыкаme	катуляme
ви	жмыкатe	катуляtе
они	жмыкают	катуляют

знати, мати

Єднотне число

я	зnam	мам
ти	знаш	маш
він, она, оно	зна, знає, знат	ма, мас, мат

Множине число

ми	зnamе	маме
ви	знатe	матe
они	знают	мают

Будучий простий час

покохати

Єднотне число

Множине число

я	покохам	ми	покохаме
ти	покохаш	ви	покохате
він, она, оно	покохат	они	покохают

1. Особливості часоодмін в теперішньому і будучому простим часі

- Часослови *знати*, *познати*, *мати* в третій особі єднотного числа мають по три форми: *зна*, *знає*, *знат*; *позна*, *познає*, *познат*; *ма*, *має*, *мат*. Третю форму (*знат*, *мат*) найчастіше уживають полудньовы Лемкы. Тоту форму стрічамо часто в лемківських піснях і съпіванках.
- В часословах *любити*, *полюбити*, *робити*, *зробити*, *носити* і декотрих інчих при одмінюванню заходять в основах теперішнього часу плідуючи виміни согласних:

б/бл: *любиши – люблю; полюбши – полюблю;*

робиши – роблю; зробиши – зроблю

с/ш: *носиші – ношу*

Приміри форм будучого простого часу з лемківської літератури

Не найду другой / такой [...] (П. Мурянка); Де очы не зверну / де не піду [...] (П. Мурянка); Што же почне, жена смутна [...] (А. Духнович); Верабоже не забуду нигда Лемковини [...] (І. Русенко); А віры не зломить нам біда [...] (І. Русенко); Хто-кольвец войде до блуду, / Тот мусит прити до суду [...] (А. Павлович); Погинете невинятка [...] (І. Русенко); Надийде до тебе / Мій голос з чужыны [...] (М. Собин); [...] мою отулит тін [...] (Ш. Трохановска); І гороху насадиме, / Обкоплеме, потымъме, / Насіме шалату [...] (А. Духнович).

3. Будучий зложений час

Форми будучого зложеного часу мають часослови незавершеного виду. Будучий зложений час даного часословія (напр. *бесідувати*) твориться при помочі особової форми часословія *быти*: *буду*, *будеш*, *буде*, *будеме*, *будете*, *будут*, котру – в єднотним числі – ставяме перед таком самим формом даного часословія, як в минулым часі (напр.: *Я буду бесідувати*), а в множинім числі – перед формою інфінітива даного часословія (напр.: *Мы будеме бесідувати*).

Примір:

Єднотне число

<i>я</i>	<i>буду писал</i>
	<i>буду писала</i>
<i>ты</i>	<i>будеш писал, будеш писала</i>
<i>він</i>	<i>буде писал</i>
<i>она</i>	<i>буде писала</i>
<i>оно</i>	<i>буде писало</i>

Множине число

<i>ми</i>	<i>будеме писати</i>
<i>ви</i>	<i>будете писати</i>
<i>они</i>	<i>будут писати</i>

4. Минулий час

Формы минулого часу творит ся при помочи кінцівки **-л-**, котру додає ся до основи інфінітива і по котрій виступают родово-числовы кінцівки:

для мужского рода единственного числа **-л-Ø** (*бесідувал*).

для женского р. - „ - - „ - **-л-а** (*бесідувала*).

для середнього р. - „ - - „ - **-л-о** (*бесідувало*),

для множного числа **-л-и** (*бесідували*).

В минулым часі лемківски часослови в першій и другій особі единственного і множного числа мають по дві форми. Першу форму уживається з особовыми місценазывниками перед часословом, напр.: *я бесідувал (-а), ты бесідувал (-а), мы бесідували, вы бесідували* і т. д.

Другу рівноправну форму уживається (може частіше) без особового місценазывника, але з першим і другом особом теперишнього часу помічного часослові *быти* - *см., сс., сме* (в вимові часто [зме]), *сте* по часослові, напр.: *Бесідувал см. Бесідувалсс. Бесідувала сс. Бесідували сме. Бесідували сте.* В женським роді единственного числа помічне часослово може быти скорочене в перший особі до **-м**: *Бесідувалам*, а в другій особі до **-с**: *Бесідувалас*.

В третій особі единственного і множного числа уживається одна форма з особовыми місценазывниками перед часословом: *він (она, оно) бесідувал (бесідувала, бесідувало), они бесідували*.

Примір одміни (*читати*):

Перший варіант

Еднотне число

1. я читал, читала
2. ты читал, читала

(В першій і другій особі единственного числа форми середнього роду, напр. *я бесідувало, ты гварило*. сут можливы при персоніфікаціях, коли, напримір, „бесідус” дерево, сонце і т. п. Тых форм во взорах одміни не будеме давати.)

3. він читал

она читала

оно читало

Множне число

1. мы читали

2. вы читали

3. они читали

Другій варіант

Єднотне число

1. чытал *ем*, чытала *ем*
2. чытал *ес*, чытала *ес*

Скорочений варіант для женьського роду

1. чыталам
2. чыталас

Множне число

1. чытали *сме*
2. чытали *сте*

1. Минулий час часослів з інфінітивом на -чи (влечи, лячи /лечи, печи, речи, стрічи, течи, мочи)

Єднотне число

я	влюк	люг	пюк	рюк	стриг	тюк	міг
	влекла	легла	пекла	рекла	стригла	текла	могла
ты	влюк	люг	пюк	рюк	стриг	тюк	міг
	влекла	легла	пекла	рекла	стригла	текла	могла
він	влюк	люг	пюк	рюк	стриг	тюк	міг
она	влекла	легла	пекла	рекла	стригла	текла	могла
оно	влекло	легло	пекло	рекло	стригло	текло	могло

Множне число

мы (вы, они) влекли легли пекли рекли стригли текли могли

2. Особливості часоодмін в минулому часі

1. В минулому часі заходить виміна гласних в основах, напр.:
 - e / ю* – влечи – влюк, речи – рюк і т. д.
 - o / i* – мочи – міг,
 а теж виміна согласних:
 - ч / к* – печи – пюк,
 - ч / г* – лячи /лечи – люг і т. д.
2. Притвориню форм минулого часу можливе єє долучення особових кінцівок до інчих виразів, котрия лучаться з часословом, напр.: особових і вказуючих місценазивників, злучників – За **то-м** го всадил. **Бо-сме** барз голодны били і т. д.
3. Част Лемків заміст *см* уживаєт *лем*, а заміст *сс* – *лес*, напр.: *Пішол лем. Ярувала лес.*

5. Ріжноодмінны часослова *быти, гнати, істи, хотіти / хотіти*

Теперишній час

Єднотне число

я	єм	жену	їм	хочу/хчу
ти	єс	женеш	їш	хочеш/хчеш
він, она, оно	єст	жене	іст	хоче/хце

Множне число

ми	(єсме)єме/зме	женеме	іме	хочеме/хцеме
ви	(єсте)єте	женете	істе	хочете/хцете
они	єут	женут	ідят	хотята/хтят/хочут/хцут

Минулий час

Єднотне число Множне число

я	був	гнал	іл	хотіл/хтіл	ми були	гнали	іли	хотіли/хтіли	
ти	був	гнала	іла	хотіла/хтіла	ви	бували	гнали	іли	хотіли/хтіли
він	був	гнал	іл	хотіл/хтіл	они	бували	гнали	іли	хотіли/хтіли
она	бувла	гнала	іла	хотіла/хтіла	оно	бувло	гнalo	іло	хотіло/хтіло

Варіантови форми першої і другої особи єднотного числа

1.	був см	гнал см	іл см	хотіл см/хтіл см
	була см	гнала см	іла см	хотіла см/хтіла см
2.	був сс	гнал сс	іл сс	хотіл сс/хтіл сс
	була сс	гнала сс	іла сс	хотіла сс/хтіла сс

Варіанти для форм женьського роду першої і другої особи єднотного числа

1.	булагам	гнагам	ілагам	хотілагам/хтілагам
2.	булас	гнагас	ілас	хотілас/хтілас

Множне число для варіантових форм

1.	були сме	гнагли сме	ілаги сме	хотіли сме/хтіли сме
2.	були сте	гнагли сте	ілаги сте	хотіли сте/хтіли сте

Особливості ріжноодмінних часослів

- Помічне часослово *быти* во вшyткx осоbах єднотного числа ма по одній формі, але в остатнім часі окрім форми *ест* уживається *с* (хоча рідко).

- Часословово *гнати* ма кінцівки першої часоодміни, а в основі во вшыткіх особах єднотного і множного числа заходить виміна *г/ж*: *гнати – жену, женеш і т. д.*
- Часословово *істи* ма одміну подібну до третьої часоодміни окрем третьої особи множного числа: *чытают – ідят*.
- В основі часослова *хотіти / хтіти* заходить виміна согласних *т / ч* або *т / ц* во вшыткіх особах єднотного і множного числа, напр.: *хотіти – хочу, хочеш / хтіти – хцу, хцеш і т. д.*
- Часословова утворені од основних ріжноодмінних часослів (напр., *побити, загнати, зісти*) одмінюють ся так само як основи часослова, напр.: *я побуду, зажену, зім і т. д.* Ріжни префікси мають варіянти: *захочу / зохцу, захочеш / зохцеш і т. д.*

Приміри з лемківської літератури і публіцистики: *Чым-же *ест* Талергоф?* (П. Феціца); *Што сьвіт, то *ест* школа [...]* (І. Русенко); [...] канцелярия того регіменту *ест* в Будапешті [...] (І. Русенко); [...] до коров *ест* хто вийти . (М. Цісляк); [...] хмары *женут* аїтри [...] (П. Мурянка); [...] волохів отару іщу сіну / *жене* (В. Грабан); *Хземе, абы пресвятое [...]* (А. Павлович); *Хтіли бы го потішити [...]* (А. Павлович).

6. Вертаны (рефлексивны) часослова – приміри одміни

Теперішній час
Перша часоодміна
нести ся (на коні)

	Сдинотне число		Множне число
я	<i>ся несу / несу ся</i>	мы	<i>ся несеме / несеме ся</i>
ты	<i>ся несеш / несеш ся</i>	вы	<i>ся несете / несете ся</i>
він она оно	<i>ся несе / несе ся</i>	они	<i>ся несут / несут ся</i>

Друга часоодміна
вчти ся

	Сдинотне число		Множне число
я	<i>ся вчу / вчу ся</i>	мы	<i>ся вчиме / вчиме ся</i>
ты	<i>ся вчши / вчши ся</i>	вы	<i>ся вчите / вчите ся</i>
він она оно	<i>ся вчим / вчим ся</i>	они	<i>ся вчат / вчат ся</i>

Третя часоодміна
купати ся

	Сдинотне число		Множне число
я	<i>ся купам / купам ся</i>	мы	<i>ся купаме / купаме ся</i>
ты	<i>ся купаш / купаш ся</i>	вы	<i>ся купате / купате ся</i>
він она оно	<i>ся купат / купат ся</i>	они	<i>ся купают / купают ся</i>

Минуний час

нести ся

Сднотне число

я	ся <i>нюс / нюс ся</i> ся <i>несла / несла ся</i>	мы	
ты	ся <i>нюс / нюс ся</i> ся <i>несла / несла ся</i>	вы	
(він)	ся <i>нюс / нюс ся</i>	(они)	
(она)	ся <i>несла / несла ся</i>		
(оно)	ся <i>несло / несло ся</i>		

Множне число

ся *несли / несли ся*

вчыти ся

я	ся <i>вчыл / вчыл ся</i> ся <i>вчыла / вчыла ся</i>	мы	
ты	ся <i>вчыл / вчыл ся</i> ся <i>вчыла / вчыла ся</i>	вы	
(він)	ся <i>вчыл / вчыл ся</i>	(они)	
(она)	ся <i>вчыла / вчыла ся</i>		
(оно)	ся <i>вчыл / вчыло ся</i>		

купати ся

я	ся <i>купал / купал ся</i> ся <i>купала / купала ся</i>	мы	
ты	ся <i>купал / купал ся</i> ся <i>купала / купала ся</i>	вы	
(він)	ся <i>купал / купал ся</i>	(они)	
(она)	ся <i>купала / купала ся</i>		
(оно)	ся <i>купало / купало ся</i>		

Други формы

Сднотне число

1. <i>нюю см ся</i>	<i>вчыл см ся</i>	<i>купал см ся</i>
<i>несла см ся</i>	<i>вчыла см ся</i>	<i>купала см ся</i>
2. <i>нююсс ся</i>	<i>вчылес ся</i>	<i>купалес ся</i>
<i>несласс ся</i>	<i>вчылас ся</i>	<i>купалас ся</i>

Скорочений вариант для женського роду

1. <i>неслам ся</i>	<i>вчылам ся</i>	<i>купалам ся</i>
2. <i>неслас ся</i>	<i>вчылас ся</i>	<i>купалас ся</i>

Множне число

1. <i>несли сме / зме ся</i>	<i>вчыли сме / зме ся</i>	<i>купали сме / зме ся</i>
2. <i>несли сте ся</i>	<i>вчыли сте ся</i>	<i>купали сте ся</i>

Будучий зложений час
нести ся (на коні), **вчти ся**, **купати ся**

Єднотне число

я	<i>буду ся</i>	<i>нюс / несла</i>	<i>вчил / вчила</i>	<i>купал / купала</i>
ты	<i>будеш ся</i>	<i>нюс / несла</i>	<i>вчил / вчила</i>	<i>купал / купала</i>
(він)	<i>буде ся</i>	<i>нюс</i>	<i>вчил</i>	<i>купал</i>
(она)	<i>буде ся</i>	<i>несла</i>	<i>вчила</i>	<i>купала</i>
(оно)	<i>буде ся</i>	<i>несло</i>	<i>вчило</i>	<i>купало</i>

Множне число

ми	<i>будем ся</i>	<i>нести / нести ся</i>	<i>вчти / вчти ся</i>	<i>купати / купати ся</i>
ви	<i>будете ся</i>			
(они)	<i>будут ся</i>			

Будучий простий час

Єднотне число

я	<i>ся понесу / понесу ся</i>	<i>навчу / навчу ся</i>	<i>викупам / викупам ся</i>
ты	<i>ся понесеш / понесеш ся</i>	<i>навчши / навчни ся</i>	<i>викупаш / викупаш ся</i>
(він)			
(она)	<i>ся понесе / понесе ся</i>	<i>навчит / навчимт ся</i>	<i>викупат / викупат ся</i>
(оно)			

Множне число

ми	<i>ся понесеме / понесеме ся</i>	<i>навчиме / навчиме ся</i>	<i>викупаме / викупаме ся</i>
ви	<i>ся понесете / понесете ся</i>	<i>навчите / навчите ся</i>	<i>викупате / викупате ся</i>
они	<i>ся понесут / понесут ся</i>	<i>навчат / навчат ся</i>	<i>викупают / викупают ся</i>

Особливості вертаных (рефлексивних) часословів

1. Вертаны часослови в формах теперинього часу єдн. і мн. числа во вшыткіх особах мають основну форму з часткою *ся* по особових місценазывниках і перед часословом, і вариантову форму з *ся* по часослові, напр.: *я ся купам / я купам ся*
2. В минулым часі основна форма (з особовим місценазывником; в 3. особі з місценазывником або з підметом-назывником) має частку *ся* перед часословом, а в варианті - по часослові, напр.: *я ся вчил / я вчил ся.*
3. В будучым часі частку *ся* стрічат ся перед часословом і по часослові.

В формах без особового місценазывника частка *ся* виступує по помічним часослові, напр.: *вчил см ся, вчили сте ся.*

3. В будучым часі частку *ся* стрічат ся перед часословом і по часослові.

Приміри з текстів:

а) з частком **ся** перед часословом, напр.: *Бабы ся цілують по пыску, а хлоны за руки ся стискане* (І. Верхатській); *О Грица ся вывідус.* (П. Мурянка); *А я ся сымлял?* (П. Мурянка); *Палицьом ся підперал [...]* (П. Стефанівський); *Та і так ся згаджасат* (П. Мурянка); *Може быс ся зіданал за редактора* („Лемко”);

б) з частком **ся** по часослові, напр.: *Не смут ся студньо, лемківска кренцицю [...]* (Я. Зволінський); [...] хоц долина є все долином і, *здає ся*, є рівна. (П. Мурянка); [...] *розлізе ся* пото як [...]; [...] на котру зложили *ся* лемківски строї [...]; [...] а тепер час бы нам *опанятати ся* [...] („Бесіда”);

в) з частком **ся** одділеном од часослова інчими словами, напр.: [...] *не вкажу я ся ти юж на очы [...]*; [...] як бы *ся* му приснило. (І. Верхатській); [...] ім разом *ся* добри грало [...] (П. Мурянка); *А кед пришла недільенька свята / та ся на ним посып / по ксремешах вицелякых / Бо коник його [...]* (П. Мурянка); [...] бо *ся* так зву („Лемко”); [...] йому уж *ся* воювати не хце! (П. Мурянка).

7. Неособовы часословы

В лемківській мові стрічат ся неособовы часословы, котры маюць три часы і форму условнага спосабу, напр.:

змеркати ся – інфінітив,

змеркат ся – теперишній час,

змеркало ся – минулыі час,

буде ся змеркало / змерката – будучыі зложеныі час

змеркне ся – будучыі простыі час

змеркало бы ся – условныі спосіб

8. Пасивна сторона часословы

В лемкіўскім языку окрем активнай стороны часословів ужыват ся і пасивну сторону, напр.:

активна сторона: *Лямпа освітляят стіл.* – теперишній час,

Лямпа освітляла стіл. – минулыі час,

Лямпа буде освітляла стіл. – будучыі час;

пасивна сторона: *Стіл ест освітляній лямпом.* – теперишній час,

Стіл был освітляній лямпом. – минулыі час,

Стіл буде освітляній лямпом. – будучыі час.

При часослові в формі пасивной стороны назывник в называющим одмінку (напр. *стіл*) означат обект дії.

Форма пасивної сторони складат ся з особової форми помічного часослова *быти* і пасивного часопридавника в єдині з трьох родових форм в єднотним числі (напр. *освітляний*, *освітляна*, *освітляне*) або в формі множного числа (напр. *освітляни*).

О твориню і одміні часопридавників пишеме в дальший часті граматики.

9. Способи часослова

Лемківські часослови мають три способи: озnaсmляючий, розказовий і умовний.

1. Озnaсmляючий спосіб

Формами озnaсmляючого способу сут вишyтки описаны юж формy часiv – теперишнього, минулого і будучого (простого і зложенного).

Часослови в формах інших способів не выражают значення часу.

2. Розказовий спосіб

В лемківським языку формy розказового способу часослів творит ся од основ теперишнього часу. Найчастійше ужываны сут формy другої особы єднотного і множного числа розказового способу.

Найваже сст часослів, которых форма другої особы єднотного числа розказового способу с в своїм звучаню східна з чистом основом теперишнього часу, напр.:

3. ос. тепер. ч	2. ос. єдин. ч. розказ. способу
<i>бесідуют /бесідуй-ут/</i>	<i>бесідуй</i>
<i>жмыкают /жмыкай-ут/</i>	<i>жмыкай</i>
<i>катуляють ся /катуляй-ут ся/</i>	<i>катуляй ся</i>
<i>старають ся /старай-ут ся/</i>	<i>старай ся</i>
<i>веселяют ся /весел'-ат ся/</i>	<i>весель ся</i>
<i>чинят /чиш'-ат/</i>	<i>чишь</i>
<i>печ-ут</i>	<i>печ</i>
<i>уч-ат</i>	<i>уч</i>
<i>ниш-ут</i>	<i>ниш</i>
<i>буд-ут</i>	<i>буд</i>

Часослови, которых основа теперишнього часу кінч�т ся на мягкий согласний звук /б'/, /п'/, /т'/, /в'/, /с'/, /з'/, /р'/, напр. *роб'-ат/* (*робят*), *розсту(p'-ат) ся* (*розступят ся*), *лех'-ат/* (*летят*), *направ' -ат/* (*направят*), *препроc'-ат/* (*препросят*), *воз' -ат/* (*возят*), *одишмар' -ат/* (*одишмарят*), мають в формах розказового способу стверднений варіант основи: *роб*, *розступ ся*, *лет*, *направ*, *препрос*, *воз*, *одишмар*.

Часослова *істи*, *повісти*, котрих основы теперішнього / будучого простого часу мають варіянти з м'яким /d'/: /ід'-ат/ (*ідят*), *повід'-ат* (*повідят*), в формі розказового способу кінчат ся на /ч/ - в писмі *дж*: *ідж*, *повідж*.

Од часослів з основом теперішнього часу складаючом ся лем з самих согласних звуків, напр. /жд-/ (*жд-ут*), /вч/- (*вч-ат*). форму розказового способу творить ся при помочи суфіксу *-и*: *жди*, або *-ый* (*вчий*) – а тіж з варіантами: *вчий* / *уч*.

Декотри часослова з основом на согласний мають форму розказового способу з суфіксом (кінцівком) *-ий*, напр. *прийм-ий*.

Форму першої особи множного числа розказового способу, котра виражат значення запрошення до дії спільнай з бесідуючим, творить ся при помочи кінцівки *-ме*: *бесідуйме*, *читайме*, *печме* і т. д.

Форма другої особи множного числа є творена при помочи кінцівки *-те*: *бесідуйте*, *читайте*, *печте* і т. д.

Третя особа єдиноногого і множного числа розказового способу має зложену (аналітичну) форму, складаючу ся з частки *най* і такої форми часослова як в третій особі єдиноногого або множного числа теперішнього або будучого простого часу, напр.: *бесідус*, *бесідуют* – 3. особа розказового способу *най бесідус*, *най бесідуют*; *читат*, *читают* – *най читат*, *най читают*; і т. д.

Приміри:

Єднотне число				
<i>бесідувати</i>	<i>ждати</i>	<i>печи</i>	<i>вчити</i>	<i>жemyкати</i>
1. –	–	–	–	–
2. <i>бесідуй</i>	<i>жди</i>	<i>печ</i>	<i>вчий</i>	<i>жemyкай</i>
3. <i>най бесідус</i>	<i>жде</i>	<i>пече</i>	<i>вчит</i>	<i>жemyкат</i>
Множне число				
1. <i>бесідуйме</i>	<i>ждайме</i>	<i>печме</i>	<i>вчайме</i>	<i>жemyкаїме</i>
2. <i>бесідуйте</i>	<i>ждайте</i>	<i>печте</i>	<i>вчайте</i>	<i>жemyкаїте</i>
3. <i>най бесідуют</i>	<i>ждут</i>	<i>печут</i>	<i>вчат</i>	<i>жemyкають</i>

Особливості форм розказового способу

- Основа часослова *піти* в формах розказового способу виступає в варіанті /под/-: *под*, *подте*, *подме*
- Лемківський язык має стару форму розказового способу з частком *-ле*, напр.: *пши-ле*, *пшише-ле*, *зроб-ле*, *зробте-ле*, *гвар-ле*, *гварте-ле*, *под-ле гев* = ход ту. В формах з частком *-ле* основи декотрих часослів редують ся: *по-ле гев* = ход ту, *смо-ле* = смотр ся, *вка-ле* = вкаж, покаж.

В розказуючим значину з частком *-ле* уживають ся тіж викричніків: *хо-ле гев* = ход ту, , *на-ле* = маш, воз, приймий, *но-ле* = руш ся, роб і т. д. (побуджує до діяльності).

3. До форм розказового способу додається тіж емоційну частку *же*, напр.: *подже*.

Приміри з лемківської літератури: *Роб роботу, як хцеши, брате; То зъвідайте ся телятие [...] (І. Русенко); -Ах, чловече, не буд такій [...]; Мертвє тіло до ней вложсте. / А пак вынести поможсте [...]; Ноле, добри люде: вы ся полішайте [...] (А. Павлович); Кед ся просит, гвар голосно [...]; Препросте ся ту дораз [...]; I радостно весельме ся [...] ; Каждому чести дайме [...]; A мы хлопці добри чыньме, / Учыти ся усилуйме [...] (А. Духнович); [...] одишмар свій спокій [...] (О. Дуль-Файфер); Ноле, Штефан, завіс вінки над дверями [...] (А. Копча); [...] под-ле гев! (М. Цісяк); Поджес-ле газдо гу мі. Смотрте-ле на ню (П. Мурянка); Бале, не плач-ле, не плач! Лем не блюзьний против бога [...] Дай-ле по-кій, Лешку! (Д. Вислоцький).*

3. Условний способ

Часослова в условному способі означають дії (процеси, станы), яких выполніння залежить від якісних причин або від дачійої волі. Тоти форми можуть тіж выражати проосьбу або побуджування до діяльності.

Форми условного способу творяться при помочі долучування флексивної морфеми – частки *бы* – до форм минулого часу часослова.

До морфеми *-л* долучані є числовово-родові кінцевики *-а*, *-о*, *-и*: *писала бы*, *писало бы*, *писали бы* і т. д.

В варіяントах 1. і 2. особи єдиного числа до частки *бы* прилучаються особові кінцевики і творять форми *писал (-а, -о) бым, писал (-а, -о) быс*. В варіантовій формі першої особи множного числа по частці *бы* додається *сме* або *зме*: *бесідували бы сме / зме*, а в формі другої особи множного числа – *сте*: *читали бы сте*. При тих формах особові місценазивники *я, ти, ми, ви* є факультативними.

Приміри одміни:

Єдине число

1.	я	бы	бесідувал	пюк	ся катулял
		бы	бесідувала	пекла	ся катуляла
2.	ты	бы	бесідувал	пюк	ся катулял
		бы	бесідувала	пекла	ся катуляла
1.	він	бы	бесідувал	пюк	ся катулял
	она	бы	бесідувала	пекла	ся катуляла
	оно	бы	бесідувало	пекло	ся катуляло

Варіантови форми

1.	бесідувал бым	пюк бым	катулял бым ся
	бесідувала бым	пекла бым	катуляла бым ся
2.	бесідувал быс	пюк быс	катулял быс ся (быс ся катулял)
	бесідувала быс	пекла быс	катуляла быс ся (быс ся катуляла)

Множне число

1.	мы			
2.	вы	бы	бесідували	пекли
3.	они			катуляли ся / ся катуляли

Варіантови форми

1.	бесідували бы сме	пекли бы сме	катуляти бы сме ся
2.	бесідували бы сте	пекли бы сте	катуляти бы сте ся

Приміри з лемківської літератури:

- 1) З частком **бы** перед часословом: *Як бы хтіли они провадити войну [...] („Лемко”); Товдь він бы быг культастыр [...] (В. Горощак); што бы повіл Ванью [...] Певно бы ся съміял. (А. Копча);*
- 2) З частком **бы** по часослові: *Могли бы они заплатити [...] („Лемко”); Глюмл бым дзядя на піт. (П. Мурянка); Не дивувал бым ся тым малым паскам [...] Ми бым сой дуже іци припомнити [...] (В. Хыляк);*
- 3) З частком **бы** оділеним од часослова інчими словами: *Як бы ся му приснило [...] (І. Верхратский); Злодіє бы не знали [...] (І. Русенко); Хоч бы мене вытяг дахто [...] („Голос Ватри”); Як бы на клярнеті пискал [...] (І. Русенко).*

10. Часопридавник

Часопридавник є формом часослова, котра называют проходячий в часі процес як ознаку предмету, напр.: *болячий, вертаючий, читаючий*.

Часопридавник одмінят ся через одмінки, як придавник.

Часопридавники ділять ся на активни і пасивни. Активни часопридавники творит ся од основ теперішнього (будучого простого) часу, а пасивни – од основ минулого часу (інфінітива) часослів.

Активни часопридавники теперішнього часу з суфіксами **-ац-**, **-яц-**, **-уц-**, **-юц-** заховали ся з церковнослов'янського языка і в сучасній лемківській мові сут архаїзмами, напр.: *Всякій живущий слышал [...] (А. Духнович); О плавающих, путешествующих, недугующих, страждающих [...] (Молитвослов, Джорданвиль, Н.І. 1976 р.).*

Частійше ужываны сут формы з суфіксами **-уч-**, **-юч-**, **-ач-**, **-яч-**: *ведучий*, *читаючий*, *лежачий*, *колячий*, напр.: *За столом сідіт хлонець, читаючий книжку. Віділ єм хлонця, читаючого книжку.* [...] і думку *вертаючу* [...]; *Же-с ім / бодачком колячым* [...] (П. Мурянка); *Квітучых вишен*[...] (О. Дуць-Файфер).

Архаізмами сут активны часопридавники минулого часу з суфіксами **-вш-**, **-ш-**, напр.: *прочитавший*, *спасший*. Ужываны сут формы з суфіксом **-л-**: *позеленілій* і т. д., котры сталы ся юж придавниками: *Як воля міцнішых / скамепішай* [...] (П. Мурянка)

Пасивны часопридавники тепериннього часу з суфіксом **-им-**: *любімий*, *побідний*, *гасімій* сут архаізмами.

До гнешнього часу сут ужываны пасивны часопридавники минулого часу з суфіксами **-и-**, **-ен-**, **-т-**, напр.: *кліканій*, *клепаній*, *купаній*, *привезеній*, *впаденій*, *кысненій*, *збитій*, *здертій*, *поротій*.

Активны і пасивны часопридавники одміняють ся так само, як придатники твердой групы, напр.:

	Сднотне число		Множне число	
Одмінок	Мужскій р.	Середній р.	Женський р.	для відмінок родів
Н.	читаючий	читаюче	читаюча	читаючы
Р.	читаючого		читаючої	читаючых
Д.	читаючому		читаючий	читаючым
В.	читаючий, читаюче	читаюче	читаючу	читаючы,
	читаючого			читаючых
Т.	читаючым		читаючом	читаючым
М.	читаючым		читаючий	читаючых
К.	читаючий	читаюче	читаюча	читаючы

Приміри з лемківської літератури: [...] овес *хладений*, *адзімка не киснена* (І. Верхатский); Сыром *наполщены* [...] / *Квітами украшений*... (А. Духнович); [...] як буряк *саджений* по них росне [...] / [...] з букі *тесаний* [...]; *Рознятій на сім стран сьвіта* [...] (П. Мурянка).

11. Часоприсловник

Часоприсловник сст формом часослова, котра называт проходячий в часі процес як примету інчого процесу. Напримір, таку зложену ситуацію: *Хлонці ідуть по улиці. Они размахивают торбами, весело бесідують і сміють ся* можеме описати при помочы часоприсловників: *Хлонці ідуть по улиці размахуючы торбами, весело бесідуючы і сміючы ся*.

Часоприсловники сут незавершеного виду (*бесідуючы, сміючы ся, плачучы, співаючы, читаючы*) і завершеного виду (*прочитавши, вмывши ся, зішивши, заперши, взявши*), напр.: **Прочитавши** книжку, він однією сій до бібліотеки. **Вмивши ся**, він пішов спати.

Часоприсловники незавершеного виду творит ся при помочи суфіксу (кінцівки) *-учы/-учы/* (в писмі: *-учы, -учы*) од основы теперішнього часу незавершених часослів, напр.: */бесідуј-у/т* (*бесідуют*) – */бесідуј-у/чы* (*бесідуючи*) і т. д.

Часоприсловники завершеного виду творит ся при помочи суфіксу (кінцівки) *-ши* од основы минулого часу (інфінітива) завершених часослів, напр.: **прочыта-ти, прочыта-л – прочитавши** і т. д.

Часоприсловники не одміняють ся через одмінки.

Приміри з лемківської літератури: *В купочці / головы до ся притулившы [...] / I взявши свій міх / подорожній [...]* (П. Мурянка); *А разбойник, взявши пінязі [...]* (А. Духнович); *Ванцю, доставши от няня в скору, гварит [...]* (газета „Лемко”, 1912 р.)

8. Присловник

Присловник – неодмінна частина мови, яка називає ознаку процесу, примети або предмету, маюча форми ступені порівнання (компаративу і суперлативу). В реченню виступує передовищтвом в функції обставника.

Присловники зо взгляду на значення ділять ся на пілідуючі групи: присловники способу, часу, місця, міри і ступеня, причини, ціли.

Значення	Зъвідання	Приміри
1. способу	як? яким способом?	сміло, купом, доцят, вочимліню, взадгус, горизнач, долознач, доДраз, запоряд, вітвеперек, насамперед, по лемківски, по польски, по нашему і т. д.
2. часу	коли? покля? одколи? з якого часу?	вчера, гнеска, заран, тепер, літом, зимом, осіньом, осінню, днес, гнес, влони, глони, дотя, закля, товды, втowды, даколи і т. д.
3. місця	де? докаль? одкалъ? кади?	там, ту, всяди, вліво, вправо, зверху/зверху, зозаду, спереду, тади, дорогом, згори, лісом, луком, гев, нигде, одтамаль, дома, доторы, долину

4. міри і ступеня	кілько? кільо? як дуже? накілько? яком міром?	дакус, веце, дуже, кус, дост, барз (уважні), вдвос, більше, нативко і т. д.
5. причини	чого? прошто? з якой причины? прошто?	згоряча, зосліпу, зглула, прото і т. д.
6. ціли	чом? пошто? в який ціли?	зато, назло, назле, нароком, нанич і т. д.

Присловники з суфіксами *-o* і *-i* утворені од якістних придавників (напр., *весело* од *веселий*; *головні* од *головний*) мають ступені порівнання, так як і придавники.

Форму вищого ступеня порівнання (компаративу) присловників творитиметься при помочі варіантових суфіксів *-ше* / *-йше*, котрі замінюють суфікс *-o* або *-i*, напр.:

<i>весел-o -</i>	<i>весель-ше;</i>
<i>червен-o -</i>	<i>червен-йше / червін-ше;</i>
<i>головн-i -</i>	<i>головн-йше.</i>

Перед суфіксами вищого ступеня заходять виміни гласних і согласних звуків в основах присловників, напр.: /весел/- /весіл'/-; /червен/- /червен'/- /червін'/-, а теж скорочення основи, напр.: /широк/- /шир/- (*широко - ширше*).

Форму найвижного ступеня (суперлативу) творить од форми вищого ступеня при допомозі префіксу *най-*, напр.:

<i>вижший ступін</i>	<i>найвижший ступін</i>
<i>весельше</i>	<i>найвесельше</i>
<i>червеніше / червінне</i>	<i>найчервеніше / найчервінне</i>
<i>головніше</i>	<i>найголовніше</i>
<i>ширше</i>	<i>найширше</i>

Од присловників того типу твориться теж форми найвижного ступеня з суфіксом *якнай-*, котрі виражають значення волі осягніння абсолютної границі даної премети: *якнайвесельше*, *якнайширше* і т. д.

Примірні присловників з лемківської літератури і публіцистики: [...] *выбіліла / моя ватра / доцяп уж [...]*; *Виділ см го втвовды [...]*; [...] *але в сусіди місця невельо [...]*; *Ксд дакус втихла / не буду ей рушал [...]* (П. Мурянка); *Іци дакус до быка бракус? [...] -Лем кус, кумо, сте веце горбаты; Бо і в Карпатах днес / Нарид воскрес!* (І. Русенко); *Підносит кусцьок циліндер [...]*; *Одкаль зналас, же я [...]* (А. Копча); *Товдвы юж пропало [...]* (В. Горощак); [...] *босо по болоті і грудах [...]* (Я. Зволінський).

9. Приназывник

Приназывник то несамодільна част мовы. Сут то выразы, котры стоят перед назывником і выражают однесіння названого ним предмету до іншого предмету, явиска або ситуаціі, а тіж синтактичну залежніст назывника од інчых выразів в речынію, напр.: *до школы, для мамы, з головом, в хыжы, о горах, за риком, ту бабусі, од занан, над столом, при лавці, на телевізор, през него, по воді і т. д.*

Приназывники рядят одмінками:

Р. кого? чого?: *до, для, од, окрем, серед, заміст, без, за, з, в*

Д. кому? чому?: *тү, ку*

В. кого? што?: *в, на, о, під, через, през, за, по*

Т. кым? чым?: *з, за, над, перед, під, медже*

М. кым? чым?: *о, в, за, на, під, по, при*

10. Злучник

Злучники то помічны слова, які лягат самодільны выразы і выразовы групы, а тіж части зложеного речынія в більшы синтактичны единиці. Злучники выражают при тым ріжны значынъовы одношыння помедже лученыма компонентами, напр.: *и, а, бо, хоц, тіжс / тыжс, але,proto, зато, ксд, хоцы, адже і т. д.*

Приміры з лемківской літературы: *Было тихо і холодно Іцы на полях біліс сніг, а воды юж весном шумят. Вділ см гуню, бо было зимно ... дост гарді сънівали на голосы і кусцьок гралі на гітарах ("Бесіда"); [...] 7 квітня СЛ остало зареєструване, а по двох тіжніях 21 квітня 1989 рока зачало свою діяльніст ("Бесіда"); [...] не даст ся інакіе записати, тич ся даст, але з інчымама маме нераз дост клопотів ("Бесіда"); Бесідували колиси: „на нижнім кінци села“ або „на вышнім кінци“ ("Бесіда"); Тот вышній буде горі; хоц долина с долином і, здас ся, с рівна ("Бесіда"); Такы кус розляны - но бо як інакіе, скоро лежат! ("Бесіда").*

11. Частка

Часткы то несамодільны слова, які выражают однесіння бесідуочаго до свойой выповіди або ей части (ріжны смоциі, льогічны підкрисліні і інчы).

Приміры звідуючых часток: *Ци вы знаете лемківскую літературу? Ци был сс в школі?*

Примірки викричних часток: *Што за муний чоловек! Як було тепло, як приємні!*

Примірки підсилюючих часток: *To прецін Юрко іде. Я юж навет не знам, як вас запрашати.*

Примірки ограничуючих часток: *Зигар лем шуміл, але не бил. Пришол лем сден...* (А. Копча); *Мала лем сдану дітину...* ("Лемко").

Примірки одрикаючих (негуючих) часток: *Ні, не піду. Не буду лен бра-ла ...* ("Памятна книжка – Ганчова"); *Пустте мя, мамусь, на танці. / Ніт, дітино, не час ти іци!* (П. Мурянка).

Сут тіж таки частки, при помочи котрих можна творити ріжни части мовы або іх оддільны формы, напр.:

- 1) частки -си, -то, -небуд, *хоц-*, *де-*, *да-* творят невизначеніст місцена- зивників - *хтоси, што-то, де-небуд, хоц-хто, даколи* і т. д.,
- 2) *не-, ни-: нигде, николи, денеколи* – одрикаючи (негуючи) місцена- зивники,
- 3) частка *бы* творить умовний спосіб: *Сміяло бы ся кед бы не смуток. Смі- ял бым ся,*
- 4) частка *-ле* єст ужывана при твориню розказового способу: *вка-ле, вкаж-ле, но-ле, по-ле, по-ле гев* (= под ту, ход ту), *смо-ле, смотр-ле* (= посмотр) і т. д.

12. Викричник

Викричник – част мовы обыймуюча слова, які выражают (але не называют) ріжни почуття і інтенції, напр.:

Гей! Но віо! Ей! Гей! Гав-гав! Гоп-гоп! Ха-ха-ха! Бац! Дин-дин! Мяу- мяу! Тихо! Ку-ку-ку! Гев! Ат-де! Ба-як! Гев-си! Ге-ле-ге! Ген! Ба-ле-ба! Ба- ле! Но-ле-но! Гет-те-ле-гет-те! Со-ле-со! Ой-ле! Ой-те-ле-ої-те! Шах! Max! Шахту-махту! Чуй! Няй-ле! Няйте-ле-няйте! Смык! Чах! Хан! Шуст! Кан! Цян! А-псик! Базь-базь! Гуля-гуч! Кач! Тась! Тась-тась! Гудзю-на! Гудзь-гудзь! Цюку-на! Люлю! А-люлю! Люлю-сю! Гей-са! Птуу! Адео! і т.п.

Примірки: *Aх, то вы! О, видиш ей!* (П. Мурянка); *Піря билас не змочила. / Ку-ку-ку! Ку-ку-ку!* (І. Русенко).

VI. СИНТАКСИС

Синтаксис ест науком о **речынях**. Слова, іх формы і словозлучыня сут в синтаксисі трактуваны як элементы речынь.

Синтаксис описуе формы речынь і их части, функциі тых части в будові цілого речыня і граматычны одношыпия в речынях.

1. Речыня

В каждый бесіді можеме разпознati слова або группы слів, котрыма выповідаме свой мысли: інформусме о дакым ци дачым, звідусме ся, розказуеме, жадаме, жычыме і просиме, напр.: *В літі поіхам до теты. Ліс. Гырмит. Сонце сьвітит. Люблю чытати оповідання Владимира Хыляка. Народну школу і б клас гімназії кінчыл в Новым Санчы, матуру робил в Пряшові.* (Л.К. 1993); *З його іменом вяжут ся початкы розвіття лемківскаго писаного языка.* (Л.К. 1993); *Подай мі крейду. Ци підеш до „Руской Бурсы”?*

Посдинчи слова, формы слів або получены згідні з граматычными нормами группы слів, котры выражают закінчену мысель, называеме **речынями**.

Граматычным значынем каждого речыня ест **предикативіст**, то ест однесіня змісту речыня до очывидности (реальности). Тото однесіня доконус ся передовыштыким при помочы форм часу, способу і особы часослів. Представліня того, што ся повідат, як очывидне (реальное) або як неочывидне (можливе, правдоподібне, потрібне, прагнене і ін.) называюме **модальностю**, напр.: *Світат. Дніс. Жмыкала см кабат. Я піду до церкви* – очывидна модальност; *Кебы я мал, добры люде, шапку невидимку, поіхал бым зараз дохыж, хоц лем на хвілинку* (І. Русенко) – неочывидна модальност (прагніня залежне од обставин).

Кажде речыня має тыпову інтонацию. Без одповідной інтонации не мож повісті, же речыня ест закінчене.

По кождым выповідженым речыню робиме перерву, а по кождым написанным речыню ставляме крапку, звідальник або выкричник, напр.: *Товды стане ся явным, же Владимир Хыляк ест ёдным з першых творців, котры съвідомо стремілі до створіння літерацкого лемківскаго языка.* (Л.К. 1993); *А яка могла быти воля Білых Хорватів перед десятъома віками, перед тисячом років?* (Л.К. 1993); *– Хвалити Бога, што ты ту, Яцку; аджеек виджу тя раз іцы!* (В. Хыляк, Л.К. 1993).

2. Типы речынь зо взгляду на ціль выповіди

Зо взгляду на ціль выповіди ділім речыня на розповідны, зъвідальны і розказовы. Кажде з тых речынь може быти выкричным.

Розповідне речыння переказує інформацію о фактах і явисках очы-видности. Може оно быти **стверджуюче і одрикаюче**, напр.: *Я піду до школы.* – стверджуюче речыння; *Я не піду до школы.* – одрикаюче (негуюче) речыння.

Розповідны речыня мають опадающую інтонацию: тон голосу обнижает ся в кінцевій частці.

Зъвідальне речыння выражат прагніння отримати інформацію в формі одповіди, напр.: *Коли поїхаши на Лемковину?* (Заран.) *Де был се вчера?* (В діда.) *Што робиши?* (Жмыкам.)

Зъвідання о дополніння інформації зачынаме місценазывником: *хто, што, де, коли, котрий, чый, докаль, чом, прошто*. На тоты слова падат льогічний акцент: *Хто піде?* Сут тыж зъвідальны речыння, котры вымагают не лем дополніння інформації, але полной інформації, напр.: *Коли поїхаши на Лемковину?* – зъвідання лем о дополніння інформації, бо знаме, же дахто поіхат, але не знаме, коли. *Ци поїхаши на Лемковину?* – тово зъвідання потрибус полной інформації (одповіди), котра разстрігне, ци тот, кого ся зъвідуєме, поіхат ци ні, бонич не знаме о замірах в тай справі. Коротка одповід *Так* або *Ні / Ніт* буде уж полном інформаційтом для такого зъвідання, хоц мож одповісти тіж *Так, поїхам або Ні, не поїхам*.

В поезії, бесіді стрічат ся тіж реторычны зъвідання, на котры не жде ся одповіди, напр.: *Чого мам перше – щестя, ци правды глядати?* (П. Стефанівский) *Хто в гнешніх часах меле на млинци?*

В **розказовых речынях** выповідаме розказы, жаданя, заказы, жычыння, просьбы. Розказове речыння може мати ріжны значыння: од несьмілой просьбы ци жычыння, жаданя аж до категоричнаго розказу, напр.: *Пребач мамічко / нерозумнай діткіны провину* (П. Мурянка); *Пребач мі землице.* (П. Мурянка); *Позберай нас діточкы / І до серця свого притуль* (Я. Мерена); *Сід спокійні! Подте гев! Чытай! Намісце! Не меч!*

Розповідны, зъвідальны і розказовы речыня можут быти тіж **выкричными**. Мають товды сильнейший льогічний акцент і одповіднюю інтонацию. В таких речынях стрічают ся выкричники, слова в функцыі выкричника ци эмоцыйны часткы, напр.:

- розповідны выкричны речыня: *Нарешті сыніг! Ой, тра тя там давно! Але-с ся зрадила! Цаслюст молодых літ! Хваліти Бога, што ты ту, Яцку; адже віджу тя раз ішы!* (Л.К.1993);
- зъвідальны выкричны речыня: *Хто там зас?? Вы гудакы?* (І. Русенка);
- розказовы выкричны речыня: *Не докучай! Зайд мі з очи!*

3. Члены речыння

Компоненты речыння называеме його **членамі**. Членами речыння могут быти лем полнозначны слова: назывники, придавники, числозвонкы, мі-специализаторы, часословы і присловники.

В шкільным описі мож приняти, же членами речыння сут тоты слова в складі речыння, котры одповідають на буд-якы звідання. Слова, котры сут в складі речыння, але не одповідають на буд-якы звідання, не сут окремыма членами речыння і называють ся служебными словами, напр.: пріназывники, злучники, часткы і выкричники.

Члены речыння могут быти одно- і велььовыразовы, як напр.: пріназывниковы і порівняючы выражыння – *під дахом, враз з ялицями, як ягода*, словотворчы комплексы – *дітятка-соколята* /Л.К.1993/, *хлон-дуб*, фразеольгізмы – *збити з ніг, мати на сумлінію, молоко під носом*.

4. Синтактичны полуцыння

Члены речыння сут медже собом получены одношыньями прирядной, підрядной або взаємной граматычной залежности.

Прирядным называють ся синтактичне полуцыння, в котрым компоненты сут рівноправны, напр.: *Дівка і сын вчат ся в школі. Нам бесіда наша мила, /Хоц і кус неграматычна, /Рідна мати нас сій вчыла – /Отже-ж своя, не поясычна* (І. Русенко).

Підрядным называють ся синтактичне полуцыння, в котрым компоненты сут нерівноправны, сцен з них сест надрядным, напр.: *Дівка з сынам вчат ся в школі: дівка – надрядний член полуцыння, з сынам – підрядний член полуцыння; Сыпівам гарді: сыпівам – надрядний член полуцыння, гарді – підрядний*.

Полуцыння згоды, вязаня і прилігання

Сут три тыпы полуцыннь підрядности: згоды, вязаня і прилігання.

В **полуцынно згоды** підрядне слово мас граматычны формы згодны з формами надряднаго слова, напр.: *Новий кабат* мас гардий *взір. Ми подабат ся кольор нового кабата*. *Бесідували сме о новым кабаті*. В склені сест дуже *новых кабатів*. В тых примірах надрядным членом сест назывник *кабат*, а підрядные слово, придавник *новий*, підпорядковуе му (ся адгажа з ним) свою форму одмінка, числа і рода.

Інчы примеры: *котра хыжса, чыг черевікі, пятый ден, три понашкы, выжмыканы опічана, горы Карпаты*.

В полуцынно згоды найчастейше стрічат ся придаткы.

В полу́чи́шо вяза́ни нес згідності форм обох членів, але член підрядний - називник або місценазивник - має визначну форму одмінка (без приназивника або з приназивником). Форма підрядного члену полу́чи́шна або єст вимагана через надрядний член (**місце вяза́ни**), напр.: *Газдівські дти корыстають з науки; Она читат веце од тебе*, або залежить лем од виражаного значення (**слабе вяза́ни**), напр.: *На Кычері дус сітер студеній [...] (І. Русенко); [...] Ваньо вуз в поле штучны навозы [...]* (Т. Кузяк).

Зміна форми надрядного слова не змінює форми підрядного слова, котра оставає така сама, напр.: *Хыжса діда стоіт під Гомольом. За хыжом діда сст парія.*

Надрядним членом в полу́чи́шно вяза́ни можуть быти особовы часослова, називники, часопридавники, часоприсловники, придавники, присловники, напр.: *Хлопец нахылил ся над книжком; Самы женива на Лемківщині преходили в великий пошані до кождого колоска [...]*(С. Мадзелян); [...] отвір забезпечано кутом зо желе́за кратом (Л. Самборський); .

В полу́чи́шо приліга́ни підрядне слово єст неодмінне, напр.: *бесідувати голосно, приду заran.* О тым, же неодмінны слова *голосно, заran* сути підрядними до слів *бесідувати, приду* довідусме ся лем зо значення.

Інchy приміри: *В наших горах сосни не росли високо.* (А. Барна); [...] *хліб підношено і цілувано перепрошуючи* (С. Мадзелян).

Такы члены речыня, котры не сути граматычні підрядны до інчых юго членів, называме **головными членами**. Граматычна залежніст медже головными членами єст взасмна.

В речынях стрічат ся тіж слова, котры не входяць до синтаксичных полу́чи́шнів з інчымі словами, напр.: *Твоя хворота, Петре, барз мене смутит.* Слово *Петре* не вяже ся з жадном частю речыня. *Ой, знам го, знам.* (М.Цісляк) - слово *ой* єст поза полу́чи́шном. *Очывидні, буду ся тішыла твоем листом* - слово *очывидні* стойт поза полу́чи́шном.

5. Просте і зложене речыня

Головны члены творяць **граматычны центр речыня**. Граматычным центром речыня може быти пара підмет-присудок або головний член сдноскладоваго речыня.

Речыня з ўдным граматычным центром называеме **простым**, напр.: *В зеленій струнці тополі весна гнізда сой мостит* (В. Грабап); *Над полями стоіт літо.* (П. Мурянка); *Од тисяч літ нач не чул съвіт* о такым чуді... (І. Русенко); *-Ягняточка мілы, де сте ся поділы?* (народна пісня); *-Ой, дех ты бывал, чорний баране?* (народна пісня).

Речыня з веце як єдным граматычным центром называем **зложенным**, напр.: *Вітер свище, летят тучы, блискат, дудніт, в хмарах гучыт, гурыніт, гром за громом тріскат, пастух свою думку піскат.* (А. Павлович); *Лоц бесіда наша прости, выповісти вишытко знае, ци весело нам на фуны, ци нам смуток серце крас.* (І. Русенка); *Хто де ся родил, там го все тягне: волка до ліса, газду до плуга.* (Я. Дудра).

6. Головны члены речыня

З уваги на граматычну форму прости речыня ділят ся на двоскладовы і єдноскладовы в залежности од того, кілко с головных членів.

В **двоскладовым** речыню сут два головны члены: підмет і присудок. **Підметом** называем головний член речыня выражений назывником в называочым одмінку, а **присудком** – головний член речыня скординауваний в формі з підметом, напр.:

Брат оре.
| |
підмет присудок

Підмет переважні означают субект (предмет мысли), а присудок выражает предикат (то, что повідаме о субекті). Треба сднак памятати, же термины **підмет** і **присудок** описуют лем граматычну форму речыня і не все одповідають членам його семантычной структуры. Дальнійше будеме звертати увагу на ріжниць медже граматычном і семантычном структуром речынь.

Синтактичне полуцыння підмету з присудком называем **координацией**.

Підметом може быти:

1. Назывник в называочым одмінку, напр.: *Хлопец іде до школы. Сынік впал вчера.*
2. Пару приядных назывників (громадний підмет): *Коровы, телята, козы і уці пасут ся на луці.* Назывники в громадным підметі могут мати форму единственного числа, але присудок мае форму множного числа, напр.: *Волк і ягня до потока пришли воду пить* (І. Русенка). Єст то **координация подля сенсу**.
3. Полуцыння назывника в называочым одмінку і назывника в творчым одмінку з приназывником з: *Мама з дівком зберают грибы* – координации подля сенсу.
4. Субстантивізуваний придавник: *Сытый не разуміє голодного.*
5. Числовник з назывником: *Два шкірки роснут на краю села. Минуло уж десят місяців.*

- Місценазивник: *Они* читають. *Каждий* любить свое. *Виышти* забесідували. *Хто* пукат? або єловозлуччя з місценазивником: *Мало хто з нас* тогто памятат.
- Субстантивізуваний числовник: *Тріох* піде з нами.
- Інфінітив: *Купати ся* єст приємні. *Жати* серпами або *косити* грабками ци капером невеличке зерно, потім *сушити* в стіжках або на валках на гірських загонах і сухе зерно *звозити* на курни стрихи то нелегка робота. (А. Барна)
- Ріжни цитуваны выражения (называючи самы себе), напр.: „*На*” єст приазывником. „*А*” єст злучником. „*Ци*” єст часткком. „*Гоп, гоп*” розишло ся по лісі.

Присудок одповідат на звіддання: *што робит?* *што ся з ним діс?* *кым єст?* якій єст?, напр.:

Штефан позерат на Ганю. (Што робит Штефан?)

Фрося єст сняча. (Што ся діс з Фросям?)

Няньо єст шофером. (Кым єст няньо?)

Вітер єст студений. (Якій єст вітер?)

1. Простий присудок

Простий (часословний) присудок єст выражений часословом в особовій формі ознаємляючого, розказового і условного способу, напр.:

Дівки їдуть на весілля. (ознаємляючий спосіб)

Ви подте на весілля. (розказовий спосіб)

Они пішли бы на весілля. (условний спосіб)

В лемківській літературі стрічат ся тіж выкричниковы присудки, напр.: *Газда го цвик.* (П. Мурянка)

Окрем простого виділяме складний присудок, котрий може быти іменним і часословним.

2. Іменний складний присудок

Іменний складний присудок складат ся за звязки (найчастійше єст то форма помічного часослова *быти*) і *призвізочного члену* – слова інчої части мовы: назывника, придавника, часопридавника, місценазивника, числовника або присловника, напр.: *Мій брат єст гудаком.* *Ден буде сонечний.* *Він остал ся собом.* *Ваньо был другій в родині.* *Опаляти ся єст присміні.* *Хыжса была шалювана.*

Перша част іменного складного присудка (звязка) не ма самодільного значення.

<i>Хыжса</i>	<i>ест</i>	<i>його.</i>
<i>Хыжса</i>	<i>была</i>	<i>тепла</i>
звязка		призвязочний член

В теперішнім часі звязки часто нес. Брак звязки має значення (виражат теперішній час), прото повідаме, що в таким присудку єст **нульова звязка**, напр.: *І ми все бідни, голы [...]* (І. Русенко); *Літо міле уяс за нами [...]* (Т. Докля). Роль звязки може теж сповнити слово *то*, напр.: *Каждий верх – то отець, / а долинка – матір...* (І. Головчак).

Призвязочний член може мати форму:

1. Називника в называочним одмінку, напр.: *Карпат, Бескід – / Мій отець [...]* (А. Павлович); *Наш стіл єст [...] оказ* меж меблями (Я. Дудра);
2. Називника в творячим одмінку, напр.: *Тоти ремісники били сапоуками* (А. Барна); *Стрико бывал барз шануваним газдом* (В. Млинар);
3. Придавника, напр.: *Здібний, барз здібний наш лемківський народ.* (В. Млинар); *Язык наш / як море глубокій / як слеза чистий / як любов широкій* (Я. Шкірлан, орфографія – Г. Ф.); .
4. Часопридавника, напр.: *Преці, кресло, Наталько, зроблене з дерева.* (Д. Папгаргай – перев. П. Мурянка);
5. Місценазивника, напр.: *[Я хцу мати лем такого коня,] котрий буде лем мій і начий веце.* (Д. Папгаргай – перев. П. Мурянка); [...] ліс бывал бы *наши* (П. Стефанівський, орфографія – Г. Ф.).
6. Числовника, напр.: *Коровы били дві.*
7. Присловника, напр.: *Весіля буде спеска.*
8. Предикативу, напр.: *Не іти – жаль* (П. Мурянка).
9. Іменної групи з головним словом називником або місценазивником в залежним одмінку (теж з присазивниками), напр.: *Таки коні не для тя.* (Д. Папгаргай – перев. П. Мурянка).

3. Часословний складний присудок

Часословним складним присудком называем присудок, котрий складається з помічного часослова (**звязки**) в особовій формі і основного часослова в формі **інфінітиви**, напр.:

<i>Ваньо</i>	<i>зачал</i>	<i>читати</i>	<i>книжку.</i>
<i>Він</i>	<i>не може</i>	<i>поїхати</i>	<i>на село.</i>
<i>Я</i>	<i>хочу</i>	<i>піти</i>	<i>до нонашки.</i>
<i>Дити</i>	<i>прібували</i>	<i>перескочити</i>	<i>низкій плит.</i>
звязка (помічне часослово)		інфінітив (основне часослово)	

Помічне часослово, сполучаюче в часословним складним присудку роль звязки, має значення **фазове** (початку, турнання, кінця), напр.: *зачал*, або **модальне** (воли, можливості і т. под.), напр.: *хочу, не може, прібували*.

Роль звязки може сполучити тіж фразеологічне злучиня, напр.: *Але ани сдна, ани друга не мала одваги докінчти свого жычыня [...]* (В. Хыляк).

4. Зложений складний присудок

Зложений складний присудок є комбінацією складного іменного і складного часословного присудка.

а) Перша част присудка має таку будову, як складний іменний присудок, то значить „звязка + іменна частина”, напр.: *был годен* або *годен был* і заєдно сполучяють роль звязки при інфінітиві, напр.: *написати*. Звязка в теперишнім часі може бути „нульовом”, напр.: [...] *каждый человек годен написати в жытю* хоц сцен добрий верш (П. Мурянка); пор.: *годен (был, буде, был бы) написати*.

Інші приміри:

Маціі синіці / і драбы – астрябы / не годны тыэк нияк заснути. (П. Мурянка); *Ты завсё рад жартувати [...]* (В. Хыляк); пор.: *рад (был, буде, был бы) жартувати; [Кажде наше слово / право ма ззвеніти,] / оно ест вроджене / Лемкія веселити.* (І. Головчак); *To ся не годно было помістити в голові.* (П. Трохановський)

б) Перша част присудка має таку будову, як складний часословний присудок, то значить „звязка (помічне часослово) + інфінітив”, напр.: *мусит быти*, але є ще то інфінітив помічного часослова (звязки) при поліозначній іменній частині, напр.: *яблона*.

Приміри:

Не мусит то быти / яблоня з плодами, / не мусит то быти / черешня з квітами. (А. Гальчак); *Она мусит быти аже там, од Дунаю.* (А. Навлович)

5. Координація присудка з підметом

1. Часословний присудок згаджатиметься з підметом в особі, числі і роді: *Я роблю, а ты спиши. Дівчата пішли на вечірки.*
2. Коли підмет складатиметься з називника в називаючим одмінку і називника в творчому одмінку з приназивником *з*, то присудок мусить быти в множині числі: *Сестра з братом ідуть до школи.*
3. Коли перед підметом стоїть числовник *два, дві, три, штукі* або закінчений на *два, дві, три, штукі*, то присудок ставляємо в множині

- числі: *Штыри букы стоят на краю ліса. Двадцет дві коровы пасли ся на луці.*
- З підметом складаючим ся з числовника *пят*, *шест* і т.д., або закінченого на такій числовник, і назывника – часослово в присудку хіснус ся в єднотним числі (в минулым часі – в формі З особи середнього роду), напр.: *Пят хыж в селі было крытых бляхом* (А. Барна)
 - Коли в підметі єт громадний числовник або назывник з громадним числовником, то присудок має форму єднотного числа, напр.: *Тридцет двух нас пішло*. (П. Мурянка). *В селі лем осмох газдів не мало іщи кони.* (А. Барна)
 - Коли перед підметом стоять слова *дуже*, *мало*, *пару*, *кілько* то присудок (часослово) ставит ся в єднотним числі; в минулым часі – в З особі середнього роду: *Дуже хлопів пішло до ліса. Мало баб вишло на поле. Лем пару хлопів остало в селі. Дуже дівчат єст в хори. Дуже дівчат было в хори. [...] кілько ся ту народа зобрало.* (Д. Папгаргай – перев. П. Мурянка); *Кілька хлопів зо села робиш в тартаку.* (А. Барна).
 - В лемківським языку бесідуочы о родичах, старих і шануваних особах ужыват ся так званого „двоїння“ (*pluralis maiestaticus*) і товды підмет стоїт в єднотним числі, а присудок в множним: *Няньо підуть до ліса. Дідо приїхали єчера. Мама кохали нас барз.* (П. Мурянка); *Прекрасны хвилі пережывали на весілю баба пані молодой [...]* (Ш. Дичко); *Раз вечером казали мі мама молоти зерно* (А. Барна); *Наши стомосць сут і будут з нами юж на все.* (М. Постіл-Яруга).

6. Головий член єдноскладового речыня

Часто стрічаме речыня, в котрых субектови не одповідат жадне слово, напр.: *Ліс. Бліскат. Гырмит. Уж яр. Шум. Крик.* Такы речыня не вымагают додатковых слів, сут граматычні полны. Называеме іх **єдноскладовыма**. Мают они лем еден головний член, котрий называеме **головным членом єдноскладового речыня**.

Коли головным членом єдноскладового речыня єт не часослово в особовій формі, лем полнозначне слово інчой части речи, товды має оно при себі **звязку** (најчастейше *быти*), напр.: *А мі - думаши - легко было?* (П. Мурянка); [...] *синици было стыдно...* (І. Русенка).

Головным членом єдноскладового речыня може быти:

- Форма третьей особы множного числа часослова в невызначено-особовым значынню (не с важне, хто єт субектом дії), напр.: *Може істи ти не дали / Очка ти не вмыли?* (С. Вансач); [...] *зовут мя поетом* (П. Мурянка).

- Форма першої особи множного числа в невизначеному-особовому значенню (не є повіджене, хто є субектом дії; може то бути хоць-хто або мож ся легко додумати), напр.: *Хліб печеме найчастіше з кіста квасного. Для вироблення кіста рыхтуюме муку житню з пшеничном [...]* (С. Хорощак); *Тож шануйме наше слово / Од велика, аж до мала* (І. Русенко).
- Безособовом формом часослова на *-но, -то*, напр.: *Того року побудовано церков в Керестурі.* (Б. Горбаль); *Там им вырок отчытано / И обидвох разстреляно.* (І. Лемкін); *Франц Йосифу штурок дано / И остро му наказано / В Бургу тихо сой сідити / И до Бога ся молити.* (І. Лемкін); *В давных віках хыжы накривано 4-спадовыми дахами. [...] В [...] пецу выпікано тіж хліб, гріто воду [...]* (І. Самборський).
- Назвівником в називаючим одмінку, напр.: *Каменисты пути i потоки ручы, / Березовы дебри i лісы дремучы, / Кычеры высоки, поляны зелены, / Пропастны ростоки, зрубы пороснены...* (І. Русенко); *Збоку вівсик [...], дале рослий ярчык ядериштій* (І. Головчак); *Чого тошина, чого не крик?* (П. Стефанівський); *Была бы з ней добра коминярка.* (Д. Папгаргай – перев. П. Мурянка).
- Назвівником в рождаючим одмінку з частком *ани*, напр.: *На темно-блакітним небі ани єдной хмарки [...]* (В. Хыляк).
- Неособовим часословом, напр.: [...] *барз ся затишю; / Стежечку сънігом задуло.* (А. Павлович); *Потемніло.* (П. Стефанівський).
- Одрикаючим словом *ніт, нес*, напр.: [...] *ніт в нас своєї школы / I своєї ніт науки* (І. Русенко); *Жывой душы ніт на дворі* (І. Русенко); *А што? – то уж інчых нее? Все лем я і я?* (П. Мурянка).
- Предикативом, напр.: *А красыні гын, на Воснім, затишно, спокійно.* (П. Мурянка); *Треба нам науки* (І. Русенко); *Темно в хыжы* (І. Русенко); *В нас місця дост!* (П. Мурянка); *Ганьба вам / білы, червены панове, / ганьба / на съвіті.* (П. Стефанівський); *Біда бабі без хлопа, / Пиякови без руму, / Руснакови без попа, / Поетам без разуму.* (І. Русенко); *Там в ростоці видно село – далеко пред нами / Малы хыжы, стару школу і під бляхом корчму... [...] Лем здалека чути граня циганьской капелі.* (І. Русенко); *Ей, Команичко, як вірь в тобі мало!* (П. Мурянка). Зо звязком: *Преця воды доста было [...]* (І. Русенко); *Псив не буде чути...* (І. Русенко); *Од усміху друга / Робит ся промінно.* (І. Головчак); *робит ся* – фазова звязка, пор.: *Од усміху друга промінно.*
- Злучальним предикативу з інфінітивом, напр.: [...] *страх было смотрити на него.* (В. Хыляк); *Не час плакати [...] / Не час нарикати* (П. Стефанівський); *А того ся не може навчыти.* (П. Мурянка); [...] *страх было смотрити на него.* (В. Хыляк).

- числі: *Штыри букы стоят на краю ліса. Двадцет дві коровы пасли ся на луці.*
- З підметом складаючим ся з числовника *пят*, *шест* і т.д., або закінченого на такій числовник, і називника – часослово в присудку хіснусє ся в єднотним числі (в минулым часі – в формі З особи середнього роду), напр.: *Пят хыж в селі было крытых бляхам* (А. Барна)
 - Коли в підметі єст громадній числовник або називник з громаднім числовником, то присудок має форму єднотного числа, напр.: *Тридцет двух нас пішло*. (П. Мурянка). *В селі лем осмох газдів не мало іци кони.* (А. Барна)
 - Коли перед підметом стоять слова *дуже*, *мало*, *пару*, *кілько* то присудок (часослово) ставитє ся в єднотним числі; в минулым часі – в З особі середнього роду: *Дуже хлопів пішло до ліса. Мало баб вишло на поле. Лем пару хлопів остало в селі. Дуже дівчат єст в хори. Дуже дівчат было в хори. [...] кілько ся ту народа зобразило.* (Д. Папгаргай – перев. П. Мурянка); *Кілька хлопів зо села робило в тартаку.* (А. Барна).
 - В лемківським языку бесідуочи о родичах, старших і шануваних особах уживають так званого „двоїння“ (*pluralis maiestaticus*) і товді підмет стоїт в єднотним числі, а присудок в множним: *Нянько підуть до ліса. Дідо приїхали вчера. Мама кохали нас барз.* (П. Мурянка); *Прекрасны хвилі пережывали на весілю баба пані молодої [...]* (Ш. Дичко); *Раз вечером казали мі мама молоти зерно* (Л. Барна); *Наши стомосць сут і будут з нами юже на все.* (М. Постії-Яруга).

6. Головий член єдноскладового речыння

Часто стрічаме речыння, в котрых субектови не одповідає жадне слово, напр.: *Ліс. Бліскат. Гырмит. Уж яр. Шум. Крик.* Такы речыння не вимагают додатковых слів, сут граматычні полны. Называеме их **єдноскладовыма**. Мають они лем сдеи головний член, котрий называеме **головным членом єдноскладового речыння**.

Коли головным членом єдноскладового речыння єст не часослово в особовій формі, лем полнозначне слово інчай части речи, товді має оно при себі **звязку** (најчастейше быти), напр.: *А мі – думаши – легко было?* (П. Мурянка); [...] *синици было стыдно...* (І. Русенка).

Головным членом єдноскладового речыння може быти:

- Форма третьей особы множного числа часослова в невызначено-особовим значынню (не с важне, хто єст субектом дії), напр.: *Може істи ти не дали / Очка ти не вмыли?* (С. Вансач): [...] *зовут мя поетом* (П. Мурянка).

- Форма першої особи множного числа в невизначеному-особовому значенню (не є повіджене, хто є субектом дії; може то бути хоць-хто або мож ся легко додумати), напр.: *Хліб печеме найчастіше з кіста квасного. Для вироблення кіста рыхтусме муку житню з пшеничном [...]* (С. Хорощак); *Тож шануйме наше слово / Од велика, аж до мала* (І. Русенко).
- Безособовом формом часослова на *-но*, *-то*, напр.: *Того року побудувано церков в Керестурі.* (Б. Горбаль); *Там им вырок отчытано / И обидвох розстряляно.* (І. Лемкін); *Франц Йосифу шнуров дано / И остро му наказано / В Бургу тихо сой сідити / И до Бога ся молити.* (І. Лемкін); *В давных віках хыжы накривано 4-спадовыми дахами. [...] В [...] пецу выпікано тіж хліб, гріто воду [...]* (Л. Самборський).
- Назвівником в називаючим одмінку, напр.: *Каменисты пути і потоки рвучы, / Березовы дебри і лісы дремучы. / Кычеры высокы, поляны зелены, / Пропастны ростоки, зрубы пороснены...* (І. Русенко); *Збоку вівсик [...], дале рослий ярчык ядеристий* (І. Головчак); *Чого тишина, чого не крик?* (П. Стефанівський); *Была бы з неї добра коминярка.* (Д. Папгаргай – перев. П. Мурянка).
- Назвівником в рождаючим одмінку з частком *ани*, напр.: *На темно-блакітним небі ани єдной хмарки [...]* (В. Хильяк).
- Неособовим часословом, напр.: [...] *барз ся затишло; / Стежечку сунігом задуло.* (А. Павлович); *Потешніло.* (П. Стефанівський).
- Одрікаючим словом *ніт*, *нес*, напр.: [...] *ніт в нас своїй школы / И свой ніт науки* (І. Русенко); *Жывой душы ніт на дворі* (І. Русенко); *А што? – то уж інчых нее? Все лем я і я?* (П. Мурянка).
- Предикативом, напр.: *А красыні гын, на Военным, затишно, спокійно.* (П. Мурянка); *Треба нам науки* (І. Русенко); *Темно в хыжы* (І. Русенко); *В нас місця дост!* (П. Мурянка); *Ганьба вам / білы, червены панове, / ганьба / на сьвіті.* (П. Стефанівський); *Біда бабі без хлона, / Пияковы без руму, / Руснакови без попа, / Поетам без разуму.* (І. Русенко); *Там в ростоці видно село – далеко пред нами / Малы хыжкы, стару школу і під бляхом корчму...* [...] *Лем здалека чути граня циганьской капелі.* (І. Русенко); *Ей, Команичко, як вірь в тобі мало!* (П. Мурянка). Зо звязком: *Преця воды доста было [...]* (І. Русенко); *Псив не буде чути...* (І. Русенко); *Од усміху друга / Робит ся промінно.* (І. Головчак); *робит ся* – фазова звязка, пор.: *Од усміху друга промінно.*
- Злучальним предикативу з інфінітивом, напр.: [...] *страх было смотрити на него.* (В. Хильяк); *Не час плакати [...] / Не час нарікати* (П. Стефанівський); *А того ся не може паччыти.* (П. Мурянка); [...] *страх было смотрити на него.* (В. Хильяк).

10. Інфінітивом, напр.: *Над чым ту думати, / Дармо час тратити?* (Я. Дудра); [*Там муряньки густо лазят.*] / *Хоц бы на них мі не стати* (І. Головчак).

Головний член єдноскладового речыня може мати зложену будову, напр. [...] **так мусіло быти.** (І. Лемкін) – з двома звязкамі; [...] **стати ю быти не хоц-яком суперницом.** (В. Хыляк) – комбінація предикативу з інфінітивом-звязком і пригвізочним членом (як в складним іменним присудку); [...] **з таким не дійти до ладу.** (В. Хыляк) – з фразеольгічним злучынем і ін.

Не вказаний в єдноскладовому речыню субект часто мож называці, напримір, обставником ... **в хмарах** гучыт (А. Павлович), *I над морьом такій стиск; шум; крик; вереск; квік і писк*. (І. Русенка). *Ліс = Ту ліс*, ці тыповом формом называшка або місценазывника, напр.: *Але му ся робіт слабо...* (І. Русенка).

До формальні єдноскладових речыні мож теж зарахувати так званы **визначено-особовы речыні** з „адодуманым підметом”, котрый легко мож додати, операючи ся на контексті або на ситуації. Одповідаю они двоскладовим речыням з підметом в называочым одмінку, напр.: [*I в нас так же - кождий свояс,*] **не можеме разом ти** [...] (І. Русенко), (*в нас*)

(*мы*) **не можеме;** *Не хочу собі прыпоміната / Тоты розкішны літа молоды* [...] (Я. Дудра), (*я*) **не хочу;** [...] **был бым архітектом / Лемком см остал** (П. Мурянка), (*я*) і т. под.

7. Предикативне ядро речыня

Речыня выражают закінчену мысель. В ході мыслі сут два етапы: выбераем якысій предмет мысли і штоси о ним повідаме. Компонент речыня, котрый означает предмет мысли, называем **субектом**, а компонент речыня, котрый выражает то, што предметови мысли приписуєме **предикатом**.

Субект і предикат творят **предикативне ядро** простого речыня.

Предикатом можеме приписувати субектови спідуючы **тыповых значынія:**

- існування або неіснування
- длю (чынніст)
- стан
- прымету (якіст)
- кваліфікацию (однесіння до понятъвой класы)
- кілкіст.

В того, що повідаме о предметі мысли, можуть додатково входити **об'єкти**, коли повідаме, що суб'єкт входить в якості

- однозначна (реляції)

з інчим предметом або предметами.

Рижни (аж і барз зложены) **атрибути** і **обставини** выражают характеристики елементів ситуації непредикативним способом, т. с. односять totы характеристики до очевидності через посередництво предикату.

Терміни *суб'єкт, предикат, об'єкт, атрибут, обставина* описують **семантично-граматичну структуру** простого речыня.

8. Структурывы схемы простых речынь

Граматичным выражыньем предикативного ядра ёст **структурова схема речыни**. Кажде тыпове значыння мае в языку свою характеристычну граматичну форму, выражуюче го речыня ёст збудуване подзя окріпеной схемы.

В лемківским языку найчастійше стрічають ся в текстах пілідуючы структурывы схемы простых речынь:

Приняты означыння: **N** – назывник; **V** – часослово; **Vf** – часослово в особовій формі; **Vf_{3s}** – часослово в формі третьої осoby єднотного числа; **Vf_{3pl}** – часослово в формі третьої особы множного числа; **V_{impers (-no, -mo)}** – часослово в неособовій формі на *-no*, *-mo*; **V_{perf}** – часослово зо значыннем перцепції; **V_{exist}** – часослово зо значыннем існування; **Inf** – інфінітив; **Praed** – предикатив; **Praed_{perf}** – предикатив зо значыннем перцепції; **Cop** – звязка; **Adj** – придавник; **Quant** – числовник; **Adv** – присловник; **Loc** – компонент зо значыннем місця; 1, 2, 3, 4, 5, 6 – одмінки: называючий, рождаючий, даючий, видячий, творчий, місцевий; 2. – залежний (не называючий) одмінок.

1. Речыня зо значыннем існування

Речыния тышу *В уряді был стіл; Был бача; Над річком верба; Сыніг*

Структурова схема (Loc)(Vf_{exist})N₁

Речыния зо значыннем існування мають три компоненты: назву місця існування (**Loc**), часослово зо значыннем існування (**Vf_{exist}**) і назву існуючого предмету, выражену назывником в называючым одмінку (**N₁**).

Егзистенціальне значыння може быти розділене на штყі докладнішы підтыпы: існування (абсолютне „на сьвіті”, або во вказаным місці), положыння (знаходжыня ся деси), переяв явління і посесивне (владіння).

Значыння існування мають декотры речыния з часословом *быти*, напр.: [...] были села доокола [...] / В декотрых селах была школа, / Церков, каплиця

10. Інфінітивом, напр.: *Над чым ту думати, / Дармо час тратити?* (Я. Дудра); [*Там мурянки густо лазят.*] / *Хоц бы на них мі не стати* (І. Головчак).

Головний член єдиноскладового речыня може мати зложену будову, напр. [...] **так мусіло быти.** (І. Лемкін) – з двома звязкамі; [...] **стати ю быти не хоц-яком суперницьом.** (В. Хыляк) – комбінація предикативу з інфінітивом-звязком і призв'язочным членом (як в складним іменним присудку); [...] **з такым не дійти до ладу.** (В. Хыляк) – з фразеольгічним злучынем і ін.

Не вказаний в єдиноскладовому речыню субект часто мож назвати, напримір, обставником ...**в хмараах** гучыт (А. Навлович). *I над морем та-кій стиск; шум; крик; вереск; квік і писк...* (І. Русенко), *ліс = Ту ліс, ци тыповом формом назывника або місценазывника, напр.: Але му ся робит слабо.* (І. Русенко).

До формальні єдиноскладових речынів мож теж зарахувати так званы **вызначено-особовы речынія** з „додуманым підметом”, котрий легко мож додати, операючи ся на контексті або на ситуації. Одповідають они двоскладовим речыням з підметом в называючым одмінку, напр.: [*I в нас так же – кождай своя,*] **не можеме разом ти** [...] (І. Русенко), (*в нас*) **(мы)** **не можеме;** *Не хочу собі припоминати / Тоты розкішны літа молоды* [...] (Я. Дудра), (*я*) **не хочу;** [...] **был бым архітектом / Лемком ем остал** (П. Мурянка), (*я*) і т. под.

7. Предикативне ядро речыня

Речыня выражают закінчену мысель. В ході мыслі сут два етапы: выбераем якысій предмет мысли і штоси о ним повідаме. Компонент речыня, котрий означат предмет мысли, называем **субектом**, а компонент речыня, котрий выражает то, што предметови мысли приписуєме – **предикатом**.

Субект і предикат творят **предикативне ядро** простого речыня.

Предикатом можеме приписувати субектови піддуючы **тыповы зна-чынія:**

- існування або неіснування
- дію (чынніст)
- стан
- примету (якіст)
- кваліфікацию (однесіння до понятъевой класы)
- кілкіст.

В тото, што повідаме о предметі мысли, можуть додатково входити **объкты**, коли повідаме, що субект входить в якості

- однозначна (реляції)

з інчим предметом або предметами.

Рижни (аж і барз зложены) **атрибути** і **обставини** выражают характеристики элементів ситуації непредикативним способом, т. с. односять тоты характеристики до очи видности через посередництво предикату.

Термины *субект, предикат, объект, атрибут, обставины* описуют **семантично-граматичну структуру** простого речыня.

8. Структурывы схемы простых речынь

Граматичным выражыньем предикативного ядра ёст **структурова схема речыни**. Кажде тыпове значыня мас в языку свою характеристычну граматичну форму, выражяюче го речыня ёст збудуване подля окріпеной схемы.

В лемківским языку найчастійше стрічають ся в текстах ішлідуючы структурывы схемы простых речынь:

Приняты означыння: **N** – назывник; **V** – часослово; **Vf** – часослово в особовій формі; **Vf_{3s}** – часослово в формі третьої особы єдностного числа; **Vf_{3pl}** – часослово в формі третьої особы множногого числа; **V_{impers (-no, -mo)}** – часослово в неособовій формі на **-no, -mo**; **V_{part}** – часослово зо значыньюм перцепцыі; **V_{exist}** – часослово зо значыньюм існування; **Inf** – інфінітив; **Praed** – предикатив; **Praed_{part}** – предикатив зо значыньюм перцепцыі; **Cop** – звязка; **Adj** – придавник; **Quant** – числовник; **Adv** – присловник; **Loc** – компонент зо значыньюм місця; **1, 2, 3, 4, 5, 6** – одмінки: называючий, рождаючий, даючий, видячий, творчий, місцевий; **1₂** – чалежний (не называючий) одмінок.

1. Речыня зо значыньюм існування

Речыня тыну *В уряді был стіл; Был бача; Над річком верба; Сыніе*

Структурова схема (Loc)(Vf_{exist})N₁

Речыня зо значыньюм існування мають три компоненты: назву місця існування (**Loc**), часослово зо значыньюм існування (**Vf_{exist}**) і назву існуючого предмету, выражену назывником в называющим одмінку (**N₁**).

Егзистенціальне значыння може быти розділене на штрыі докладнішы підтыпы: існування (абсолютне, „на сьвіті“, або во вказаным місци), положжыня (знаходжыня ся десн), перязя явління і посесивне (владнія).

Значыння існування мають декотры речыня з часословом *быти*, напр.: [...] были села доокола [...] / В декотрых селах была школа, / Церков, каплиця

/ і склеп-крамниця, / корчма тыжс. (І. Русенко); *Был в нашым селі Жыд Йоско Шнілер* (Г. Кузяк); *В них [в словах] есть огн духа* (І. Головчак).

Часослови існування, а особливі часослови *быти*, мають ослаблене лексичні значення, зближене до ролі звязки, і – коли не сут під льогічним акцентом – не сут до вираження існування обовязково потрібни.

Прото одповідниками двоскладових речинь з часословом *быти* zo значенієм існування бивають – в теперішнім часі – односкладовы речиня без часослів. В таких речинях член выражений присловником, називником в формі місцевого або іншого одмінка означат місце, о котрим ся повідат, же итого ся там находит. Головний член є выражений називником в називаочним одмінку і на нього падат льогічний акцент, напр.: *В моїм кутику три на штыри / мийща, відро і басчата, / железна постіль, млада жена, / Христос на стіні розпятій*. (П. Мурянка; орф. і інтерп. Г. Ф.); *На шестиох сторінках лем азбука*. (В. Федининшиц). [...] *на дворі курячиця*. [...] / *На помістку теля, пася, / При кобиці з бочки дуги*. / *Під припецком гуси, кури* [...] *А в боїску песико бурій* (Г. Докля); *Помеджє стіжки оранини смужка* (І. Мурянка); *На небі зівізды* (В. Грабан). Місце може бити вказане місценазивником, напр.: *Ту горбочок, там ярочок, / а там долиночка* (з народної пісні).

Назва місця існування (находження ся чогось чи переяв явління) може бити мініяна, коли маме на увазі існування „на сьвіті” або коли місце є значене з ситуації, напр.: *Был бача, / был бык* (І. Мурянка); *Того дня был мороз і дуява сънгова* (А. Барна); *Горяч* била (І. Кызак). Без часослів: *Каменисты пути і потоки рвучы, / Березовы дебри і лісы фремучы, / Кычеры высокы, поляны зелены, / Пропастны ростоки, зрубы пороснены...* (І. Русенко). *Уж яр!* (Я. Шкірпан); *Сынг, вітриско!* (І. Головчак); *Цнес празник Покровы* [...] (В. Хыляк).

Означення місця існування стрічат ся на початку, на кінці або в середині речиня, напр.: *За дверями з вікном / с дранчастий пліт* (П. Мурянка); *Были там тіж ріжкы гры: шахы, пньонки, льотерия і інчы*. (А. Барна); *Был раз стіл в уряді* (Я. Дудра):

Спеціальні презначенім до вираження того значення є часослови *існувати*, напр.: *Од 1989 рока при Головним Заряді СЛ існує Комісія Народової Осьвіти*. (М. Русинко)

Значення існування має вираження *быти на сьвіті*, напр. (в складі зложенного речиня): *Сут на сьвіті такы горы, / Сут на сьвіті такы ліси* [...] (І. Головчак).

Існування люди і звірят виражают ся часословом *жыти*, напр.: *Жили клеветник і змия* (М. Буряк); *На Лемковині, в гірським селі Свіржова Руска жыл в розкішним палаці богатий пан*. (В. Хомик; вільний переспів

з українського П. Мурянка): *І жылі в селах ллоты, женсы [...]* (І. Русенко); *Жыл там газда зоз газдыньом [...]* (А. Солянкін); *В лісі, в старим буку / Вовірка сой жыла.* (Т. Докля).

Значня находимоїся предмету в якості місця або переяв деси явлення мають тіж інчи часостова виступуюча в двоскладових речинах, напр.: *Над полями стоїт літо.* (П. Мурянка); *На Кычері дус вітер сту-дений [...]* (І. Русенко); *Ішила війна* (П. Мурянка).

В двоскладових речинах за значином існування тіж при порядку „підмет – присудок” льогічний акцент падат на підмет, напр.: *Над річ-ком Лаборец / Тиха верба стоїт* (А. Гальчак).

Речиня, в котрих повідат ся о існуванні чого-небудь в означеному місці мож трактувати як характеристику місця подія находимоїся там предметів, напр., характеристика села: *Од того часу в селі був телефон і телеграф.* (А. Барна)

Часослово може інформувати не лем о існуванні, але додатково о способі існування якого-небудь предмету або явлення (характеризувати го), напр.: *Чорні сині застыджений [...]* (М. Собін); *Над далеким лісом бі-лілі погидни хмары.* (О. Михальчук, записав П. Мурянка). *А чеберче сой такій потічок помеджє скалами, а пlesкают ся в його прозрачній водиці королівськи пструги, а шумлят над ним сильма конарями туты старезны букы, а кучерялят ся коренасты сосни [...]* (І. Желем). Таки речиня найчастіше стрічають ся в описах природи, стану місця.

Значня існування предметів, котрия находит ся в кругу чийого вла-діння, до чого-небудь або чого-небудь належать, суть з кымсі або чымсі на стало звязаны, посередньо выражают тіж речиня посесивного тыпу.

2. Вираження існування через перцепцію (видження, чуття і т. д.)

Речиня тыну *Там видно школу*

Структурова схема (Loc) – Praed_{per} N₄

Находимоїся предмету або переяв явлення може быти выражене через інформацію о тым, же тот предмет є якими зауважаний. Таки речиня мож трактувати тіж як виражаючи значення стану незалежного од человека. Тыповом формом вираження такої інформації є речиня з назвом місця, предикативом і з називником в видичним одмінку, означаючим предмет або явлення, напр.: *Через мос вікно в дверях [...] видно сден дах* (П. Мурянка); *На меджасах помеджє полями сусідів видно было дост густо купы камія* (А. Барна); [...] видно го [Любовенський замок] зда-лека (Ю. Матяшовска); *Там в ростоці видно село – далеко пред нами - / Малы хыжски, стару школу і під бляхом корчму... [...] Лем здалека чути грания циганської канелі* (І. Русенко); *Але что там з неба чути?* (А. Солян-

кін): Цілий ден, аж до пізнього вечера на полі [...] чути було лем страшний крик і йойк о ратунок. (А. Барна).

Речнина тишу *Пахне медом*

Структурова схема (Loc)Vf_{3sperc}N₅

Це то синтактичний спосіб вираження перцепції – чутя запаху, а посередньо існування того, що це його джерелом, напр.: [...] *запахло на предвесні / полонином* (В. Грабан); *Пахне терком і черешњом, свербоузком ружевіс*. (П. Мурянка)

Перцепція може ся виражати тіж в двоскладових речинах, напр.: [...] *деси з боку долітує* [...] *ріжноголоса тріскотня* виелякого штаства... (І. Желем).

3. Речнина зо значиньом пеіснування (брaku когоси або чогоси)

Речнина тишу *Там нес школы*

Структурова схема (Loc) *нес* N₂

Часословний компонент зо значиньом пеіснування має форми: *нес*, *не було (бы)*, *не буде*, напр.: *Не було там жадных комарів*. [...] *села того юж нес і такого юж не буде*. (А. Барна); *В Михалові не було школы* (В. Дзядик); *Гнеска тых сыпаниців праї нес*. (Л. Самборський).

Речнина тишу *Не чути бесіди*

Структурова схема (Loc) *не* Praed_{parc} N₂

Лемківской не чути бесіди (І. Русенко); *На цільних рілях землі і лісив не було видно медж* (А. Барна)

4. Вираження фазы існування (початку, тирвання, кінця)

З під синігу зачала виходити нова зелена *трава* і перші *квітки* – стокротки, каченці, крокісі і лісовы *фіялки*. (А. Барна); *Ниби минул тоталітаризм і настала демократія*. (П. Трохановський); *І ту зачала ся правдива лемківска маніфестація*. (П. Трохановський);

2. Речнина зо значиньом дії (чынності)

1. Субектовы речнина

Речнина тишу *Хлопец чытат*

Структурова схема N₁Vf

Субектом чынності може бути чловек або звір, напр.: Улька *запицала* голосно, *обернула ся* и [...] *вдаршила* з цілої сили хомонтом Йоска по

хырбеті [...] Йоско йойкнул и вхопил ся за рамено. (Т. Кузяк); Газда підкошал, а газдина підберала зерно і вязала спони. [...] Пізном осіньом, перед самым сьнігом газдове і газдині стинали і звозили домів капусту. [...] Люде ей чистили, сікли, солили і квасили в великій бочці. [...] Сват на початок попросил о погаричок, а сам вынял з пазухи літрівку палюнки і поставил на столі. (А. Барна); Сова по ночи гукала (ІІ. Мурянка); Праві на кождым дереві якисий птах вил собі гніздо (А. Барна); Дес заяц проскочым, дес лишика прошуспне, ци медвід в малини почапат з беріз. (В. Хомик).

Субектом дії може тіж бути предмет, напр.: *Байсів міши водний молоз зерно для іх родини. (А. Барна)*

Присудок найчастійше має при собі дополнення означаюче обект дії, напр.: [...] *підберала зерно, вязала спони, отепляли хызы; Лев і медвід [...] зімали серня.* (М. Лучкай); *Газда на вишуканих позерат* (І. Русенко).

Речнина збудуваны поділя структурою схемы **N₁Vf** можут тіж мати значення характеризуюче субект поділя його діяльності – професії, заняття ремеслом або знання робити штосн, напр.: *Прислонський Петро дуже читал і писал.; Підберезиняк Теодор [...] кул млынъски колеса* (А. Барна).

2. Речнина зо значином дії без вказания субекту

Речнина тышу Орано

Структурова схема V_{imperf -no -mo}

Ужытая речнина той структуры сест ограничена до текстів бесідуючых о минулым часі, напр.: *На полях орано і сіяно зерно на кождым кавальчику землі, або саджено бандуркы, капусту, буракы і огородовину в загорідках. (А. Барна); Вишукым oddільні съпівано традиційне „Многая літа”. (ІІ. Дичко); В західній Лемківщині праві не жато зерна сернами [...] (С. Мадзелян).*

Речнина тышу Молотят

Структурова схема Vf_{3pl}

В себе дома в кождий родині товкли пенџаки. [...] Лен пряли в ден і вечер. [...] в кутні ізбы коло вигляду ставляли красна [...] З полотна леняного краяли і шили сорочки, опічата, гачы, ногавки, запаски для цілої родини. (А. Барна); Вчера привезли з села сыр (В. Грабан).

Речнина тышу Торгувало ся

Структурова схема Vf_{3s} ся

Сут то речнина невызначено-особового тыпу, без вказания на субект дії, напр.: [Зо Зборовом і Бардзійовом] *торгувало ся* през близко 150 ро-

ків. (А. Барна); [Треба було сідити, наслухувати,] та ся добре курило. (П. Трохановський); Колиси / то ся жыло (П. Стефанівський), або з означенням субектиу через називник в даочым одмінку, напр.: [Повідали мої дідо / Як то давно було, і же] ся Лемкам в наших горах / Не найгірше жыло. (Я. Дудра).

Речыня тышу Посолити

Структурова схема Inf

Інфінітивны речыня стрічаме передовштыким в рецептурах сірав, напр.: **Натерти** компети і **переїдити** през сіто, **посолити**, **вымішати**. (М. Хомяк); [...] **кісто оставіти** на якисій час в спокою [...] Потім **накласти** до бляшок (формы), або в руках **формувати** маленьky „підпалки”, **уложитьти** на лопату, **підсыпати** муком і **класти** до печа (С. Хороцак).

3. Речыня з значыньем стану

I. Выражыня стану місця

Речыня тышу (*На дворі*) темно

Структурова схема (Loc) – CopPtaed

Структура з предикативом есть специяльні презначена до выражыня стану, напр.: **На дворі хмарно**. (В. Фединишинець).

Коли з контексту або ситуаціі місце есть знане, то його означыня може быти миняне, напр.: **Было** уж **темно**. (О. Михальчык; записал П. Мурянка).

В речынях з таком структуром стан місця може быти представлений через субъективне одчутия, напр.: *А тепер смутно там в Карпатах* (І. Руценко); *Ту было порожнё і смутно* (О. Михальчык; записал П. Мурянка); *Але як же тут красні было!* (П. Мурянка)

Речыня тышу Гырмит

Структурова схема (Loc)Vf₃

Часословы в таких речынях маюць значыння явлінь природы. До той групы мож теж зарахувати речыня з неособовыма часословамі перцепціі, напр.: **Бліскат, дудніт, в хмараах гучыт,**/ **Гырмит** [...] (А. Павлович); **Сітіт.** (В. Фединишинець); **Ляло колиси / и ляло / на люди / лемківских** [...] (П. Стефанівскій); [...] **барз ся затміло** [...] (А. Павлович).

2. Виражыння внутрішнього стану (одчуття)

Речыни тышу Хлопцю было весело

Структурова схема N₁ – CopPraed

Компонент в формі даючого одмінка означат субект стану внутрішнього. Може то быти назывник або місценазывник, напр.: *Ван буде мило і людям весело* (В. Хыляк); *I лем мі потім жаль /ночи / i пера / i крейдового паперя* (П. Мурянка)

Одчуття може быти представлене – дослівні або метафоричні – як ідуче од якосьої части тіла, напр.: [...] *мому серцю тісно в грудьох* (А. Гальчак); *Так на серци тяжко.* (І. Головчак); пор. *Так мі на серци тяжко.*

4. Речыння зо значынью прыметы (якости)

Речыни тышу Дівча было робітне

Структурова схема N₁ – CopAdj₁

Клімат в нашым селі был дост уміркуваный. Поля і лісы были веце сухы [...] Села были бідны [...] Масло было біле або жолте. [...] Солома лену ест міцна, а корені слабы. [...] Студні были пльотки, але были і дост глубоки (А. Барна); пор., з модальному модифікаційом: *Пец повиден быти добре горячий* (С. Хорощак).

До выражыння прыметы ужыват ся тж конструкцій, в котрій характеризуючий компонент (найчастійше придавник) впроваджений ест словом-класифікатором, называочым тып (рід) субекту, напр.: *капуста – рослина, Улька – дівча і т.п.*

Капуста то барз важна і знана в цілым сьвіті рослин. (А. Барна); [...] *В Йоска служила Щетинова Улька]. Было то дівча румяне, дост туге, веселе і робітне.* (Т. Кузяк)

Речыни тышу Капличка стоіт при стежцы

Структурова схема N₁ – Vf_{есн}Loc

Субект може быти характеризуваний через його положыння. Дотычыгт то передовштыкм місцевости і предметів красвицу. Такы речыння сут подібны до егзистенціяльных, і мают в своім складі часослова зо значынью існуваня, але ріжнят ся од тамтых порядком компонентів і льогічным акцентом на означынню місця, напр.: *Головна капличка стояла під селом, при стежцы [...] Стежкы тоты тяглы ся полями і луками, тяглы ся меджсе зернами, тяглы ся і меджсе лісами.* (А. Барна). Характеристичным предикатом ест злучыння быти + положеній (-а, -е, -ы), напр.: *Село Чорне было положене в горах [...]* (А. Барна).

5. Речыня зо значыньем кваліфікації

Речыня тышу „Бесіда” то двомісячник

Структурова схема N₁ – N₁

Кваліфікация то однесіння до понят’ової кляси. Перший з двох компонентів схемы (називників в называючим одмінку) означат предмет, а другий – надрядне поняття. напр.: *Мотовило то крижак долгости 0,80м до мотаня ниток в пасма і лікті. [...] Голова (дзвін) баగра і спиці то головны части колеса.* (А. Барна); *Каждий верх то отець. / А долинка матір...* (І. Головчак); *Тота книжка – то перший наш буквар* (П. Мурянка).

Речыня тышу *Анна ест учительком*

Структурова схема N₁ – CopN₁

Такы речыня служат передовытым до інформування о професії. напр.: *Осиф был листоношом в селі. [...] Тоты ремісники быш самоукаими* (А. Барна); *Нянько быш дорожником* (П. Трохановський).

Кваліфікация може ся лучыти з додатковом характеристиком, напр.: *Він [Владимір Хильяк] безперечно ест найвидатнішим лемківським творцем другої половини ХХ століття* (О. Дуць-Файфер); *Добрянський быш великим любителем мясного левашу* (Д. Марков – перев. П. Мурянка).

Речыня тышу *З нього ест тумак, З Петра ест добрий музыкант*

Структурова схема З N₂ – Cop (Adj)N₁

В кваліфікуючых речынях збудуваних подія той схемы компонент в формі называючого одмінка то експресивно-характеризуючий назывник або назывник з оціннюючым придавником. напр.: *Была бы з ней добра комишярка* (Д. Напгаргай – перев. П. Мурянка).

6. Речыня зо значыньем кілкости

Речыня тышу *Тартаків было три*

Структурова схема N₂ – CopQuant

В речынях той структуры призвязочний компонент то числовник або інче выражыння з кілкістным значыньем, напр.: *[Тартаків] в околици села было аж три. [...] крестів і калішок [...] было в селі понад пятнадцет. [...] Такых ріль в селі было четверта част. [...] Было мало землі і ліса. [...] той діяльности было в селі барз дуже. [...] хліба [...] не все было дост* (А. Барна); *Того сънівання было аджсе дуже.* (ІІ. Дичко),

9. Другорядны члены простого речыння

Другорядным членами простого речыння сут дополніння, придаток і обставник.

1. Дополніння

Дополніння то член речыння выраженыи назывником або місценазывником в залежным одмінку (з принализвником або без), котрий єст підрядним до інчого члена речыння – найчастішо до часослова або одчасословного назывника, але тіж до предикативу, придатника, часопридатника і часоприсловника .

Термін *дополніння* означают, же тот компонент дополнят зміст надрядного слова, напр.: *Учытелька похвалила ученика*. Речыня **Учытелька похвалила* єст недоповіджене, бо часослово *похвалила* вымагает дополніння.

Дополніння одповідат на звідданя залежных одмінків, напр.: *Я спрятал (кого?) ученицу. Я рахую (на кого?) на тебе. Учытель опікүс ся (кым?) учениками. Ты підеш (з кым?) з братом. Бесідусме (о чым?) о Лемковині*.

Вельо часослів вымагает дополніння, напр.: *помагати (кому?), выслати (што? кого?), оповідати (о кым? о чым?), стрілити (кого? што?), сковать (што? кого?), натрафіти (на что? на кого?).* Речыня з тыма часословами без дополніннь были бы неполны.

Часом одно часослово може мати два дополніння, напр.: *Я просіл (кого?) маму (о чим?) о гроши. Ляпец купил (кому?) дівчату (што?) квіток*.

Вымагают тіж дополніння декотры придатники і часопридатники, напр.: *подібний (быти подібним) (до кого? до чого?), визначений (быти визначеным) (до чого? през кого?)* і одчасословны назывники, напр.: *введіння (чого? кого? до чого?)*.

Дополніння ділніт ся на пряме і непрямое.

Пряме (безпосереднє) **дополніння** - переважні єст в видчым одмінку (акузативі). Розпознаеме го по тым, же при зміні предикату з активної стороны на пасивну стас ся оно підметом, напр.: *Нянько будзе хыжус. Хыжэа ёст будувана через няню*.

Пряме дополніння може выступувати тіж в рождаочым одмінку (генітиві), коли предикат выступус з перечынью *не, ни*, по декотрых часословах, як *прагну, стережу*, напр.: *Не люблю кавы. Прагну здоровля. Стережу маму*.

Пряме дополніння часом може выступувати в творчым одмінку (інструменталі), напр., коли окрісят часослова *рядити, доводити, керувати: Ведучий рядит кружком. Митро керуе школом*.

Непряме (посереднє) **дополніння** розпознаємо по тим, же по зміні конструкції з активної на пасивну, має ту саму синтаксичну функцію і ту саму граматичну форму: *Параска мыс грата „Людвіком”*. Грата сут мити через Параску „Людвіком”.

Дополніння окрісять часом придавники і присловники: *Мартуся літат прудше од Штеся*. Любця, Олюся, Петрусь то діти здібни до вшитого.

2. Придаток

Придаток є членом підрядним до називника і відповідає на звідання: якій? яка? яке? якы? котрий? котра? котре? чий? чья? чые? чи? котрий за порядком?, напр.: *моя хижка* (чья?), *істория Лемковини* (чого?), *барнаста хустка* (яка?), *четверте дерево* (котре за порядком?).

Придаток може бути виражений придавником, порядковим словниковим, місцепозивником і часопридавником, напр.: *весела дівочка, другого дня, тій дівочці, співаюче дівча*. Найчастійше маме ту получиня згоды, напр.: *весела дівочка* – називаючий одмінок, єдиноне число, женській рід.

Придаток виражений через називник в тих самим одмінку що окріслене слово називається **приложком** (апозицією). Приложки отримані з називником получиньом згоды, напр.: *ріка Жданя, пан професор*.

Придаток виражений через називник в рождаючим одмінку (генітиві) називається **генітивним придатком** і творить получиня вязання, напр.: *заштат сыніа, брат мужса, гавк псиів, крик учеників*.

3. Обставник

Обставник пояснює предикат, вказує, як або в яких обставинах проходить дія. Обставник односеється до часослова і відповідає на звідання як? де? коли? чом?, а також пошто? в якій мірі? в яким ступені?, напр.: *Прид прудко. (як?) Тан мурянки густо лазят. (де?) (І. Головчак), Рано мильо зубы. (коли?)*

Обставники можуть односеєсти ся тіж до придавника, часопридавника або присловника, вказують на ступені ознаки або дії, напр.: *барз гардій* (герок), *дост гарді* (пиншет).

Обставником може бути: присловник, напр.: [...] *піше вертали* (ІІ. Трохановська), часоприсловник (тіж залежними від нього словами), напр.: *вертали розмахуючи торбами*, називник в залежним одмінку з принизивником або без принизивника, напр.: *Всяди полно тебе, і в коморі, і на дворі*, інфінітив, напр.: *Пішол орати*.

Обставники мають ріжни значення.

Обставник місця одповідає на звіддання: *де?* *кади?* *одкаль?* *одкаль?* *якдалеко?* і т.д., напр.: *Прихал з гір. Переходил тацади. На віконци виріс з інію крас квіт* (А. Гальчак).

Обставник часу одповідає на звіддання: *коли?* *в яким часі?* *одколо?* (якдавно?) *як долго?*, напр.: *Думам од вчера. Заран зварю замішку. Єдному газді в пічну пору зліс візли до комори* (І. Русенко).

Обставник причини одповідає на звіддання: *прошто?* *з якої причини?*, напр.: *Мельця пікала з жалю. За зlosti віннич не повіл. Од усыміху друга робит ся промтно* (І. Головчак).

Обставник цілі одповідає на звіддання: *по што?* *на што?* *в якій цілі?*, напр.: *Іду до саду по яблка. Хлопы пішли за село косити. Старши в том ден несш до церкви для священиника гарфого когута* (А. Барна).

Обставник способу одповідає на звіддання: *як?* *яким способом?*, напр.: *Лен рис дост густо* (А. Барна); *Верну ся піше. Ми пшли сьпіваючи. Тисяч квятків в літнім полі враз розкішлю* (А. Гальчак).

Обставник міри і ступеня одповідає на звіддання: *як барз?*, напр.: *Ви любите сі до болю серця. Собіткы горили барз високо. Повязаня родинне з іншими селами було дост велике* (А. Барна).

Обставник вимоги одповідає на звіддання: *при якій околичності?*, напр.: *В разі болю заживі лік*.

Обставник уступки одповідає на звіддання: *напротив кому?* *чому?* *без взгляду на што?*, напр.: *Без взгляду на хвилю підеме до ліса На перекр родичам она пішла на танц*.

В синтаксії не вираховано інші однозначних критеріїв до розрізнення дополіннь і обставників.

10. Скомплікування простого речыння

Структура простого речыння може бути скомплікувана сидородними членами, видлеными членами (зворотами), звертанями, вставными и вставленными конструкциями.

1. Сидородны члены речыння

Сидородными называем члены речыння, котры сут получены прирядним получынъем і заполняют едину синтактичну позицию. Сидородными могут быті вшытки члены речыння: підметы, присудкы, дополніння, придаткы і обставники.

Значыня окремых сидородных членів сут частямі якісного спільнога для них надрядного значыня, напр.: *В недзілі і свята в большости селяне*

носили одяг і обуття фабричне купуване в містах або на ярмарках. [...] Гуні окрашали скорянами обшивками кольору чорного або червоного. [...] З обуття купували черевіки, скірні і мешти. Была то обув добрової ремісничої роботи на ноги хлопські і женські. (А. Барна).

Перед рядом однородних членів або по ним може стояти узагальнюче слово, котре занимав таку саму синтаксичну позицію як однородні члены. В приміровому реченню є слова *одяг і окрас*: *Купували собі і готову одяг – сорочки, білизни, ногавки (сподні), спідниці, хустки, капелюхи і дуже тихіх окрас – басанчик і гузіків.* (А. Барна).

Однородні члены мають часто, але не конечні, подібні граматичні форми і можуть бути отримані перерахувальним інтонаційном і прирядними злучниками.

Тоти граматичні способи служать до вираження трьох типів однієї меджі однородними членами: вяжучих, розділюючих і протиставивих.

Вяжучи одношіння виражают ся або беззлучниковим получином однородних членів (з перерахувальним інтонаційном), або прирядними вяжучими злучниками, напр.: *І всі видри, і всі чаплі, / Як лем могли, з собом ханти / Таніри, ножи, видельці [...] (І. Русенко); Тільки сст в тих словах / Ласки та любові. (І. Головчак); Не прешлидували іх хвороти серця, ани хвороти реуматичні. [...] люде не мали юж ани сил, ани можливості од нова зачинали будону цільних газдівок* (А. Барна).

Часто вяжучий злучник знаходить ся лем перед кінцевим членом ряду, напр.: *Діти сили на рікі, зняли лахи, вділи костюми і чекали на сонце* (однородні присудки сили, зняли, вділи, чекали). Сдинородні члены можуть теж бути отримані вяжучим злучником в пари, напр.: *Квіт липи, сок з машин і яфир, дзендерзия і румянок ратували діти і старших од перестуди і інших хворіт.* (А. Барна).

Розділюючы одношіння *Він то потанцює, то посыпніват, то пожартує. Підеш з коровами, або зграблеш сіно. Села на тій лені фронту били або знищено, або спалено.* (А. Барна)

Протиставиви одношіння *В понедільок мулярім на будову віз см не азотняк, лем цiment высокопроцентний [...] (Г. Кузяк); Был то хлон мудрій, зарадний, но і кус ачепий.* (Г. Кузяк).

2. Виділены придатки

Виділены придатки виражают додаткову характеристику предмету. Найчастіше стоять по слові, до котрого ся односять, напр.: *За березом росла терка, наїжена кільцями і зато съміла, одважна* („Бесіда“); *А газдinya плаче, бідна.* (А. Солянкін).

Выділений придаток в формі часопридавника (тіж з залежними однією словами) называеме **часопридавниковим зворотом**. Одділяме го однією речити речыня противаками, напр.: *В зеленій долині-колысці, завішеній меджсе верхамі рідных гір, гойдал ся смуток.* (П. Мурянка); [...] *Ничипір взял тато немовлятко, закручене в пачисну пеленку, вложыў го до торбы і занюс до церкви [...]* (Т. Кузяк).

Выділеныма могут быти тіж приложы, напр.: *Аж в кінцы виділ журавля, / Птаха великого, / І на міты стал просіти / Ратунку од нього.* (М. Буряк); *Зіма, зима, ўшываніца, / ўшыле в носик, ўшыле в лиці [...]* (П. Мурянка).

3. Выділены обставники

Выділены обставники могут быти выражены часоприсловниками, назывниками і присловниками.

Выділений обставник выражений часоприсловником (тіж з залежними од нього словами) называеме **часоприсловниковым зворотом**. Мае він пілпредиктивне значыння „другорядного присудка”. Часоприсловниковий зворот одділяме од речити речыня противаками, напр.: *Ідуть они собі, бесідуючы, дорогом [...]* (Т. Кузяк).

Часоприсловник незавершеного виду означат дію, котра проходить в тым самым часі што і дія означена часословом (присудком), напр.: *бесідуючы – ідуть*.

Часоприсловниковий зворот з часоприсловником завершеного виду означат чыніст, котра проходить скоріе од той, котру представлят часослово (присудок), напр.: *Вмывыши ся, він пішол спати. Ватъю, доставшы од няня в скору, гварит [...]* (газета „Лемко” 1912 р.); *Прочытавши книжку, він однос ю до бібліотеки.*

Выділены обставники выражены формами назывників (тіж з назывниками) мают значыння додатковой, докладнейшой інформаці – найчастійше о міці або о часі, напр.: *Ta іцы осіню, в Саноку, виділи мы Го в полным здоровлю, слухали Його милого, лікуючого голосу. [...] I в'їмали мя на крилосі, під час проповіді, очы Владыкы.* (П. Мурянка); *I я там был (за дверьома)...* (А. Солянкін).

Стрічают ся тіж выділены обставники выражены присловниками, напр.: *Аж ту, нагло, споза плота / Выскочыла нсів голота [...]* (І. Русенко); *A то сідил в Чытальни Качковскага, а то, уж пізнейше, при своіх книжках [...]* (П. Мурянка).

4. Выдлены порівняльны звороты

Значныя близкe обставниковому мають выдлены порівняльны звороты. Складают ся они з формы назывника, придавника або присловника, при котрий могут быти залежны слова, впровадженой порівняльным злучником, напр.: *В грудях, як на гушлях, / радіст грат родинно.* (І. Головчак); *А в селі з рана, як на ярмаку, / Коровы ревут [...]* (Я. Дудра); *Они до нас йшли долгими віками / З гордістю і красом, як та птиця пава.* (Я. Дудра); *Така с, як стіна, блідна [...]* Взял, высукал він рукавы, / Стис го, якби обручами, / Натужыл ся, жылы натяг / І з корін'ем буки витяг. (А. Солянкін); *Полетіли / Сой мотылі / По вершині, / Нібы іскри, / З тріском сіли / На долині.* (І. Головчак).

5. Вставны і вставлены конструкціі

Слова і словозлучыня, котры мають в речынню автономну позицию і выражают субективне одношыня бесідуючого до змісту речыння, называеме **вставныма**. В писмі такы конструкціі сут выдліяны протинка-ми, павзам і скобкамі.

Примірьы: *Для виштыкых, реку, хліба ніт* (І. Русенко); *Такій вышол, зате, крам [...]* **Як сам видиши, виштыко маме [...]** (І. Русенко); [...] в ден, як вам відомо, / я мам слабы очы.

 (Я. Дудра); *Засідання отворил, як выпадаю, пан Яцек Куронь [...]. Як ся мож было сподівати, проблемы мают виштыкы [...]* ("Бесіда"); **На жаль, медычна поміч [...]** залежна с од пінязи. ("Бесіда")

Можут то теж быти цілы речыння, напр.: [...] дуже з ней [фактографічной літературы] – жебы не назвати того байдужістю внуکів – зіл зуб часу.

 (П. Мурянка)

Вставленыма называеме влучены до речыння предикативны сдинніці, котры перерывають разпочате речыння, жебы додати якыси выясніння. В писмі такы вставлены конструкціі сут выдліяны скобкамі або павзам, напр.: *Вышол газда там, на поле, / (Мал два шумны, міцны волы) / Помаленьки собі оре / І сьпіват собі поволи...* (А. Солянкін); *Італіян Кальтімах [...], перешлідуваний через Папу Павла II (ідеі гуманізму не были через панство добрі постеріганы) мусіл в 1468 році втікати зо свійого краю [...]* (П. Трохановский); [...] свого часу принял см таку пропозицию (**власт аж і коли просіт – розказує**) для „Церковного Календаря”. (П. Мурянка); **Як сден з першых [Владимір Хыляк] принял званя „Лемко” (часто ся так підписувал під творами), даючи тым свідоцтво свійого стремління до креування автономічной лемківской культуры.** (О. Дуць-Файфер)

6. Звертання

Називник або словозлучнина з називником в клічучим – рідше називаючим – одмінку як означиня твої особи (часом звіврятє), до котрої (котрого) звертат ся бесідуючий, называем **звертаньм**.

В лемківським языку звертання має передовицьким форму клічучого одмінка, напр.: **Наталяко, не болит тя дашто?** (Д. Папгаргай; перевод П. Трохановський); **Мамко, мамко, куп мі книжку [...]** (А. Духнович); **Запискай, задуркай,/ Мій милій югасе [...]** (народна пісня);

Як реторични фігури, звертання можуть тіж називати предметы, звірята, абстракційни поняття або особи не участвуючи в бесіді. напр.: **Росний, яблінко, високо [...]** (народна пісня); **Зозуленко мила, / Де будеш кукала** (народна пісня); **Засьнівай, когутку, / На вербовим прузунку [...]** (народна пісня); **- Ой, деж ты бывал, / чорний баране?** (народна пісня); **Веселости моя, / Дес ся мі поділа?** (народна пісня); **Земльо моя, / Сторінко моя тиха, / Кольорами розмасний мій луже,** / Несдана нас доленька била лиха [...] (М. Собин); **Рідне слово, помож ты нам / Свого ся тримати [...]** (А. Гальчак); **Дитино / ты спій спокійно [...]** (В. Грабан).

Приміри звертань в формі називаючого одмінка: **Пискай, югас, пискай [...]** (народна пісня); **- Кади-с осін ходила? / Што ес осін виділа?** Чого-с осін слухала? (П. Мурянка); **Ты, секунд, за котом сяд! [...] А ты, сукін, з цимбалами / сун ся гев і сяд за нами!** (І. Русенко); **- Но Ульця, гнес ваше свято** (Г. Кузяк)

11. Синтаксис зложенного речыння

Зложене речыння має веце як єден граматычны цэнтр (підмет і присудок або головній член в ўдноскладовы речыні). Части зложенного речыння сут подібны до простых речын, але не мают мысловой і іントонаційной самодільности.

Основнымыма способамі полуцення части зложенных речын сут іntonация, злучники і злучниковы слова, а окрем того спільны другорядны члены, спільны надрядны або підрядны части, місценазывниковы слова в ўдней части односячы ся до другой, миняня декотрых членів, котры могут быти познаны з другой части зложенного речыні.

Зложены речыні, котрых члены сут спосны злучниками або злучниковыма словамі, называем **злучниковыма**. Части **беззлучниковых** зложенных речыні лучат ся лем іntonацийом.

Злучниковы речыні ділят ся на **прирядні зложены**, котрых части сут полуцены прирядными злучниками, і **підрядні зложены**, котрых части лучат ся при помочи підрядных злучників або злучниковых слів.

1. Прирядні зложене речыня

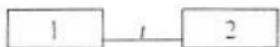
Приядні зложены речыня – зо вгляду на выражены злучниками мыслёвымі одношыня медже частямі – діліт ся на:

- 1) вяжучы,
- 2) разділюючы,
- 3) противаставны,
- 4) результативны.

Части **вяжучаго зложеноприяднаго речыня** сут полуцены вяжучымі злучникамі *i*, *a*, *та / тай*, *ані* напр.: *Перешли зме прэз границу і зараз сковал нас густій ліс.* (А. Барна); *В подвір'ях стоят готовы возы, / А дехто навет в полі уж оре.* (Я. Дудра); *Вітер часто гне ей, остро на ю дыхат, / Та калина гордо стойт [...]* (І. Голюбчак); *І синиця, дурна птиця, / Не зробила з моря пекла, / Тай зо стыдом, без гонору, / Одкаль пришла – / Назад птекла.* (І. Русенка); *А на морі нич не горіт, / Ани дыму тіж не видно.* (І. Русенка)

Примір схемы:

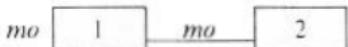
(1) *Сст пізно (2) і комісія розыйти ся мусит.* (Я. Дудра)

Злучникамі медже частямі в **разділюочных зложеноприядных речынях** сут *або, то - то, ци - ци*. То, што выражают часті тых речынь, не існуе рывночасно.

Примір схемы:

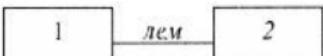
(1) *To ліс дойч, (2) то съвітит сонце.*

Протиставны зложеноприядны речыня выражают мысли, котры противиставляюць ся собі. Части таких речынь можут лучыты злучники *але*, *прецін*, *натоміст*, *а*, *лем*, напр.: *Летіла см прудко, але Фрося ня выпередила. Ты ся тішыши, а мі сст смутно. Посідали і загралі, / Але план-но зас вынало...* (І. Русенка); *Покрытия хыж было переважні соломянне з кычок, але греблі і стріхи покрывали юже гонтами.* (А. Барна); *Софрон хотіл выдерти з Фецьовых рук сокыру, але том не дал.* (Н. Чепіга); *Не поможут ни замкы, ни краты, / Лем пса доброго тра ховати!* (І. Русенка); *Ты уж одышала, наша Матусю, / Лем сс в памяты нам осталася [...]* (М. Собин).

Примір схемы:

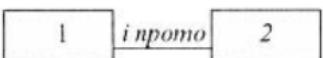
(1) *Вінштко інче мы стратили, (2) лем бесіда нам осталася.* (І. Русенка)

В результативных зложеноприрядних речынях мысель выражена в другой части речыня выникат зо змісту першої часті. Части результативных речынь лучат злучники *i*, *a*, *та / тай*, *прото*, *зато*, напр.: *Ніхто не пришол мі помочы, і сама мусіла см порубати дырва. Поля і лісы были веце сухы, і за то в селі не было мокро і мглисто.* (А. Барна); *Не навчыл ся верша, тай не пішол до школы. Ляло два тыжні, зато не поіхала см на Ватру.*

Примір схемы:

(1) *To была барз долга чытанка, (2) і proto не дочытала см до кінця.*

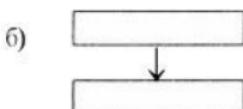
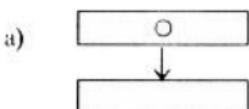

2. Підрядні зложены речыня

В підрядні зложених речынях залежны части лучат ся з головном при помочи підрядных злучників або злучниковых слів. Злучник або злучникове слово находит ся в підрядній часті, напр.: *Травы косили все рано з росом, бо товди коса ліпше косила.* (А. Барна) – злучник *бо*; *Організаторами груп юнів'ярів были переважні поважны газдове, котры юж десі обертали ся в съвіті.* (А. Барна) – злучникове слово *котры*.

В головній часті може тіж находити ся вказуюче слово (місценавівник), до котрого – через злучник або злучниковое слово – односит ся підрядна част, напр.: *Такій вишил, знате, крам, / Што аж зглупіл осел сам.* (І. Русенко) – вказуюче слово *такій*, злучник *что*; *На еміграцию вийхати могли лем таты, котры зобрали кус гроша на агента і на подорож.* (А. Барна) – вказуюче слово *таты*, злучниковое слово *котры*.

Підрядна част може ся односити або до якысого слова головной часті ци до його злучыня з вказуючым словом (представлят то схема (а)), або до цілої головной часті ци до сїй предикату (представлят то схема (б)):

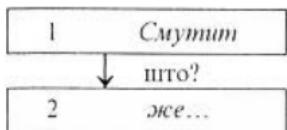
1. Речіння з підметовом підрядном частю

Така підрядна част сповіняє ролю підмету надрядної часті (єє її функціональним еквівалентом). Одповідат на звідання називаючого одмінка *хто?* або *што?*, напр.: *Хто мечом воює, од меча гине* (Хто од меча гине?). *Сст зневірливе, ци здоляме на концерт* (Що єє зневірливе?). *Котри вписали ся на листу, глядали дощок і збивали з них ріжни скрині.* (А. Барна) (Хто глядал дощок і збивал скрині?).

Злучниково або злучниковому слову в підрядній часті може одповідати місценазывник в головній часті, напр.: *Таки скрині шукували і топти, што не були записаны [...]* (А. Барна); *Што ся стало, то ся не одстане. Іщи ся топт не вродил, / Штоби кожедому угодил.* (А. Павлович); *Хто сильніший, хто зубатий, / Том і правду мас.* (І. Кызак)

Примір схеми:

(1) *Смутит мя,* (2) *же діти не вчат ся.*

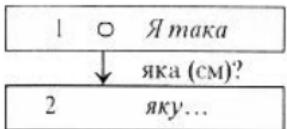

2. Речіння з присудковом підрядном частю

Присудкова підрядна част прецизує пригважочний член іменного складного присудка головної часті, выраженої місценазывником *такій*. Одповідат на звідання *якій* (*сст*)? *ким* (*сст*)? *чим* (*сст*)? Присудкова част лучить ся з головном при помочі злучників *як*, *як бы*, *же* і злучниковых слів *што*, *хто*, *якій*, *котрий*, напр.: *Якій отець, такій сын. Яка робота, така заплата. Сынг был такій, же не дало крохнути.*

Примір схеми:

(1) *Я така,* (2) *яку ня знаш.*

3. Речіння з придатковом підрядном частю

Придаткови підрядни часті одповідають на звідання *котрий?* *якій?* *чий?* Лучат ся они з надрядном частю при помочі злучниковых слів (односных місценазывників) *котрий*, *якій* і злучників (*што* і декотрих

інчих), напр.: *Мама думала о дівці, котра вихала з мужом.*; *Пеци таки мурували зо специальnoї глини, яка ся не киришла і не пукала.* (А. Барна)

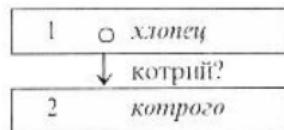
В головній частині можуть тож бути приявні вказуючі слова, напр.: *Жителі тих земель, яких предки були крещені в періоді кирило-методіянської місії, були вірними Православної Церкви.* (Я. Воргач)

Перший тип таких речень то речень з **придатково-видільночоm** прирядном частю. Інформація подана в тій частині помагає виділити предмет спомеджі інших, маючих таку саму назву.

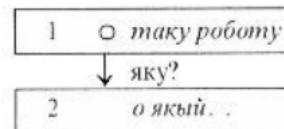
Підрядна частина може тож мати **придатково-розширяюче** значення. Таке речення слугує не до виділення предмету, але до повідомлення про ним чогось іншого. Придатково-розширяючі одношенні виражают декотри речень з однією місценазивниками *котрий*, *який*, *де*, *що* і ін., напр.: *Найвеще дерева ішло до тартаків, яких в околиці села було аж три.* (А. Барна); *Так було в Хобені, де що вечера сходила ся вишніка виселена молодіжь [...]* (А. Барна); *Не годен єм стерпіти злодіїв, що наше спільне добро безкарні крадут - [...]* (Г. Кузяк).

Приміри схем:

(1) *Пришол хлопець*, (2) *котрого виділа смішко вчера в церкви.*

(1) *Достал смішко роботу*, (2) *о який думал смішко од давна.*

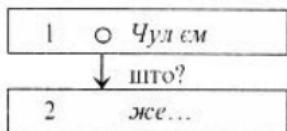
4. Реченья з дополнівковим підрядном частю

Дополнівкови підрядні частини одповідають на звідання вищих за-лежних одмінків: рождаючого – *кого?* *чого?*, даючого – *кому?* *чому?* видячого – *кого?* *що?*, творячого – *ким?* *чим?*, місцевого – *о ким?* *о чим?*, тож з прізвищниками. Лучат ся они з головнім частини злучниками і злучниковими словами: *же*, *жебы*, *ци*, *як*; *що*, *хто*, *котрий*, *який*, *як*, *де*, *коли*, напр.: *Аж тепер почул єм, же несус на плечах штоси тяжкі.* [...] *Не знаш, ци ту останут.* (А. Барна); *Не треба було бесідувати, що сте такій богатий!* (І. Русенко); *Повідали мої діди, / Як то давно було, /*

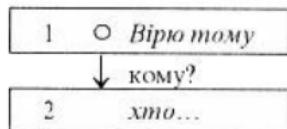
Же ся Лемкам в наших горах / Не найгірше жыло. (Я. Дудра); Вишитки бесідували о тым, што написали в газеті.

Приміри схем:

- (1) Чул см, (2) же заran іхаме до Пряшова.

- (1) Вірю тому, (1) хто допримує слова.

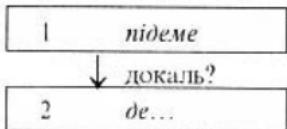
5. Речиці з підрядном обставниковом частю місця

Підрядна обставникова части місця одповідат на звідання *де?*, *докаль?* *одкаль?* *кади?*. Тыповим способом полуциня з головном частю сути злучниково слова *де*, *докаль*, *одкаль*, *кади*, котрым в головній часті можут одповідати вказуючы слова, найчастійше *там*, напр.: *Не може быти музыки, / Де сут самы капельники. (І. Русенко): [...] баранок [...] собі стая,* / *Де му было ближэше. (І. Кызак); Люде з дорогы **там** посмотріли, Де вороніска кравчали [...] (А. Павлович): [...] То же сонце, поты звізды сияют / **Там**, де твоі предкове спочывають. (І. Кызак); Всі троє ся помучыли, / А віз **там**, де был, оставилі. (І. Русенко)*

Обставниково части місця односят ся – через вказуюче слово – до предикату головной часті, т.е. до цілой головной часті.

Примір схемы:

- (1) Заран підеме *там*, (2) *де* гнеска мама нашла соснякы.

6. Речиці з підрядном обставниковом частю часу

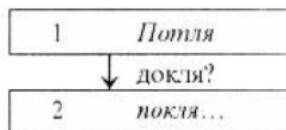
Підрядна обставникова част часу одповідат на звідання *коли?* *одколи?* *докля?* / *як долго?* Тыповыма злучниками сути *коли*, *кед*, *як*, *покля*, *аж*,

напр.: *Коли ся призрю на сонце, весело в души грас. Коли сонце сковало ся за гору, мороз стиснул. А кед мы гроши заробили, / Зас сме вернули в ста-рый край.* (І. Русенко).

В головній часті може бути місцезначувникова слово, напр.: *Вишитко зачало ся товдвы, коли покликано до жыття осередок в Цеплицах.* („Бесіда”); *Лист [...] дішол до села акурат товдвы, як в селі вишитки были готовы до вильду на Схід.* (А. Барна); *Носити мал так долго, аж ся міх не розодре.* (Лемківський календар 1997; з розповіди В. Заяца).

Примір схеми:

(1) *Потля* дзбанок носит воду, (2) *покля* ухо ся не урве.

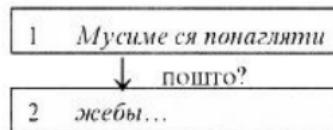

7. Речыня з підрядном обставниковом частю цілі

Підрядна обставникова част цілі одповідат на звідання *пошто?* в якій цілі? Тыповима злучниками сут жебы і штобы, напр.: *Заспівайме собі / голосно, весело, / жебы было чути / аже на друге село.* (П. Стефанівський); *А і люди даг скликати, / Жебы пришли позерати.* (А. Солянкін); *Но, а тобі, сіра зозулечко, / Все бым садил дубы і смеречкы, / Жебыс в лісі на них сой кукала, / Добрым людям рокы рахувала.* (І. Головчак); *Штобы добрі шла капеля, / Тра єдного учытеля* (І. Русенко). За злучником *бы:* *Рідне слово, поможе ты нам / Свого ся тримати, / Бы сме славний одказ предків / Могли дотримати.* (А. Гальчак). Пор. тіж за злучником *бо:* *Мамко, мамко, кун мі книжку, / Тинту, папір і табличку, / Бо я піду до школы – / Вчыти ся поволи.* (А. Духнович).

Примір схеми:

(1) *Мусиме ся понагляти, (2) жебы здоляты на потяг.*

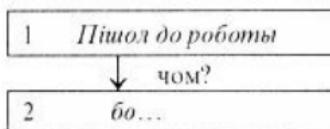
8. Речыня з підрядном обставниковом частю причины

Підрядна обставникова част причини одповідат на звідання *прошто?* *чом?* з якой причини? одчого? Тыповы злучники то *бо*, *зато же*, ..., напр.: *Але недолго гарді было, / Бо настал страшний час.* (І. Русенко); *Сьпівай-*

те, съпівайте, бо я уж не можу, / Бо уж мої груди захрипли од съпіву.
(Я. Дудра): *На луці зробило ся тихо, зато же косяре пішли на полуценок.*

Примір схеми:

(1) *Пішол до роботы, (2) бо нянько захворили.*

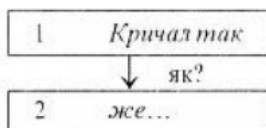

9. Речыня з підрядном обставниковом частю способу

Підрядна обставникова част способу одповідат на звідання **як?** яким способом? В головній часті може ся находіти присловниковий місцена-
зыник **так**, котрій творит пару (**так ... як, так ... же і ін.**) зо злучни-
ком в підрядній часті, напр.: *Наші лист **так**, як можес.* **Як** собі
постеліши, **так** ся выснеш.

Примір схеми:

(1) *Кричал **так**, (2) же вішнікі втекли.*

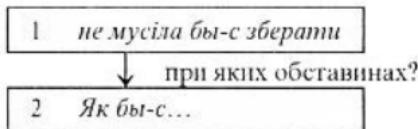

10. Речыня з підрядном обставниковом частю вимоги

Підрядна обставникова част вимоги одповідат на звідання з **якой** вимоги? при яких обставинах? Тыповыми злучниками сут **кебы**, **кед**, **як** бы, **коли**. напр.: *Кебы я мал, добры люде, /шапку невидимку, /Поіхал бым зараз дохойж, /хоч лем на хвилінку.* (І. Русенка); *Кебы він ся добри не вчыл, не дістал бы нагороды. Кед буду мала час, приду до вас заран. Не было бы такої страты, / Як бы были в облаку краты!* (І. Русенка); *Коли мал бым /черевічкы /в которых міг бым /морьом іти /за кордоны /гет бым пішол /Лемків-братів /обудити* (Я. Шкірпан).

Примір схемы:

(1) *Як бы-с принесла мериндоу, (2) не мусіла бы-с зберати яфыры.*

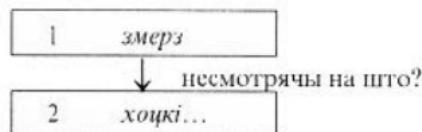

11. Речыня з підрядном обставниковом частю уступкы

Підрядна обставникова частка уступкы одповідат на звідання *несмотрячи на што?* *незважаючи на што?* наперекір кому, чому? і лучыт ся з надрядным речынем злучниками *хоц*, *хоц бы*, *хоц і*, *хоцкі*, *най*, напр.: *Хоц як вірно буду / Служыты, робити / Все причыну найдут / Мене поганити.* (А. Павлович); *Хоц маме кріпкы руки, / Хоц маме добрае здравя - / Без школы, без науки / Мудрыши нас задавят.* (І. Русенка); *Хоц сперегли нас добры, йому удало ся пустити лист в місточку Фрыштак на польскій почті.* (А. Барна); *Бачы не было іцы видно, хоц декотры учі вышли уж з ліса. Фрося весело усміхала ся, хоц серце ей плакало. Осіф был выстрадашій, хоц никто го не страшыл.* **Най** нам буде тяжко, мы не презинтуєме.

Примір схемы:

(1) *Хоцкі він вдл гуню,* (2) *барз змерз.*

3. Беззлучниковые зложены речынія

Части беззлучникового зложенного речынія сут получены передовыгткым іntonацийом. Окрем того важну ролю в полуценію часті беззлучникового речынія сполняют: порядок часті, кореляция часословных форм виду і часу, а тіж ріжны лексикальны компоненты.

Сдны беззлучниковые речынія сут подібны до речынь зложенных прирядні (медже частями міг бы быти прирядний злучник), напр.: *Вітер свіще, летят тучы, / Бліскат, дудніт, в хмарах гучыт, / Гырміт, гром за громом тріскат, / Пастух свою думку піскат.* (А. Павлович), пор.: ... *гырміт і гром за громом тріскат, а пастух...*; *Права рука ест сильна, ліва кус слабша, пор. Права ... сильна, а ліва...*; *Вы знate свое, я знам свое, пор. Вы знate свое, а я знам свое.*

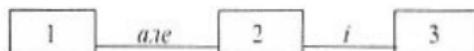
Інчы беззлучниковые речынія могут быти синонімами речынь зложенных підрядні (медже іх частями міг бы быти підрядний злучник), напр.: *Грас вітер, гулят буря шалена, / Загостила до нас зима студена.* (І. Русенка), пор. ... *бо загостила до нас зима...*; *Пришол з ліса темний вечер - / о тобі забыли?* (С. Ванесач), пор. *Коли пришол вечер..., Кед пришол вечер...*

4. Речыння вельократні зложены

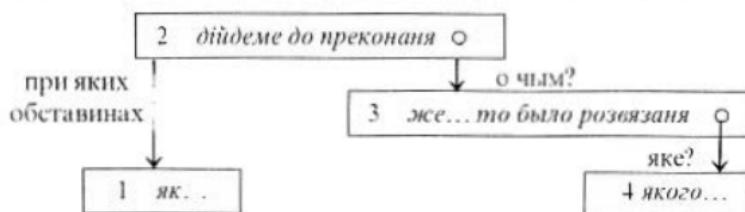
В зложеным речынню може быць венце як дві часті. Такы речыння называеме **вельократні зложеным**. Часті вельократні зложенных речыння могут быць прирядным, напр.: *Tого вишытаго не было мало і было оно на кождым місци і в каждый час, які треба было о нъго обати і пильнүвати.* (А. Барна).

Примір схемы:

(1) *В Судетах в тым часі поля были юж зелены, (2) але озимины были іцы маленъкы (3) і не было де ся сковать от куль ворога.* (А. Барна).

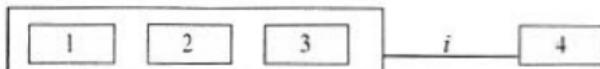
Наічастейше в вельократні зложенных речыннях часті сут злучены підрядным, напр.: (1) *Як застановіме ся добры і призриме цілій будові лемкіўскай хыжы, (2) то дойдеме до преконання, (3) же така хыжа в татых часах то было барз практичне, досконале і трафне развязання будуваных хыж, (4) якого мало было на сьвіті.* (А. Барна).

(2) головна част, (1) підрядна част першого ступеня – обставникова вимогы, (3) підрядна част першого ступеня – дополніцьова, (4) підрядна част другога ступеня – придаткова.

Вельократні зложены речыння могут теж быць **мішаны** – з прирядным, підрядным і беззлучниковым частямі.

Примір схемы речыння вельократні зложенного з получыньем беззлучниковым і прирядным (кінцовой часті): (1) *Хмары вкрыли небо, (2) потемніло, (3) загырмлю і (4) шуснула дойч.*

Примір схемы речыння вельократні зложенного з ріжнымы тыпами синтаксичных спойн: (1) *I хоц земля наша бідна, (2) доля незавідна – (3) не забудут моі очі тихых гірских ночы, (4) ани серце не забудзе, (5) покля жыти будзе.* (І. Русенка)

(3) (4) головни прирядни части – вяжуучы, (1) (2) підрядни части первого ступеня обставниковы уступкы, медже собом получены беззлучниковым получынъюм, (5) підрядна част первого ступеня - обставникова часу.

5. Безпосередня і небезпосередня мова

Безпосередня і небезпосередня мова сут способами представління **чужої мовы**, коли репродукусме чысу выповід, напр.: Учытелька што кус поўтаряла: „*Не зазерайте до зошыта сусіда*” або „*Не одписуй од сусіда*”.

Безпосередню мову стрічат ся часто в літературі, напр.: *До вязниці, гу вітцям, тых молодых рекрутів не допушчали, та они спинали ся на вязничні паркан і кричали: „Няню, будте здорови, бо я іду на войну”*. (С. Пыж); Гварит газда „*Жено мігла, / Заран піду на Рекицьцю – / Зорю землю під пшеницю*”. / А газдыня Уля гварит / „*Так кед хочеш, ід на зарі...*” (А. Солянкін).

В писмі безпосередню мову зазначаме цытуальникамі. По авторских словах перед цытатом рекомендуг ся ставіти двокрапок (приміры вышэje).

Есць теж інчий спосіб пунктуаціі речынь з безпосереднім мовом. Перед цытатом ставлят ся павзу, слова автора теж выділяме павзом. Тот другій спосіб хіснус ся в літерацкіх творах при записуванню діалогів. Мову кождой бесідуючоі особы зачынаме писати в новым вершы, напр.:

– *Дай Боже щесця! Петре, што будуешь, курник ци гараж?* – зъвідал голова „Кулка”.

– *Вітай Васілю... ааа-кхы!* – Петро кылнуў цілом ғамбом пару раз. – *Певно мі ціменту напхало ся до поса – рюк.* (Т. Кузяк)

Прымір влучыння безпосереднім мовы в безпосереднюю мову (з двома способамі пунктуаціі):

– *Пришла см – поспішат, а я слухам похылений над Ій заголовком – пришла см пред Цапків дім, а там народа... / ... / Гашытки з полными кошами. „Боже – подумала см – ци то заправды толькі недолі на тым сьвіті? Што я ту роблю, молода і здорова?”* (П. Муряшка).

Дачио выповід можеме повторити не лем в формі безпосередньої мовы, можеме переказати сї в реляційній формі, в формі небезпосередньої мовы, напр.: *Наца повіла ми „В серпні поїхам на Ватру до Михалова”* (безпосередня мова); *Наца повіла ми, ще в серпні поїхат на Ватру до Михалова.* (небезпосередня мова).

VII. ПУНКТУАЦІЯ

1. Крапка

Крапку (.) ся ставлять:

а) на кінці речынь,

б) в скороченых словах, напр.: *i т. д.* (і так даліш), *i т. п.* (і тым подобні), напр. (напримір), *т. с.* (то сст), *т. з.* (то значыт), *стр.* або *с.* (сторона), *проф.* (професор), *доц.* (доцент), *інж.* (інжынер), *кл.* (кляса), *ул.* (улиця), *I Руценко* (Іван Русенка), *10. 11. 1998 р.*

2. Протинок

Протинок (.) ся ставлять:

а) в простых речынях медже єднородныма членами полученымя без злучників, особливі при перечислованю і повторюваню, напр.: *Цівчатко нарысуvalо олувком котика, псика, курку і помалювало кредитками. На луці насли ся коровы, телята, коні, гачата, уці, бараны і козы. Горы наши, горы наши, не даме вас, не даме вас;*

б) в простых речынях медже єднородныма членами перед злучниками *а*, *але*, *то*, *лем*, *зато*, *ани*, *ни*, напр.: *Найперше напишу до сестры, а потім до брата. Она гарді пише, але робит блуды. Ремесло не было развиване на велику міру, лем на потребы родины і сусідів [...] ; [...] не было мож ани попити, ани ся забавили. [...]* (А. Барна);

в) медже частямі прирядні зложеных речынь перед злучниками *а*, *але*, *лем*, *зато*, напр.: *Він никому не помогают, зато і йому никто не поможет. Авта наразі не мам, але може даколи і авто буде, а тепер може ту тримати кури або і пацята.* (Г. Кузяк); *В декотрых селах кермеш принадал на Св. Миколая, але товды был піст [...] ; З той стороны і граница была ближэ, лем вітер дул більше в очы.* (А. Барна);

г) медже частямі підрядні зложеных речынь, напр.: *Для цекавости додам, же быти сме сдныма з остатніх, якы мали можлівіст плынути на промі медже Гальсков а Кныдловед, бо в найближшим часі буде отворений міст над морском тисніном.* (О. Дуць-Файфер); *А сут дейнде люде, котры ціле свос серце дали бы, жебы продолжыты існування нашого народа.* (Д. Русинко);

г) на початку речыня по выкричниках без эмоційной інтонации. напр.: *Ей, мам я косу...; Ой, пряду я, пряду* (з лемківских співанок); *Ааа, право с право. Йой, не гвар дурниц.* („Бесіда”);

д) для виділення в речынях часопридавніків, часоприсловніків і зворотів з німам, напр.: *Хлопець, чытаючій книжку, сідіт за столом. Вмывыши ся, він пішол спати. Розмахуючы торбами, весело бесідуючы і сміючы ся, ученикі ідуть по улиці:*

е) для виділення звертань, напр.: *Мамко, куп мі книжку [...] (А. Духнович), Куме, я ся бою, куме, я ся барз бою.* („Бесіда”).

е) для виділення комунікативных слів тыпу *прошу, знаш, зрозум, слухай, повідже, видии* і т. п.: *Знаш, Максим, той ночы ся мі сніло же сі обертал крас дівку: Послухайте, може ся вам придаст тато в біді, може павчыт шанувати братів і сусідів; Видии, я кед іцы на уци волну виджсу, та уж ся мі спати хце.* („Бесіда”); *Знаш, вышло нове право.* („Бесіда”).

е) для виділення інчых вставленах слів і зворотів, напр.: *Хыжса, чую, прудко ти росне. Єст то, відомо, наш поета. Зробил ес заданя, як думам, барз добри. До неділі, мам надію, перестане ляти. Довідай ся, барз тя прошу, ци буде зобрая.*

е) при паралельных порівняннях тыпу *так..., як..., зарівно..., як...,* напр.: *Писал так само брыдко, як в попередній класі. Вчыня лемківскага языка дотычыт зарівно родичыв, як і учытелеі, і егомостів* (але не ставлят ся протинка в речынях, в которых паралельніст сест менша: *Сосна ест така сама як в лісі. Люде до ничего ся так прудко не призывчаят як до выгоды.*)

ж) порівняльны речыня з **як**, одділят ся од надрядного речыня протинком, напр.: *Витали го так, як она нигда го не витала.* (але протинок мож помінугти, коли слово **як** зачынат яксысій сталій оборот і коли порівняльны обороты з **як** не сут речынями: *Голодний як пес. Жыют як пес з котом. Хце ся му як ису траву пасти. Сніт як заяць. Спал не довше як три годины.*)

3. Крапка з протинком

Крапку з протинком (:) ся ставлят:

а) там, де крапка сест за сильна, а протинок за слабий, напр.: *Часто ся трафлят, же хворого пташка пригорнут добры діти; але частійше ся трафлят, же пташа такс гине.*

б) медже долгыма группамі слів, переважні при перерахуванню, напр.: *Окрем тыповых декораций на стінах клясы вісят ріжны таблиці, серед которых найважнішыма сут:*

1) лемкіўски часты мовы з примірами;

2) лемкіўска діточа література з наголовкамі творів;

3) приміры лемкіўских припоеідок і прислів о ярі, літі, осені і замі;

4) материяльна культура Лемків з ілюстрациями куделі з веретеном, кросна, гладжелниці і кожодденного облечыння, а тыж млинца, пеца з оканом, боденкы, ступы в оліярни і стільця до робління гонтів.

4. Вельокрапок

Вельокрапок (...) ся ставлят:

а) для означання прерваної, незакінченої бесіди, мысли, напр.: *Я далекий од узагальнінь, але...* (П. Мурянка); *А повіл бым вам дашто...* (І. Желем); *Вишикто, но – повідомле – праві вишикто ішло як з нут...* (П. Трохановський);

б) для реторичного ефекту, напримір перед несподіваним вираженням: *Аджеє інчої думки не може і допустити в добі екуменізму, в кінці ХХ століття і в... середині Європи.* („Бесіда”);

б) в місці пропущених слів в цитатах, але товді вельокрапок дасме в скобки (округлы або квадратовы), напр.: „*Не з роскоши там іхали, лем зато же – як см споминал виїжде – бывли утисканы од віків на ріжни способы (...)* і мусіли терпіти ріжни зневаги од своїх сусідів.” („Бесіда”)

5. Двокрапок

Двокрапок (:) ся ставлят:

а) перед перерахуваньом, напр.: *На Лемковині росне таке зілля: дресен, конопелька, полын, тендіява, кукіль, іскорник, чабрик, трава і румянок;*

б) перед поясніньюм, напр.: *В квітні місяці того рока дішла до нас міла вістка: професор Павел Р. Маґочий отримал найвищє наукове звання Канади.* („Бесіда”); *Од Вас мы вишикты перебрали головне: любов до роботи.* (І. Петровцій); *Видно, же взял ся за історію: на столі лежали підручники, енциклопедія і „Істория Лемковини”, в которых хотіл найти інформації о місці славянських апостолів св. Кирила і Методія на Лемковині.*

в) перед цитатом (безпосередньом мовом), напр.: *В листі Професору Патрици Смарт, секретар, пише: „З великим задоволін'ям пишу Вам же сте вибраны до Канадийского Королівского Товариства як член Академії Гуманістичных і Сучасних Наук [...]. Тот вибір то велика чест і признання з особливим значиньом за Вашу видатну наукову роботу.”* („Бесіда”); *Бо в хижки в нас все чули ся слова: „Нянько прийде!... Нянько принесе!... ”* (І. Петровцій).

6. Павза

Павзу (–) ся ставлят:

а) заміст часослова *сст* (*сум*) перед призвязочним членом присудка, напр.: *Голі і клітка сходова – вигідны.* („Бесіда”), найчастійше медже двома називниками (підметом і присудком), напр.: *Нянько – шофер. Сестра – штудентка. Чабрик – зілля. Візитка – блузка, опіча – блузка,*

кабат – спідниця. Муж – голова, жена – шия: як хоче так оберне: Петро Трохановській-Муринка [...] – всесторонній талант [...] (О. Душь-Файфер); перед словом то: Krakів – то крас місто. Мистецтво – то література, малярство, різба, театр, фільм. Штырнафает років – то шмат часу як на одно покоління.(П. Жак): але коли перед присудком стоїть частка *не*, павзи не ставлять ся: *Мама не лікарка. Гостацьки не дерево.*

б) заміст додуманого члену речыня, напр.: *Куклка была зроблена з лаха, а сама голова – з кавчуку.*

в) медже односкладовыма інфінітивныма часткамі зложеного речыня, напр.: *Жебы мати – треба обати. Як хочеш дуже наjsати – треба мало спати.*

г) перед несподіваным для чытача словамі, жэбы зазначыты одповідній настрій, ефект, напр.: *А што – бояли ся повстаня?* (П. Трохановскій): *Пуст бабу до раю – она і корову за собам поведзе.*

і) в выражыннях тыпу: *по 2 – 3 разы в місяци, 3 – 4 дни, в роках 1939 – 1945, XX – XXI ст., а – б* (а мінус б), *4 – 2* (штыри мінус два), *автобус рэляцыі Krakів – Горлиці, Горлиці – Устя – Высова;*

д) при означынню противлежных понять, напр.: *біле – чорне, ден – ніч, добра – зла, дорогій – туній, гарда – брыдка, высока – низка;*

е) двома павзамі одділят ся слова автора, напр.: *Што ся стане – зъвідал ся – коли тя ту найдут? Ефекты на днес сут – думам – адекватны до сил [...]* („Бесіда“). *Барз мусіло дути – одозвал ся Ваньо. – Позривало дахи, поперевертало дерева.*

с) двома павзамі одділят ся втручены члены речыня і синтаксичны конструкціі, напр.: *Лем жменьку, лем шыст вершів і сдну поему Михала Нестерака – бо так зве ся наш богатыр - перенюс Семан, Симеон Пыж через альпійскы леды.* („Лемківскій Календар“); *Ні – заваруй Боже – не завидуєме нашым братям знад Буга і Нарвы [...]* („Бесіда“).

7. Зъвіданік

Зъвіданік (?) ставлят ся:

а) на кінцы зъвідуючого речыня (простого або зложеного), напр.: *О чым бесідувати? Хто пришоў? Што робиш? Де ідеш? Она принесла „Бесіду“? Ци підеш до „Руской Бурсы“? Зараз? Кады? Коли поіхаши на Ватру до Михалова? О котрий годіні там будеме? Чого ёс смутна? Ци то ту, ци там? Ци може ся зъвідати, з якого вы села?*

в) на кінцы наголовків, котры сут розлучныма зъвіданіями, напр.: *Помылка ци несьвідоміст?*

г) в скобках ставляме зъвіданік (за конкретным словам) коли хочеме выразіти своі вантулівости, недовірја до дакотрого слова або

попередньої частини речыння, напр.: *Поклікал ся на свае велике досьвідчыння (?) в тыхіх дідинах. Ніт часу (?) на науку. Кым были Михал і Якуш (Яков?)?* (П. Трохановскій); „Цеякі події зо 450-(-?)-літньої історії Крениц” (Я. Воргач); *Были родином в третім поколінню, а такы супружества ся – подібно – не ведут (?)*. (П. Трохановскій);

Не ставляме зывідальніка в речыннях тыпу: *Зъвідайме ся ионашка, з якого він села.* (зо злучниковым словом – односным місценазывником в підрядній частині), а теж в наголовках зо зывідальными словами, напр.: „*Што ся діс в клясі?*”, „*Што даме весні?*” (П. Мурянка); „*Де тепер піду?*” (Я. Шкірпан); *Ци помнеш, Лемку* (П. Стефанівскій); „*Де вы?*” (П. Мурянка); „*Што в нас было?*” (І. Русенко); „*Што то я за Лемко?*” (І. Головчак).

8. Выкрічник

Выкрічник (!) ся ставлят:

а) по окриках і закликіах, котры сут барз эмоційны або котры хочеме підчеркнути, напр.: *Ей! Гей! Ганьба! Але біда! Ха-ха-ха! Ба-ле-ба! Но-ле-но! Ба-як!*

б) на кінцы розказовых, желаочых і вокативных речынъ, напр.: *Tихо! Сядте! Так ся не робіт! Не крич! Пиште! Не забуд oddati книжку! До кута! Отвор двері! Скричу „Гоп!/ Я уж хлон!”* (М. Рымар); „*Злодій! Грышник! Крал капусту!*” (М. Буряк), „*Ніт, вы вшытки сте бортаки!*” (І. Русенко); *Не блудме все вколо потэмкы!* (І. Русенко).

9. Скобкы

В скобкы () ся ставлят:

а) слова або конструкцій, котрыма пояснююсме або разшырююсме написане перед скобками, напр.: *Бортняне пют краплю (ефір).* (П. Мурянка); *Не годен вказати жыття люді на селі без слова о тягарах, які мусіли они нести (тым барже в феадальных часах).* (Я. Воргач); *I я там быў (за дверьома)...* (А. Солянін); *Готелі, в котрых сме мешкали, были высокога стандарду (4 звізды), іли сме в добрых ресторанах.* (О. Душь-Файфер);

б) цілі самодільны речыння, напр.: – *Но та што зас таке?* (Знам, же вытвалі см тато короткес слово „зас”, бо в нас часто діют ся страшны речы). (П. Трохановскій); *Дочка Кузяка Павла і Маріны Анна (Павел то брат знаного нам Фея Кузяка) выходіт замуж за Ген'ка Хитрого родом з Люблінчины.* (Ф. Гоч); *При тых міляярдах (я о них николи не чул) зробіло ся мі окропечні жаль.* (П. Трохановскій); *По обіді одвіділи сме данскій парламент, де познайомлено нас з історичным і днешнім обліком*

данського політичного устрою, з реляціями монарха (в Данії панує королева) - парламент, з принципами данської демократії. (О. Душь-Файфер);

в) ремарки в сценічних трах, напр.: МАТИ: (*наглі зорвали ся з кресла і вказала руком на двері*) *То виносте мі ся з хыжы! и то зараз!* (А. Копча)

10. Цитувальники

Цитувальники (") ся ставлять:

а) на початку і на кінці ігрових кінцівок, напр.: „Европа без границ”, „Уч ся, мес дітя”, „Нароком”, „Бескіде, мій Бескіде”, „Лем”, „Бесіда”, „Лемко”, „Загорода”, „Куме Гнате”, „Знаки часу”;

б) на початку і на кінці цитатив (безпосередньою мови), напр.: „Для тих што остали на Чужині і для тих што повернули, а найвеце для тих што придути по нас - нашого пришлого покоління, пишу туту книжку.” – повідат во вступі Автор: „Про што мі коготиши воду?” / Виркнул волк хмураво (І. Кызак); Жебы уж не нарікала, / Таку раду дали /.. Ты, Квакушко, зыйд під гору, / Назад до болота, / Про тебе тониши люди / Не приде охота” (М. Буряк); Виступ поновил ся тріск, а з тріском принюс ся з самиттю хыжы вдовы Млинарки плач і крик. „Люде ратуйте! Люде ратуйте!” („Лемківський календар 1996”);

в) на початку і на кінці назв ансамблів, ресторанів, даяків імпрез, назв декотрих організацій, напр.: Сам виступ „Лемковини” зачал ся традиційні... („Бесіда”); вечеря в „Тіволі”, Стоваришина „Руска Бурса” в Горлицях;

г) на початку і на кінці слів типових про даку ситуацію, про даку групу люди, іронічних і циничних слів, напр.: За „великы” слова в тым „глупавым” традиційні мисци („Бесіда”); [...] бо сучасна „цивілізація” заляла ю водом. („Бесіда”); Звязок з тыма людми свяці. Димитрій Лысяк утримувал корыстаючы зо специальнага посланца, „бортака” Амроза Ковача („Лемківський календар 1996”); О Юрий спокійні oddal ся справедливости „своіх”. НКВД приняло „справедливий” осуд: [...] (А. Барна).

VIII. ЛЕМКІВСКО-ПОЛЬСКІЙ СЛОВНИК ГРАМАТИЧНИХ ТЕРМІНІВ

A

абревіатура	skrót, skrótnowiec
абстракційне поняття	pojęcie abstrakcyjne
автор	autor
азбука	alfabet
активна сторона	strona czynna, activum
активний часопридавник	imiesłów przymiotnikowy czynny
активний часопридавник минулого часу	imiesłów przymiotnikowy czynny czasu przeszłego
активний часопридавник тепериниального часу	imiesłów przymiotnikowy czynny czasu te- rąniejszego
активні мовні органи	aktywne narządy mowy
акузатив	accusativus, biernik
акцент	akcent, przymień
альтернація	alternacja, wymiana, oboczność
аналітична форма, см. зложена форма	forma analityczna (złożona)
апозиція, см. приліжка	apozyceja, przydawka rzeczowna
артикуляція	artykulacja
архаїчна форма	forma archaiczna
архаїзм	archaizm
асиміляція за взглядом на місце артикуляції	upodobnienie pod względem miejsca artyku- lacji
атрибут	atrybut

Б

безафіковий спосіб творіння слів	derywacja bezafiksowa
безглучникове зложене речынне	zdanie złożone bezspójnikowe
безглучниковое получынне	zespolenie bezspójnikowe, asyndeton, zwią- zek asyndetyczny
безособова форма часослова	bezosobnik, bezosobowa forma czasownik
безпосереднє дополнення, см. пряме дополнення	dopełnienie bliższe
безпосередня мова	mowa niezależna, oratio recta
бесіда	mowa, rozmowa; gwara

бесідуючий	mówiący
боковий согласний	spółgłoska lateralna (boczna, z otworem bocznym, z otwarciem ustnym)
будучий час	czas przyszły
будучий зложений час	czas przyszły złożony
будучий простий час	czas przyszły prosty
буква	litera
букове скорочиня	skrót literowy
буквозлучня	połączenie literowe

B

вариант	wariant
вариант кінцівки	wariant końcówek
вариант морфеми	allomorf, wariant morfemu
вариант основы	wariant tematu
вариант фонеми	wariant fonemu
велика буква	wielka litera
вельокрапок	wielokropka
вельократні зложені речыня	zdanie złożone wielokrotnie
вертана сторона	strona zwrotna
верганий місценазывник	zajmek zwrotny
верш	wiersz
взаємна залежність	zależność wzajemna, współzależność
взір одміни	wzór odmiany, paradygmat
вид	aspekt (czasownika)
видячий (одмінок)	biernik, accusativus
виділений член речыня	wyodrębniony człon zdania
виділений обставник	okolicznik wyodrębniony
виділений порівняльний зворот	wyodrębniony zwrot porównawczy
виділений придаток	przydawka wyodrębniona
видіління	wyróżnianie, wydzielanie
видыхнія	wydech
вилький ступінь	stopień wyższy, comparativus
вильгнаній місценазывник	zajmek określony (oznaczony)
вильгнано-особове речыня	znaczenie określono-osobowe
викрична частка	partykula ekspresywna
викричник	wykrzyknik [część mowy i znak interpunkcyjny]
викричниковий присудок	orzeczenie wykrzyknikowe
викричне речыня	zdanie wykrzyknikowe
выміна	wymiana, obyczność, alternacja
выміна гласных	wymiana samoglosek (samogłoskowa)
выміна согласних	wymiana spółglosek (spółgłoskowa)

вымова	wymowa
выняток	wyjątek
выпадни гласни	samogloska ruchoma
выповід	wypowiedź, wypowiedzenie
високий гласний, см. укій гласний	samogłoska wysoka (zamknięta, wąska)
високо-середній гласний	samogłoska wysoko-średnia
вираження	wyrażenie, wyrażanie
вираз	wyraz
виразова група	grupa wyrazowa
виразовий акцент	akcent wyrazowy
вишні зуби	zęby górne
вишина воргіа	górna warga
вказуюче слово	wyraz wskazujący
вказуючий місценазивник	zamek wskazujący
втадня	posiadanie, władanie
власне імя	imię własne, nazwa własna
внутрішній стан [однутя]	stan wewnętrzny [odczucie]
вокатив, см. клічучий (одмінок)	vocativus, wólatek
вокативні речіння	zdanie wykrzyknikowe
воргово-ворговий согласний, см. двовоговий согласний	spółgłoska dwuwargowa (bilabialna)
воргово-зубовий согласний	spółgłoska wargowo-zębowa (labialno-dentalna)
вставлена конструкція	konstrukcja wtrącona
вставна конструкція	konstrukcja parentetyczna
втручений член речіння	wtrącony człon (składnik) zdania, parenteza
вяжуче зложено-піряднє речіння	zdanie łączne
вяжуче одношарія	stosunek łączny
в'язання	rząd, rekeja, związek (składnia) rządu

Г

гырган, см. ларинкс	krtaniń
гырганий резонатор	rezonator krtaniowy
гырганий согласний	spółgłoska krtaniowa (laryngalna)
гласна буква	litera oznaczająca samogłoskę
гласний	samogłoska
гласний переднього ряду	samogłoska przednia
гласний середнього ряду	samogłoska środkowa
гласний середньо-задньої глубокості	samogłoska środkowo-tylna
глухий согласний	spółgłoska bezdźwięczna
глухіст	bezdźwięczność
головний член синоскладового речіння	główna część (składnik główny) zdania jednozloonowego

головини члены речыння
голос
голосовы звязкі
томонімічний
громадзіній підмет
громадзіній числовінкі

główeczęści zdania
głos
wiązadła głosowe
homonimiczny
podmiot zbiorowy
liczebnik zbiorowy

Г

гамба
гамбова полост
гамбова яма
гамбовы звуки
гарло
гарловій резонатор
генетив, см. рождаючий (одмінок)
генетивний придаток
гылтник
граматычна залежніст
граматычна структура речыння
граматычна форма
граматычне значыння
граматычне одношыння
граматычне правило
граматычне слово, см. помічне слово
граматычны центр речыння
графіка

usta
jama ustna
jama ustna
głoski ustne
gardło
rezonator gardlowy
genetivus, dopełniacz
przydawka dopełniaczowa
przyciąk
zależność gramatyczna
struktura gramatyczna zdania
forma gramatyczna
znaczenie gramatyczne
stosunek gramatyczny
reguła gramatyczna
wyraz (niesamodzielny, niepełnoznaczący,
synsemantyczny, pomocniczy)
centrum gramatyczne zdania
grafika

Д

датив, см. даючій (одмінок)
даючій (одмінок), см. датив
двuworogowій соглаšній, см. воргово-
ворговій соглаšній
двоиня
дикрапок
дискладове речыння
дзерело
диалог
дія
діяльніст
диграф

dativus, celownik
celownik, dativus
spółgłoska dwuwargowa (bilabialna)

dwojenie [grzecznościowe użycie formy licz-
by mnogiej, pluralis maiestaticus]
dwukropiek
zdanie dwuzłonowe
źródło
dialog
czynność
działalność, działanie
dygraf

дифтонг	dyftong, dwugłoska
дыхавиця, см. дыхальне гардо	tchawica
дыхальне гардо, см. дыхавиця	tchawica
додаткова артикуляция	artykulacja dodatkowa
додуманий підмет	podmiot domyślny
додуманий член речыння	domyślona część zdania, składnik domyślny (zdania)
дополнін'ьова підрядна част	zdanie dopełnieniowe
дополнін'я	dopełnienie
дробовий числовник	liczebnik ulamkowy
другорядний член речыння	drugorzędny (określający, rozwijający) składnik (człon) zdania
дъякритычны	diakrytyczny

E

егзистенціальне значення	znanie egzystencjalne
егзистенціальний	egzystencjalny
експресивно-характеризуючий назыв-	rzeczownik ekspresywno-charakteryzujący
ник	
емоційна частка	partykula emocjonalna (uczuciowa)
емоційне одношыння	stosunek emocjonalny
емоційніст	emocjonalność, zabarwienie emocjonalne

Є

єдинина, см. єднотне число	liczba pojedyncza
єдноскладове речыння	zdanie jednoczlonowe
єднотне число, см. єдинина	liczba pojedyncza
єднородны члены речыння	jednorodne części zdania, składnik (człon) szeregowy
ср	jer

Ж

желаюче речыння	zdanie życzące
женський рід	rodzaj żeński
животній назывник	rzeczownik żywotny

З

завершений вид	aspekt dokonany
задній гласний	samogloska tylna
задня частина языка	tylna część języka

задньоіязиковий согласний	spółgłoska tylnojęzykowa
закінччя	zakończenie
закритий склад	sylaba (zgłoska) zamknięta
залежний одмінок	przypadek zależny [nie mianownik]
звертання	zwrot, apostrofa
звукозлуччя	połączenie gloskowe (dźwiękowe)
звуками языка (мовы)	głoski
звукніст	dźwięczność
звукний сой ласній	spółgłoska dźwięczna
звукіска	łącznik, copula, spójka
звукония	podwojenie, zdwojenie
шода	zgoda, składnia (związek) zgody, kongruencja
зміст	treść
змягчений согласний	spółgłoska zmiękczeniona
зложенна форма, см. аналітична форма	forma złożona (analytyczna)
зложенній злучник	spójnik złożony
зложенній придавник	przymiotnik złożony
зложенній прінагальнік	przymek złożony
зложенній складний присудок	orzeczenie złożone o strukturze skomplikowanej
зложенній числовник	liczebnik złożony
зложене речыння	zdanie złożone
зложене слово	wyraz złożony, złożenie, compositum
злуччя	połączenie
злучка	łącznik, kreska, dywiz
злучник	spójnik
злучниковое зложене речыння	zdanie złożone spójnikowe
злучниковое слово	wskaźnik zespołu
зміччя	znaczenie
зывадальне речыння	zdanie pytające (pytajne)
зывадальник	znak zapytania, pytańnik
зывадання	pytanie
зывидуюча частка	partykuła pytająca (pytająca)
зывидуючий місцезалывник	zaimek pytający (pytający)
І	
іменна група	grupa imienina
іменний складний присудок	orzeczenie imienne (nominalne)
імператив, см. розказовий спосіб	imperatyw, tryb rozkazujący, rozkażnik
імя	imię
індікатив, см. ознаемляючий спосіб	indikatyw, tryb orzekający (oznajmujący)
інтонаційний візор	wzorzec intonacyjny
інтонація	intonacja

інтенсивніст примети	intensywność cechy
інтенція	intencja
інфінітив	bezokolicznik, infinitivus, verbum infinitivum
інформація	informacja
інструментал, см. творчий (одмінок)	instrumentalis, narzędzi
істнування	istnienie, egzystencja
істиннія	istnienie, egzystencja
історична виміна	wymiana (oboczność, alternacia) historyczna

Й

йотувана буква	litera jotowa
----------------	---------------

К

категоріальні значення	znanie kategorialne
квадратові скобки	nawias kwadratowy
кваліфікація [однесіння до понятьової класи]	kwalifikacja [odniesienie do klasy pojęciowej]
кличучий (одмінок), см. вокатив	wołacz, vocativus
ключи, см. плюща	pluca
кілкість	ilość
кілкістний числовник	liczebnik główny
кінцевка	koncówka
кірилиця	cyrylea
кодифікація	kodyfikacja
компаратив, см. вищий ступінь	comparativus, stopień wyższy
компонент	składnik, komponent
комунікативний	komunikatywny
конструкція	konstrukcja
контекст	kontekst
координація	związek główny [związek gramatyczny (formalny) podmiotu z orzeczeniem]
координація подля сенсу	zgoda logiczna, constructio ad sensum
корін	rdzeń, pierwiastek
коротка форма придатника	krótsza forma przyniominika
крапка	kropka
крапка з протинком	średnik
кривулька	luzek

Л

ламаны скобки
ларинкс, см. гортань
латинський язык
литературний язык
лексикальний варіант
лексикальний компонент
лексикальні значення слова
лексикально-граматичні значення
лемківський язык
локатив, см. місцевий (одмінок)
логогітична індексація
логогітичний акцент

nawias lamany
krtan
język łaciński
język literacki
wariant leksykalny
składnik leksykalny
znanie leksykalne wyrazu
znanie leksykalno-gramatyczne
język lemkowski
locativus, miejscownik
podkreślenie logiczne
akeent logiczny

М

місце артикуляції
місцевий (одмінок), см. локатив
місценавівник
місця позиція
місце взязання
міттане вельократні зложені речіння

мініумінг час
мінія
місель
множина, см. множине число
множине число, см. множина
мочіни органи
модальніст
момент бесідування
морфема
морфолоґічний принцип
морфологія
мотивуване слово
мотивуюче слово
мужской ряд
мужско-себовий назывник

мягка основа
мягкое письмо
мягкий варіант

miejscie artykulacji
miejscownik, locativus
zamek
pozycja moena
rekeja silna
zdanie złożone (wielokrotne) z różnymi typami stosunku wiążącego
czas przeszły
pominęcie, pomijanie
myśl
liczba mnoga
liczba mnoga
narządy mowy
modalność
moment mówienia
morphem
zasada morfologiczna
morfologia
wyraz motywowany
wyraz motywujący
rodzaj męski
rzeczownik męskoosobowy
temat miękkii [zakończony spółgłoską miękką]
podniebienie miękkie, velum
wariant miękkii

мягкий знак
мягкий согласный
мягкость

miękkii znak
spółgłoska miękka
miękkość

H

наголовок
надырганик
надрядне поняття
надрядне речыня
надрядне слово
надряддний член
назва
назвиско
называючыі (одмінок), см. номінатив
назывник
назывник, котрый мае лем множніе чыс-
ло (чиноўну)
найвышшыі ступені, суперлятыв
наука языка
небезносередня мова
невызначаній місценазывник
невызначено-особове значыння
негуюча частка, см. одрикаюча частка
негуючыі місценазывник, см. одрика-
ючий місценазывник
некывотній назывник
нейсунування, брак
неособова форма часослова

неособове часослово
неособовій назывник
неочышчана модальност
неполные речыня
непрямые дополнения, см. посередине
дополнения
нерегулярна одмина
неравноправны компоненты
несамодильное слово

нескладотворчий
нейтралізация
ніс
нижні зубы

nagłówek
nagłośnia
pojęcie nadrzędne
zdanie nadrzędne
wyraz nadrzędny
człon (składnik) współrzędny
nazwa
nazwisko
mianownik, nominativus
rzeczownik
(rzeczownik) plurale tantum

stopień najwyższy, superlativus
nauka języka
mowa zalezna, oratio obliqua
zamek nieokreślony
znaczenie nieokreślono-osobowe
partykuła przecząca
zamek przeczący (zaprzeczyony)

rzeczownik nieżywotny
nieistnienie, brak
nieosobowa (niefinitwna) forma czasow-
nika
czasownik nieosobowy
rzeczownik nie oznaczający osoby
modalność nierzeczywista, irrealna
zdanie niezupelne (niepełne, elityczne)
dopełnienie dalsze

odmiana nieregularna
składniki nierównoprawne (nierównorzędne)
wyraz niesamodzielný (niepełnoznaczny,
synsemantyczny)
niezgłoskotwórczy
neutralizacja
nos
zęby dolne

нижня ворга	warga dolna
нізкій гласний, см. широкій гласний	samogloska niska (otwarta, szeroka)
номінатив, см. називаючий (одмінок)	nominativus, mianownik
нормативний	normalny
носова полост, см. носова яма	jama nosowa
носова яма, см. носова полост	jama nosowa
носовий гласний	samogloska nosowa, nosówka
носовий резонатор	rezonator nosowy
носовы согласны	spółgłoska nosowa
нульова звязка	łącznik zerowy, spójka zerowa
нульова кінцівка	konieczerka zerowa
нульовий суфікс	suflks zerowy

O

обект	obiekt
обект дії	obiekt czynności
оборот	zwrot
обставина	okoliczność, uwarunkowanie
обставник	okolicznik
обставник вимоги	okolicznik warunku
обставник міри і ступеня	okolicznik stopnia lub miary
обставник місця	okolicznik miejsca
обставник причини	okolicznik przyczyny
обставник способу	okolicznik sposobu
обставник уступки	okolicznik przyzwolenia
обставник цели	okolicznik celu
обставник часу	okolicznik czasu
оглушення	ubezdźwięcznienie
ограничаюча частка	partykula ograniczająca
одновід	odpowiedź
одновідник	odpowiednik, ekwiwalent
одміна	odmiana
одмінок	przypadek
одноенений місценазивник	zamek wzgldny
одноенний придавник	przymiotnik relacyjny (względny)
одношыння	stosunek, relacja
одрикаюча частка, см. негуюча частка	partykula przecząca
одрикаюче речыння	zdanie przeczące
одрикаюче слово	wyraz przeczący
одрикаючий місценазивник, см. негуючий місценазивник	zaimek przeczący (zaprzeczony)
одчасословний назывник	rzeczownik odsłowny
одчасословний присловник	przysłówek odczasownikowy

озвучиньом	udźwięcznienie
означыня	oznaczenie
ознаемляючий спосіб, см. індикатив	tryb orzekający (oznajmujący), indikatyw
окрулы скобки	nawias okrągły
опадаюча интонация	intonacja opadająca
опозиция	opozycja
орфографичне правило	regula ortograficzna
орфографичний варіант	wariant ortograficzny
орфографичний словарик	słownik ortograficzny
орфография	ortografia
остаблене лексикальне значыння	oslabione znaczenie leksykalne
основа	temat fleksyjn. pień, osnova
основа инфинитива (минулого часу)	temat bezokolicznika (czasu przeszłego)
основа на ж, ш, ч, ю	temat na z, cz, sz, szc [zakończony takimi spółgłoskami]
основа тэперышнъога часу	temat czasu teraźniejszego
основна артикуляция	artykulacja podstawowa
основне слово	wyraz podstawowy
основній ступінь, см. позитив	stopień równy, positivus
особа	osoba
особова форма часослова	forma osobowa czasownika, słowo osobowe, verum finitum
особовий місценазывник	zamek osobowy
особовий назывник	nazwa osoby
отверст	stopień otwarcia
оцяняючий придатвник	przymiotnik ocenający
очывидца модальност	modalność rzeczywista, realna
очывидніст	rzeczywistość (pozajęzykowa)

П

павза	myślnik
палаталізация	palatalizacja, zmękczenie
палатальній согласний	spółgloska palatalna (podniebienna)
паралельне порівнання	porównanie parallelne
пасивна сторона	strona bierna, passivum
пасивний часопридатвник минулого часу	imiesłów przymiotnikowy bierny czasu przeszłego
пасивний часопридатвник тэперышньюго часу	imiesłów przymiotnikowy bierny czasu teraźniejszego
пасивны мовны органды	pasywne narządy mowy
подмет	podmiot
подметова подрядача част	zdanie podmiotowe
подпія	podniebienie

підрядна залежність	zależność podzielna, stosunek podzielny
підрядна обставникова част вимоги	zdanie okolicznikowe warunku (warunkowe, kondycyjonalne)
підрядна обставникова част місця	zdanie okolicznikowe miejsca, zdanie miejsce (lokatywne)
підрядна обставникова част причини	zdanie okolicznikowe przyczyny (przyczynowe, kauzalne)
підрядна обставникова част способу	zdanie okolicznikowe sposobu
підрядна обставникова част уступки	zdanie okolicznikowe przyzwolenia (przyzwalające, koncesywne)
підрядна обставникова част цілі	zdanie okolicznikowe celu (celowe, finalne)
підрядна обставникова част часу	zdanie okolicznikowe czasu, zdanie czasowe (temporalne)
підрядне полуочиння	związek podzielny
підрядне слово	wyraz podzielny
підрядні зложені реченні	zdanie złożone podzielnie
підрядний злучник	spójnik podzielny
підрядний член	człon (składnik) podzielny
підсилююча частка	partykula wzmacniająca
пілглассний звук	polsamogloska
пілміткій согласний	spółgłoska zmiekacona
пілпредикативне значиння	znaczenie półpredykatywne
пісмо	pismo
пісмо фонематичного типу	pismo fonematycznego typu
пісownia	pisownia
площа, см, ключи	pluca
передня частина язика	przed języka
передній іласний	samogłoska przednia
передньоязыково-зубовий согласний	spółgłoska przedniojęzykowo-zębowa
передньоязыково-ясновий согласний	spółgłoska przedniojęzykowo-dziąsłowa
передостатній склад	przedostatnia sylaba (zgłoska)
переносне значиння	znaczenie przenośne
перерахувальна іntonacja	intonacja wyliczenia
перерахування	wyliczenie
персоніфікація	personifikacja
перцепція	perepeja
повторювання	powtarzanie
подовжений звук	głoska wzdużona
подовжкиня	wzdużenie
позитив, см. основний ступінь	positivus, stopień równy
позиційна виміна	wymiana (obocznośc, alternacja) pozycyjna
позиційний варіант	wariant kombinatoryczny (pozycyjny)
позиція	pozycja

поліозначне слово	wyraz pełnoznaczny (samodzielny, autosemantyczny)
полост (гамбова, гарлова, носова)	jama (ustna, gardlowa, nosowa)
получиня вязаня	związek rzędu, rekeja
получиня згоды	związek zgody, składnia zgody, kongruencja, zgoda
получиня приліганя	związek (składnia) przynależności
помічне слово, см. граматичне слово	wyraz pomocniczy (niesamodzielnny, niepełnoznaczny, synsemantyczny)
помічне часослово	czasownik pomocniczy
помягчильня	zmękczenie, palatalizacja
поняття	pojęcie
понятьова кляса	klasa pojęciowa
попередній	poprzedzający, poprzedni
порівняльне вираження	wyrażenie porównawcze
порівняльне речіння	zdanie porównawcze (komparatywne)
порівняльний злучник	spójnik porównawczy
порівняльний оборот	zwrot porównawczy
порядковий числовник	liczebnik porządkowy
порядок компонентів	szyk (uszeregowanie, porządek) składników
непряме дополніння, см. посереднє дополніння	dopełnienie dalsze
посесивний місценазивник, см. присвітній місценазивник	zaimek posesywny (dzierżawczy)
похідне слово	wyraz pochodny, derywat
початок слова	początek wyrazu
почуття	uczucie
пояснення	objaśnienie
предикат	predykat
предикатив	predykatyw, przysłówek predykatwny, praedicativum
предикативне ядро речіння	jadro predykatywne zdania
предикативність	predykatywność
предмет	przedmiot
прейотація	prejotača
префікс	przedrostek, prefiks
придавник	przymiotnik
придаткова підрядна част	zdanie przydawkowe
придатково-виділяюча підрядна част	zdanie przydawkowe wyodrębniające
придатково-розширяюча підрядна част	zdanie przydawkowe rozwijające
придаток	przydawka
призвязочний компонент	składnik imienny orzeczenia nominalnego
призвязочний член	składnik imienny orzeczenia (nominalnego)
прилігання	przynależność, składnia przynależności

приложка, см. апозиция	przydawka rzeczowna, apozycja,
примета	cecha
приназивник	przymek
приназывникове выражение	wyrażenie przyimkowe
принцип	zasada
прирядна залежність	zależność współrzędna, stosunek współrzędny
прирядний вяжучий злучник	spójnik współrzędny łączny
приядний злучник	spójnik współrzędny
приядні зложені речынія	zdanie złożone współrzędnie
приядне полуцыння	związek współrzędny
присвійний місценазивник, см. посе- сивний місценазивник	zaimek dzierżawczy (posesywny)
присвійний придавник	przymiotnik dzierżawczy (posesywny)
присловник	przysłówek
присловник міри і ступня	przysłówek stopnia lub miary
присловник місця	przysłówek miejsca (lokatywny)
присловник причини	przysłówek przyczyny
присловник способу	przysłówek sposobu
присловник цели	przysłówek celu
присловник часу	przysłówek czasu (temporalny)
присловниковий місценазивник	zaimek przysłówkowy
присудкова підрядна част	zdanie orzecznikowe
присудок	orzeczenie
притиск	przycisk, akcent
причина	przyczyna
прогалина, см. шпара	szerelina
просте речыння	zdanie pojedyncze
простий приназивник	przymek niezłożony (prosty)
простий часословний присудок	orzeczenie verbalne proste
просьба	prośba
протилежны понятия	pojęcia przeciwstawne
протинок	przecinek
протиставне зложеноприядне речыння	zdanie przeciwstawne
протиставне одношыння	stosunek przeciwstawny (konfrontacyjny)
процес	proces
пряме дополніння, см. безпосереднє дополніння	dopełnienie bliższe
пунктуация	interpunkcja

P

редукуваний гласний	samogloska zredukowana
резонатор	rezonator

результативне зложеноприряднє речыння	zdanie wynikowe (konkluzywne)
результативне одношыння	stosunek wynikowy
рэмарка	remarque [uwaga autorska w utworze dramatycznym]
реторычна фігура	figura retoryczna
реторычне зъвідання	pytanie retoryczne
рефлексивна сторона, см. вертана сторона	strona zwrotna
рефлексивний місценазъвник, см. вертаний місценазъвник	zaimek zwrotny
речыння	zdanie
рівноправны компоненты	składniki równoprawne (równorzędne)
рівноправны часты	części równorzędne (równoprawne)
ряд	rodzaj (gramatyczny)
родина слів	rodzina wyrazów
родове поняття	pojęcie rodzajowe
родово-числова кинцівка	końcówka rodzaju i liczby
рождаючий (одмінок), см. генитив	dopełniacz, genitivus
рождаюче зложеноприяднє речыння	zdanie rozłączne (alternatywne)
рождаюче одношыння	stosunek rozłączny
разделяючий знак	znak rozdzielający
роіказ	rozkaz
роіказове речыння	zdanie rozkazujące
роіказовий спосіб, см. імператив	tryb rozkazujący, rozkaźnik, imperativus
роздлучне зъвідання	pytanie rozłączne (alternatywne)
розвоіднє речыння	zdanie oznajmujące
рухомій ігласній	samogloska ruchoma
ряд	stopień głębokości w jumie ustnej

C

семантычна структура речыння	struktura semantyczna zdania
середні підтибы	środkowa część podniebienia
середній гласній	samogłoska średnia
середній ряд	rodzaj nijaki
середня част языка	grzbiet języka
середньопіднібній согласній	spółgłoska palatalna (podniebienna)
середньоязыковій согласній	spółgłoska środkowojęzykowa
сіннонім	synonim
сінтаксіс	składnia
сінтааксіс зложеннога речыння	składnia zdania złożonego
сінтааксіс простога речыння	składnia zdania pojedynczego
сінтаактична единіця	jednostka składniowa

синтактична залежність	zależność składniowa (syntaktyczna)
синтактична конструкція	konstrukcja składniowa
синтактична позиція	pozycja składniowa (syntaktyczna)
синтактична функція	funkcja składniowa (syntaktyczna)
синтактичне полуучиння	związek składniowy (syntaktyczny), stosunek składniowy (syntaktyczny)
синтетична форма	forma syntetyczna (prosta)
система	system
склад	sylaba
складний присудок	orzeczenie złożone
складовий принцип	zasada sylabowa (zgłoskowa)
скобки	nawias
скомплікування простого речыння	(dodatkowa) komplikacja (struktury składniowej) zdania pojedynczego
скорочена основа	temat skrócony
скорочене слово	wyraz skrócony, skrót, skrótworec
скорочений варіант	wariant skrócony
скороччина	skrót, skrótworec
слаба позиція	pozycja słaba
слаба вязання	rekcja słaba
славянський	słowiński
словашкій язык	język słowacki
словник	słownik
словозгучиння	połączenie wyrazowe, grupa wyrazowa (syntaktyczna)
слово-класифікатор	wyraz-klasyfikator
словотворча будова слова	slowotwórcza budowa wyrazu
словотворча морфема	morfem slowotwórczy
словотворча основа	temat slowotwórczy, osnowa
словотворення	slowotwórstwo
словотворчий афікс	afiks slowotwórczy, formant
службене слово	wyraz pomocniczy (niepełnoznaczny, syntematyczny)
согласна буква	litera oznaczająca spółgłoskę
согласний	spółgłoska
сондажковий	sondażowy
сонорний согласний	spółgłoska sonorna (spółotwarta, półotwarta), sonant
составний злучник	spójnik zestawiony
спільбеслідник	współrozumówca
спільнинн рід	rodzaj wspólny
споріднені слова	wyrazy spokrewione
способ артикуляції	sposób artykulacji
способ часословіа	tryb

сталий оборот	zwrot utarty, frazeologizm
стан	stan
старорускій язык	język staroruski
старославянський язык	język prasłowiański
стверджаюче речыння	zdanie twierdzące
ступіня	zwarcie
стулено-выбуховій согласний	spółgłoska zwarta (zwarto-wybuchowa, wybuchowa, eksplozywna)
стулено-шпаровий согласний	spółgłoska zwartoszczelinowa, afrykata
стрічка	linia, wiersz [w tekście pisany]
strofa	strofa, zwrotna
структурова схема речыння	schemat (model) strukturalny zdania
ступін порівнання	stopień (porównania)
субект дії	subjekt czynności
субект стану	subjekt stanu
субстантивізуваний придавник	przymiotnik substantywizowany
субстантивізуваний числозвонник	liczebnik substantywizowany
суфікс	przyrostek, sufiks
сучасний	współczesny
східнослов'янські языки	języki wschodniosłowiańskie
спектакля гра	sztuka (sceniczna), przedstawienie teatralne, dramat
сыпванка	piosenka, przyśpiewka

T

твърда одмина	odmiana miękkotematowa
твърда основа	temat twardy [zakończony spółgłoską twarzą]
твърде піднібя	daj
твърдист	podniebienie twardce, palatum
твърдий знак	twardość
твърдий согласний	twardy znak
творіння	spółgłoska twarda
творчий (одмінок). см. інструментал	tworzenie
текст	narzędniak, instrumentalis
тематичний согласний	tekst
теперішній час	spółgłoska tematyczna
тип	czas teraźniejszy
традиційна писовня	typ
традиційний принцип	pisownia tradycyjna
транскрипція	zasada tradycyjna
трисучий согласний	transkrypcja
	spółgłoska vibracyjna, vibrant, spółgłoska drżąca

Типове значення

значення типове [zdania]

Y

ужиття	
узагальнююче слово	
ухідний гласний, см. високий гласний	
український язык	
умовний принцип	
условний способ, кондиціонал	
участник бесіди	

użycie	
wyraz uogólniający	
samogłoska wąska (wysoka, zamknięta)	
język ukraiński	
zasada konwencjonalna	
tryb przypuszczający (warunkowy), conditonalis	
rozmówca, uczestnik komunikacji	

Φ

фаза існування	
фазове значення [початку, тирання, кінця]	
факультативний варіант	
флексія	
фонема	
фонемовий нуль	
фонетична виміна	
фонетична система	
фонетичне оточення	
фонетичний принцип	
фонологічний	
форма слова	
формант	
формотворення	
формотворча морфема	
фразеологічне згучення	
функціональний еквівалент	
функція	

faza istnienia	
znanie fazowe [poczatku, trwania, konca]	
wariant fakultatywny	
fleksja, koncowka	
fonem	
zero fonologiczne	
wymiana (obecnosć, alternacja) fonetyczna	
system fonetyczny	
otoczenie fonetyczne, pozycja	
zasada fonetyczna	
fonologiczny	
forma wyrazu	
formant, afiks slowotwórczy	
tworzenie form, formotworstwo	
morfem formotwórczy	
związek frazeologiczny, połączenie frazeologiczne, frazeologizm	
odpowiednik funkcjonalny	
funkcja	

X

характеризуючий компонент	
характеристика	
хістування; хістувати	

składnik charakteryzujący	
charakterystyka	
użycie; używać	

Ц

церковнославянський мови
цитат
цитувальники

język staro-cerkiewno-słowiański
cytat
cudzysłów

Ч

час
часоодмина, конjugация
часопридавник
часопридавниковий зворот

часоприсловник
часоприсловник завершеного виду
часоприсловник незавершеного виду
часоприсловниковий зворот

часословний складний присудок
часослово
часослово завершеного виду
часослово незавершеного виду
частка
част мовы
череп а фонем
чедування
чедування гласних
чедування согласних
число
числовник
чынност
чытач
член речыння
чужа мова

czas
konjugacja
imiesłów przymiotnikowy
(wyodrębniony) zwrot imiesłowy [z imie-
slowem przymiotnikowym]
imiesłów przysłówkowy
imiesłów przysłówkowy uprzedni
imiesłów przysłówkowy współczesny
(wyodrębniony) zwrot imiesłowy [z imie-
slowem przysłówkowym]
orzeźwienie verbalne złożone
czasownik
czasownik dokonany
czasownik niedokonany
partykula
część mowy
szereg fonemów
oboczność, wymiana, alternacja
wymiana samogłosek (samogłoskowa)
wymiana spółgłosek (spółgłoskowa)
liczba
liczebnik
czynność
czytelnik
część zdania
cudza mowa

Ш

широкий гласний, см. низкий гласний
шпара
шаровий согласний

шум
шумовий согласний

samogłoska szeroka (niska, otwarta.)
szczelina
spółgłoska szczelinowa (träcia, frykatywna),
spirant
szmer
spółgłoska szmerowa

Я

явліня, явиско	zjawisko
язычок	języczek, uvula
якіст	jakość
якістний придавник	przymiotnik jakościowy
яма (гамбова, гарлова, носова)	jama (ustna, gardlowa, nosowa)
ясна	dzięsła

ЛІТЕРАТУРА (вибір)

- Барна А.: *Кавальчук тернистої історії села Чорне на Лемковині. 1870–1970.* Літниця 1996.
- „Бесіда”. Лемківський громісечник. Крениця [Головний Заряд Стоваришина Лемків].
- Blicharski M.: *Struktura slowotwórcza zaimków nieokreślonych w języku Lemków (na tle innych języków słowiańskich).* [B:] *Zagadnienia slowotwórstwa i składni w opisie współczesnych języków słowiańskich. T. 1*. Pod red. M. Blicharskiego i H. Fontańskiego. Katowice 1997, s. 72–77.
- Blicharski M. *Zachodniosłowiańskie elementy leksykalno-fonetyczne w języku Lemków (na materiale współczesnych lemkońskich tekstów pisanych).* [B:] *Współczesne tendencje rozwoju języków słowiańskich*. T. 1. Pod redakcją M. Blicharskiego i H. Fontańskiego. Katowice 1994, s. 67–70.
- Верхатский І.: *Про говор галицьких Лемків.* Львів 1902.
- Wolnica-Pawlowska E. *Antropomorfia lemkońska na tle polskim i słowackim XVI–XIX wiek*. Warszawa 1993.
- „Голос Ватри” [писмо організаторів „Лемківської Ватри”].
- Горошак Я.: *Перший лемківско-польський словник.* Літниця 1993 (согдажове видання).
- Гоч Ф.: *Куме Гнате.* [без місяця і дати видання].
- Грабан В.: *На кошаку сір.* Kraków 1991.
- Graban W. *Rozsypane pejzaze*. Krynica 1995.
- Duličenko A. D. *Carpatho-Rusyn in the Context of Regional Literary Languages of the Contemporary Slavic World.* [B:] *A New Slavic Language Is Born. The Rusyn Literary Language of Slovakia*. Ed. P. R. Magocsi. New York 1996, s. 3–17.
- Duc. H. *W modlitewnym bluźnierstwie*. Nowy Sącz 1985.
- Дуць-Файфер О.: *Лемкы в Польше.* [B:] *The Persistence of Regional Cultures. Rusyns and Ukrainians in their Carpathian Homeland and Abroad.* Ed.: P. R. Magocsi. New York 1993, с. 80–102.
- „Загорода” [Громісечник. Видає Музеї Лемківської Культури в Зиндранові].
- Jurkowski M.: *Lemkowszczyzna (materiały do bibliografii)*. „Slavia Orientalis” 1962, Nr 4, s. 525–536.
- Конча А.: *Одяття коріння*. Драма в трьох актах. 1988 [манипопис автора].
- „Лемківска Сторінка” [стала част в часописі „Наше Слово”].
- Лемківський календар Стоваришина Лемків. Крениця Літниця [1996–1998].
- „Лемко”. Бюлетин РДКЛ „Господар”.
- Lemkowie i lemkownictwo w Polsce.* Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej Polskiej Akademii Umiejętności T. 5. Pod red. A. Zięby. Kraków 1997.
- Lemkowie: Kultura - sztuka - język.* Kraków 1987.
- Magocsi P. R. *The Language Question Among the Subcarpathian Rusyns.* Carpatho-Rusyn Research Center. Fairview New Jersey 1979.

- Мамко, куп мі книжку. Антологія дітської поезії. Збірал і упорядкувал П. Трохановський. Стоваришина Лемків 1995.
- Мерена Я : *Moje wiersze*. Legnica 1993.
- Мурянка П.: *Млинські камені*. „Наше Слово” 1990; № 4–6 („Лемківська Сторінка”).
- Мурянка П.: *Як сокіл води на камени*. Jak sokół wodę z kamienia. Przekład B. Dohnalik. Warszawa 1989.
- Reinfuss R.: *Śladami Lemków*. Warszawa 1990.
- Rieger J.: *Indeks wyrazów do „Atlasu językowego dawnej Lemkowszczyzny” Z. Stiebera*. Lódź 1966.
- Rieger J.: *Jeszcze o wpływach polskich i słowackich na gwary lemko-wskie (z problematyką słownictwa)*. [B:] *Studia linguistica memoriae Zdislai Stiebera dedicata*. Wrocław 1989, s. 151–187.
- Rieger J.: *Kwestionariusz „lemkowski” Zdzisława Stiebera (rekonstrukcja, zapisy)* [B:] *Paralele w rozwoju słownictwa języków słowiańskich*. Wrocław 1989, s. 209–233.
- Rieger J.: *Leksyka średzkowej Lemkowszczyzny (materiały do słownika lemko-wskiego)*. Acta Universitatis Lodzensis – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego Nauki Humanistyczno-Społeczne Seria I, z. 51, 1979, s. 97–130.
- Rieger J.: *Lemkowie i ich język*. [B:] *Lemkowie. Kultura – sztuka – język*. Warszawa Kraków 1987, s. 21–39.
- Rieger J.: *Słownictwo i nazewnictwo lemko-wskie*. Warszawa 1995.
- Rieger J.: *Wpływ polski i słowacki na gwary Lemków w zakresie leksyki*. „Zborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského”. R. XXX, Philologica (1979) Bratislava 1980, s. 201–209.
- Rieger J.: *Wyrazy „lemkowskie” i ich zasięgi*. Studia z filologii polskiej i słowiańskiej. T 20 (1981), s. 217–230.
- Русенко І.: *Байки*. Стоваришина Лемків 1991.
- Русенко І.: *Верви*. Стоваришина Лемків 1991.
- Стефанівський ІІ.: *Лемківський край*. [без місця видання] 1993.
- Стефанівський П.: *Лем*. Warszawa 1991.
- Stefanowski P.: *Лемківська ікона*. Warszawa 1985
- Stieber Z.: *Atlas językowy dawnej Lemkowszczyzny* Zeszyty 1–VIII Lódź 1956–1964
- Stieber Z.: *Das Zahlwort „čtyrdesát” ‘40’ in den Lemkischen Dialekten* [B:] *Die Welt der Slaven VIII*. Wiesbaden 1962, s. 372–374
- Stieber Z.: *Dialekt Lemków* [B:] Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie Nr 18, s. 157–159.
- Stieber Z.: *Dialekt Lemków Fonetyka i fonologia*. Wrocław 1982
- Stieber Z.: *Systemy konsonantyczne dawnej Lemkowszczyzny*. [B:] *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawiski*. Warszawa 1963, s. 313–319
- Stieber Z.: *Systemy wokaliczne dawnej Lemkowszczyzny „Slavia” XXIX/2 (1960)*, s. 207–211
- Stieber Z.: *Świat językowy Słowian*. Warszawa 1974 [в томі меджес інчима вибір праць автора о лемківських бесідах].
- Stieber Z.: *Wpływ polski i słowacki na gwary Lemków* Sprawozdania PAU. T. XLI (1936). Nr 2, s. 45–50

- Stieber Z.: *Z fonetyki historycznej dialekta Lemków. Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. T. III (1958), s. 363–381.
- Струминський Б.: *Про походження лемків з мовознавчої точки бачення*. [В:] *Symbolae in honorem Volodymyri Janiw*. Monachii 1983, с. 839–848.
- Szemlej J.: *Z badań nad gwarą lemkońską „Lud Słowiański”* T III (1934), s. 161–178.
- Tokarz E. *Mikrojęzyki słowiańskie – problemy badawcze językoznawstwa porównawczego* [В] *Nowe czasy, nowe języki, nowe (i stare) problemy*. Red. E. Jędrzejko. Katowice 1998, s. 242–251.
- Fontański H.: *Czasowniki niewłaściwe o odmianie analitycznej w języku lemkońskim*. [В.] *Semantyka i pragmatyka w opisie języków słowiańskich*. Pod red. M. Blicharskiego i H. Fontańskiego. Katowice 1993.
- Fontański H.: *Najnowsze próby kodyfikacji języka Rusinów karpackich*. [В:] *Współczesne tendencje rozwoju języków słowiańskich*. Pod redakcją M. Blicharskiego i H. Fontańskiego. Katowice 1994, s. 55–60.
- Fontański H. *Odmiana rzeczowników we współczesnych lemkońskich tekstach pisanych*. [В.] *Współczesne tendencje rozwoju języków słowiańskich*. T. 2. Pod redakcją M. Blicharskiego i H. Fontańskiego. Katowice 1997, s. 116–139.
- Хомяк М.: *Вчимеся і бавиме*. Части 1–3. Легниця 1994–1995 (сондажове видання).
- Хомяк М.: *Перша граматика лемківського язика*. Наукова консультація Г. Фонтанській. Легниця 1992 (сондажове видання).
- Хомяк М.: *Лемківська граматика для дітей*. Наукова консультація Г. Фонтанській. Легниця 1992 (сондажове видання).
- Хомяк М.: *Суффиксы субъективной оценки в современных русинских литературных текстах*. [В:] *Zagadnienia słowotwórstwa i składni w opisie współczesnych języków słowiańskich*. T. 1. Pod red. M. Blicharskiego i H. Fontańskiego. Katowice 1997, s. 78–87.
- Чайковський К., Мурянка П.: *Земля кліче*. Legnica–Krynica 1994.
- Чародійські гуши. Лемківські легенди. Запис і літературне оформлення В. Хомик. Вільний переслівів з українського П. Мурянка. Лігниця–Крениця 1992.
- Zagórzański T.: *Lemkowie i Lemkowszczyzna (materiały do bibliografii)*. Warszawa 1984.

